

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

(Α.Μ.: 1012202103039)

Θέμα: «Η εκπαιδευτική πολιτική τα κρίσιμα χρόνια 1875-1900 :
Αφετηρίες, πρωταγωνιστές, στρατηγικές»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ιωάννα-Σουλτάνα Κοτσώρη

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	4
Εισαγωγή	6
Α' Κεφάλαιο	
Οι πρώτες προσπάθειες συγκρότησης της δημόσιας εκπαίδευσης από τον Ιωάννη Καποδίστρια	8
1.1 Το Κεντρικό Σχολείο της Αίγινας	9
1.2 Το Ορφανοτροφείον	10
1.3 Το Πρότυπο Σχολείο.....	12
Β' Κεφάλαιο	
Η δημόσια εκπαίδευση την περίοδο της Αντιβασιλείας του Όθωνα	13
2.1 Το Δημοτικό Σχολείο.....	15
2.2 Το Ελληνικό Σχολείο.....	17
2.3 Το Γυμνάσιο	19
2.4 Το Βασιλικό Διδασκαλείο.....	20
2.5 Το πρώτο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα της Μεσογείου: Η δημιουργία του Οθώνειου πανεπιστημίου.....	24
2.6 Η ίδρυση της πρώτης πολυτεχνικής σχολής	26
Γ' Κεφάλαιο	
Μεταρρυθμιστικές απόπειρες στη Δημόσια Παιδεία το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα.....	28
3.1 Γεώργιος Ι. Μίλησης (1877): Οι πρώτες προσπάθειες αναμόρφωσης της δημόσιας εκπαίδευσης.....	28
3.2 Νομοσχέδια Ανδρέα Αυγερινού (1880).....	32
Δ' Κεφάλαιο	
Εκπαιδευτικές προσπάθειες στο ελληνικό κράτος την δεκαετία του 1880 Ιστορικό πλαίσιο δεκαετίας 1880	37

4.1 Νόμος περί συστάσεως πλήρων δημοτικών σχολείων	38
4.2 Νόμος ΑΜΒ' Περί καταπολέμησης του φαινομένου της βιβλιοκαπηλίας	39
4.3 Η θέσπιση της δωρεάν δημοτικής εκπαίδευσης (1885).....	41
4.4 Νομοθετικές παρεμβάσεις στον χώρο της εκπαίδευσης της πέμπτης κυβέρνησης Τρικούπη(1886-1890).....	43
4.5 Νομοσχέδια Γεωργίου Θεοτόκη 1889	45

Ε' Κεφάλαιο

Η δημόσια εκπαίδευση στο επίκεντρο του ελληνικού κράτους την περίοδο 1890-1900 Ιστορικό πλαίσιο.....	50
5.1 Εκπαιδευτικά νομοσχέδια Αχιλλέα Γεροκωστόπουλου (1892).....	51
5.2 Εκπαιδευτικά νομοσχέδια Κωνσταντίνου Κοσσονάκου (1892)	53
5.2.1 Νομοσχέδια Κοσσονάκου για την δημοτική εκπαίδευση	54
5.2.2 Νόμος ΒΠΕ/1892 “ Περί διοργανισμού των σχολείων της στοιχειώδους εκπαιδύσεως και καταργήσεως του ταμείου της δημοτικής εκπαιδύσεως”	55
5.3 Λόγοι καθιέρωσης τετραετούς δημοτικής εκπαίδευσης.....	56
5.4 Νόμος ΒΠΕ : Προσπάθειες για ορθή κατανομή των δημοτικών σχολείων.....	57
5.5 Νόμος ΒΟΘ : Περί συστάσεως των υποδιδασκαλείων	58
5.6 Νομοσχέδια για την μέση εκπαίδευση.....	59
5.7 Εκπαιδευτικές προσπάθειες της τελευταίας κυβέρνησης Τρικούπη (1893-1895).....	61
5.7.1.Νόμος ΒΤΜΘ “Περί Στοιχειώδους ή Δημοτικής Εκπαιδύσεως” (1895)	63
5.8.Εκπαιδευτικές προσπάθειες κυβέρνησης Γεωργίου Θεοτόκη (1899-1901).....	69
5.8.1 Εκπαιδευτικά νομοσχέδια Αθανασίου Ευταξία (1899).....	69
5.8.2 Εκπαιδευτικά νομοσχέδια Σπυρίδωνος Στάη (1900).....	71
Επίλογος.....	74
Πηγές και Βιβλιογραφία	76
Παράρτημα.....	82
Περίληψη.....	85

Πρόλογος

Η εν λόγω διπλωματική εργασία μεταπτυχιακής ειδίκευσης που εκπονήθηκε στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος ‘‘Νεότερη και σύγχρονη ιστορία : νέες θεωρήσεις και νέες προοπτικές’’ πραγματεύεται την ιστορική διαδρομή της δημόσιας εκπαίδευσης στο ελληνικό κράτος την χρονική περίοδο 1875-1900. Είναι γεγονός ότι τα πρώτα χρόνια ίδρυσης του νεοσύστατο ελληνικό κράτος χαρακτηριζόταν από χαμηλό βιοτικό επίπεδο με κατεστραμμένες υποδομές και την τοπική οικονομία σε τραγική κατάσταση. Η άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια στις 11/23 Ιανουαρίου 1828 στο Ναύπλιο αποτέλεσε χαραμάδα ελπίδας για τον μέχρι πρότινος υπόδουλο ελληνισμό. Μια από τις πρώτες προτεραιότητες μεταξύ άλλων του Κερκυραίου κυβερνήτη ήταν η εκ βάθρων ανασυγκρότηση της δημόσιας παιδείας. Φιλομαθής και εμπνεόμενος από τις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού ο Καποδίστριας έθεσε ως στόχο την συγκρότηση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Πρόκειται, αναμφίβολα για ένα ριζοσπαστικό και δύσκολο εγχείρημα λόγω της κακής οικονομικής κατάστασης που επικρατούσε και με ελάχιστους πόρους ο Καποδίστριας ουσιαστικά ήταν ο πρώτος που έθεσε τα θεμέλια συγκρότησης οργανωμένου εκπαιδευτικού συστήματος έστω και σε εμβρυακό στάδιο.

Κομβικό γεγονός που επηρέασε την μετέπειτα πορεία του ελληνικού κράτους με ποικίλους τρόπους αποτελεί η δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια από τους Κωνσταντίνο και Γεώργιο Μαυρομιχάλη στο Ναύπλιο στις 27 Σεπτεμβρίου 1831. Επιφανείς Ευρωπαίοι πολιτικοί διαποτισμένοι έντονα από φιλελληνικά αισθήματα κατόπιν συνεχών διαβουλεύσεων και έντονων διπλωματικών διεργασιών αντιλαμβανόμενοι την κατάσταση που είχε διαμορφωθεί την 1/13 Φεβρουαρίου 1832 υπέγραψαν νέο επικαιροποιημένο πρωτόκολλο, σύμφωνα με το οποίο το ελληνικό κράτος μετατρέποταν σε βασιλείο και μονάρχης οριζόταν ο δευτερότοκος γιος του Βαυαρού βασιλιά Λουδοβίκου Α', Όθωνας. Παράλληλα, μέχρι την ενηλικίωση του Όθωνα την διακυβέρνηση θα ασκούσε τριμελής επιτροπή, η λεγόμενη αντιβασιλεία. Η επιτροπή αποτελούνταν από επιφανείς προσωπικότητες της Βαυαρικής κοινωνίας, όπως ο Ιωσήφ Λούντβιχ Αρμανσπεργκ ο οποίος ορίστηκε πρόεδρος της επιτροπής, ο Κάρλ Βίλχελμ φον Χάιντεκ, ο οποίος ορίστηκε υπεύθυνος επί των Στρατιωτικών και του Ναυτικού και ο Γκέοργκ Λούντβιχ φον Μάουρερ, ο οποίος ήταν αρμόδιος επί των θεμάτων Παιδείας και εκκλησιαστικών. Ο Μάουρερ

διακεκριμένος νομομαθής και σημαίων στέλεχος των κυβερνήσεων της πατρίδας του συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην οργάνωση των εκπαιδευτικών βαθμίδων σύμφωνα με τα βαυαρικά πρότυπα. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του εκπαιδευτικού συστήματος ήταν η στροφή προς τον κλασικισμό και την αρχαιολατρία παραμερίζοντας το ενδιαφέρον για την καλλιέργεια των θετικών επιστημών. Επιπλέον, για πρώτη φορά δόθηκε έμφαση στην κατάρτιση του διδακτικού προσωπικού με την ίδρυση του Διδασκαλείου στο Ναύπλιο το 1835.

Τις επόμενες δεκαετίες κύριος στόχος των κυβερνήσεων που ανήλθαν στην εξουσία αποτέλεσε η δημιουργία ικανού στρατιωτικού δυναμικού για την απελευθέρωση εδαφών της παραπαίουσας Οθωμανικής αυτοκρατορίας, όπου κατοικούσαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί. Αυτό το γεγονός είχε ως άμεση συνέπεια τομείς του κράτους, όπως η δημόσια εκπαίδευση, να μην βρίσκονται στις άμεσες προτεραιότητες των εκάστοτε κυβερνώντων. Οι συνεχείς διαπιστώσεις διακεκριμένων παιδαγωγών της εποχής, όπως του Χαρίσιου Παπαμάρκου και του Ιωάννη Πανταζίδη καταδεικνύουν τον απαρχαιωμένο τρόπο λειτουργίας των βαθμίδων εκπαίδευσης με αποτέλεσμα η ψήφιση νόμων για την βελτίωση της δημόσιας παιδείας να καθίσταται αναγκαία.

Παρά το γεγονός ότι μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα οι αρμόδιοι υπουργοί παιδείας και εκκλησιαστικών έφεραν στο κοινοβούλιο προς ψήφιση νομοσχέδια για την ανασυγκρότηση του εκπαιδευτικού συστήματος, οι μικροπολιτικές σκοπιμότητες καινοτροπίες της εποχής αποτέλεσαν εμπόδιο στην εφαρμογή τους, με συνέπεια να χαθεί σημαντική ευκαιρία για τον εκσυγχρονισμό του δημόσιου σχολείου και την συμβάδιση του με τα κοινωνικοοικονομικά πρότυπα της εποχής του.

Εισαγωγή

Ένα πεδίο της ελληνικής ιστοριογραφίας το οποίο για πολλές δεκαετίες έμεινε ανεξερευνήτο και αφήνοντας αθέατες πολλές πτυχές του λόγω της έλλειψης επαρκούς βιβλιογραφικού υλικού αποτελεί η ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης ιδίως κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να αναδείξει τον τρόπο λειτουργίας των βαθμίδων του εκπαιδευτικού συστήματος την περίοδο 1875-1900. Είναι γεγονός ότι την συγκεκριμένη χρονική περίοδο σε χώρες της Ευρώπης ,με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Μεγάλη Βρετανία έλαβαν χώρα σημαντικοί μετασχηματισμοί του τρόπου λειτουργίας της οικονομίας που είχε ως αποτέλεσμα την ταχεία εκβιομηχάνιση και την τεχνολογική εξέλιξη των μέσων παραγωγής. Πρόκειται για την χρονική περίοδο που χαρακτηρίζεται από διακεκριμένους εκπροσώπους της ιστορικής επιστήμης ως Δεύτερη Βιομηχανική Επανάσταση και ορίζεται χρονολογικά μεταξύ της δεκαετίας του 1870 έως την έναρξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου.

Στον Ελλαδικό χώρο την συγκεκριμένη χρονική περίοδο η πολιτική σκηνή μαστιζεται από τις διαχρονικές παθογένειες που υποσκάπτουν την λειτουργία του πολιτεύματος. Μια νέα προσωπικότητα ,ο Χαρίλαος Τρικούπης έκανε την εμφάνιση του στην πολιτική ζωή του τόπου θέτοντας για πρώτη φορά τις βάσεις του αστικού μετασχηματισμού του ελληνικού κράτους, αντιλαμβανόμενος τις τεχνολογικές εξελίξεις της εποχής. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα της εποχής χαρακτηριζόταν από παρωχημένες μεθόδους διδασκαλίας αδύναμο να συμβαδίσει με τις εξελίξεις που συνέβαιναν στις χώρες της Δύσης. Αντιλαμβανόμενοι της κατάστασης που επικρατούσε πολιτικές προσωπικότητες ,όπως του Μίληση, του Αυγερινού, του Ευταξία κατόπιν εισήγησης διαπρεπών παιδαγωγών όπως του Χαρισίου Παπαμάρκου προχώρησαν στην προώθηση νομοσχεδίων για την βελτίωση των συνθηκών διδασκαλίας και του τρόπου λειτουργίας των σχολικών μονάδων. Παρά το γεγονός ότι η πλειοψηφία των συγκεκριμένων νομοσχεδίων δεν ψηφίστηκαν από το κοινοβούλιο, ως αποτέλεσμα των μικροπολιτικών σκοπιμοτήτων της πολιτικής σκηνής, εντούτοις τέθηκαν για πρώτη φορά οι βάσεις εκσυγχρονισμού της δημόσιας παιδείας και ταύτισης με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής ηπείρου.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας θα γίνει αναφορά στον τρόπο λειτουργίας των βαθμίδων εκπαίδευσης μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1870.

Ακολουθως, στο δεύτερο κεφάλαιο θα εξεταστούν οι προσωπικότητες πολιτικών που διετέλεσαν υπουργοί παιδείας και εκκλησιαστικών κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα(1875-1900),όπως του Γεωργίου Μίληση, ο οποίος διατελώντας υπουργός παιδείας και εκκλησιαστικών στις κυβερνήσεις του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου ήταν ο πρώτος πολιτικός μετά την περίοδο της Αντιβασιλείας ,ο οποίος έδειξε έμπρακτο ενδιαφέρον για την αναδιάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Σημαντική υπήρξε,επίσης,η συνεισφορά του Ηλείου πολιτικού και υπουργού παιδείας και εκκλησιαστικών Ανδρέα Αυγερινού, ο οποίος αντιλαμβανόμενος την κατάσταση που επικρατούσε στο εκπαιδευτικό σύστημα, κατόπιν εισηγήσεων διαπρεπών παιδαγωγών προχώρησε στην προώθηση νομοσχεδίου για την βελτίωση των συνθηκών διδασκαλίας με σημαντικότερο μέτρο την αλλαγή του τρόπου διδασκαλίας, από την παρωχημένη μέθοδο της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου, στην συνδιδασκτική. Στο τρίτο κεφάλαιο θα εξεταστούν προσωπικότητες σημαντικών παιδαγωγών της εποχής, όπως του Χαρίσιου Παπαμάρκου , που με τις διαρκείς τους εκθέσεις στα πλαίσια των επιθεωρήσεων του υπουργείου παιδείας και εκκλησιαστικών κατέδειξαν την χαμηλού επιπέδου λειτουργία των εκπαιδευτικών βαθμίδων καθώς και την κακή κατάσταση των σχολικών συγκροτημάτων σε περιοχές της ελληνικής επικράτειας συμβάλλοντας από την πλευρά τους στην λήψη μέτρων για την βελτίωση της δημόσιας εκπαίδευσης.

Καταλήγοντας, στόχος της παρούσας διπλωματικής διατριβής αποτελεί η ανάδειξη ενός πεδίου της ιστορίας το οποίο είναι λιγότερο προβεβλημένο από την ιστορική κοινότητα. Παράλληλα, θα παρουσιαστούν προσωπικότητες της πολιτικής σκηνής του 19ου αιώνα που με το νομοθετικό τους έργο συνέβαλαν είτε σε μεγαλύτερο, είτε σε μικρότερο βαθμό, στην αναβάθμιση ενός τομέα που δεν ήταν στις πρώτες προτεραιότητες του ελληνικού κράτους μέχρι την δεκαετία του 1870,της δημόσιας παιδείας.

Α' Κεφάλαιο

1.1. Οι πρώτες προσπάθειες συγκρότησης της δημόσιας εκπαίδευσης από τον Ιωάννη Καποδίστρια

Μια από τις κρισιμότερες αποφάσεις που επρόκειτο να σημαδέψουν με ποικίλους τρόπους την πορεία του ελληνικού έθνους, αποτελεί η απόφαση της Γ' Εθνοσυνέλευσης που συνήλθε στις 19 Μαρτίου 1827¹ στην Τροιζήνα Αττικής και μεταξύ άλλων επικύρωσε το πρώτο σύνταγμα με βάση τις ιδέες του Διαφωτισμού και των δημοκρατικών αξιών που είχαν εκφραστεί σε χώρες της Δύσης, όπως στην Γαλλία ήδη από τα τέλη του προηγούμενου αιώνα. Ωστόσο, η σημαντικότερη απόφαση που ελήφθη κατόπιν εντόνων διαβουλεύσεων αποτελεί η εκλογή του μέχρι πρότινος υπουργού εξωτερικών της Ρωσικής αυτοκρατορίας με επταετή θητεία, Ιωάννη Καποδίστρια. Η άφιξη του Κερκυραίου πολιτικού στο Ναύπλιο στις 30 Μαρτίου 1827² σηματοδότησε την έναρξη μιας νέας εποχής για το νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Είναι γεγονός ότι τον αρχικό ενθουσιασμό των κατοίκων τον διαδέχτηκε ένας διάχυτος προβληματισμός για την κατάσταση που επικρατούσε. Η πλειοψηφία του πληθυσμού που κατοικούσε στις απελευθερωμένες περιοχές χαρακτηριζόταν από χαμηλό βιοτικό επίπεδο, εξαιτίας των συνεχών πολεμικών αναμετρήσεων και της κατεστραμμένης γεωργικής παραγωγής. Παράλληλα, η ύπαρξη στην ύπαιθρο ατάκτων σωμάτων οπλοφορούντων που επιδίδονταν σε πράξεις ληστείας ενίσχυαν το αίσθημα αναρχίας, ενώ και στην νησιωτική χώρα η πειρατεία αποτελούσε συχνό φαινόμενο.

Ο Καποδίστριας αντιλαμβανόμενος την κατάσταση που επικρατούσε από τις πρώτες μέρες διακυβέρνησης επιδόθηκε σε titάνιο αγώνα οργάνωσης του κρατικού μηχανισμού.

Μια από τις πρώτες ενέργειες του νέου κυβερνήτη υπήρξε η συγκρότηση για πρώτη φορά οργανωμένου εκπαιδευτικού συστήματος. Διαπνεόμενος από τις αντιλήψεις του Διαφωτισμού, ότι η παιδεία αποτελεί εφόδιο για την πνευματική ανάπτυξη του ατόμου και των γενικότερων πτυχών της προσωπικότητας του έθεσε ως στόχο την οργάνωση της δημόσιας παιδείας. Την συγκεκριμένη χρονική περίοδο η συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού ήταν αναλφάβητο, ενώ ένα πολύ μικρό τμήμα γνώριζε μόνο ανάγνωση και γραφή. Μια από τις πρώτες ενέργειες του

¹ Θ.Χρήστου, *ό.π.*, σ.48

² Θ.Χρήστου, *Τα σύνορα του ελληνικού κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)*, Αθήνα 1999, τ.1, σ.46

Καποδίστρια αποτελούν η ίδρυση του Κεντρικού Σχολείου στην Αίγινα, η ίδρυση της Γεωργικής Σχολής στην Τίρυνθα Αργολίδας με διευθυντή τον γεωπόνο Γρηγόριο Παλαιολόγο, αντανακλούν την σκέψη του κυβερνήτη ότι η στοιχειώδης και τεχνική εκπαίδευση αποτελούν βασικά εφόδια του Έλληνα πολίτη ,στοιχεία ικανά για την ανάπτυξη του κράτους. Η ίδρυση του Ορφανοτροφείου στην πρώτη πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους στην Αίγινα, καταδεικνύει τα δεινά αποτελέσματα των συνεχών πολεμικών αναμετρήσεων του αγώνα για την ανεξαρτησία. Η άμεση εφαρμογή της εκπαιδευτικής μεθόδου της αλληλοδιδασκτικής πιστοποιεί την ανάγκη λήψης μέτρων που αποσκοπούν στην ταχύτερη αφομοίωση γνώσεων από την πλευρά των μαθητών. Ωστόσο, το φιλόδοξο όραμα του πρώτου κυβερνήτη του ελληνικού κράτους έμελλε να σταματήσει με βίαιο τρόπο όταν ο ίδιος θύμα των πολιτικών σκοπιμοτήτων της εποχής του δολοφονήθηκε το πρωί της 27 Σεπτεμβρίου/9 Οκτωβρίου 1831 από τα αδέρφια Κωνσταντίνο και Γεώργιο Μαυρομιχάλη έξωθεν του ιερού ναού του Αγίου Σπυρίδωνος στο Ναύπλιο³.

1.2. Το Κεντρικό σχολείο της Αίγινας

Μια από τις πρώτες ενέργειες του Ιωάννη Καποδίστρια κατά την διάρκεια της κυβερνητικής του θητείας ήταν η εκ θεμελίων συγκρότηση εκπαιδευτικού συστήματος για πρώτη φορά σε οργανωμένα πρότυπα.

Το μεγαλόπνοο όραμα της δημιουργίας ενός οργανωμένου κράτους απαιτούσε στελέχη ικανά καταρτισμένα να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες των πολιτών. Το όραμα του Κερκυραίου κυβερνήτη έγινε πραγματικότητα όταν το 1829 ιδρύθηκε το Κεντρικό Σχολείο στην πρώτη πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, την Αίγινα. Το εκπαιδευτικό ίδρυμα δέχτηκε τους πρώτους σπουδαστές τον Ιανουάριο του 1830. Το πρώτο κτίριο που στέγαζε το εκπαιδευτικό ίδρυμα ήταν το κτίριο που στέγαζε το γνωμοδοτικό σώμα του κράτους, το Πανελλήνιο. Σημαντική θεωρείται η οικονομική συνεισφορά του επιστήθιου φίλου του Καποδίστρια και τραπεζίτη ,Ιωάννου Εϋνάρδου, ο οποίος συνέβαλλε στην χρηματοδότηση της ανέγερσης νέου κτιρίου, το οποίο ονομάστηκε Εϋνάρδειο προς τιμήν του ευεργέτη του ιδρύματος. Τα

³ Α.Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία από το 1204 έως τις αρχές του 21ου αιώνα* , Αθήνα 2020, σ.207

διδασκόμενα μαθήματα ήταν κυρίως θεωρητικού περιεχομένου. Μεταξύ των διδασκόμενων μαθημάτων περιλαμβάνονταν μαθήματα των θετικών επιστημών, νεοελληνική λογοτεχνία, αρχαιολογία, νεοελληνική γλώσσα, ευρωπαϊκές γλώσσες και παιδαγωγική⁴.

Σημαντικοί παιδαγωγοί της εποχής επάνδρωσαν το Εϋνάρδειο όπως ο Σμυρνιός φιλόλογος Ιωάννης Βενθύλος και ο Γεώργιος Γεννάδιος ,ο οποίος διετέλεσε και πρώτος διευθυντής της σχολής. Ο θάνατος του Ιωάννη Καποδίστρια αποτέλεσε σημαντικό πλήγμα για την λειτουργία του ιδρύματος αφού ανέστειλε την λειτουργία του τον Ιανουάριο του 1832. Το 1835 το εκπαιδευτήριο μεταφέρθηκε στην νέα πρωτεύουσα του κράτους , την Αθήνα, όπου και έλαβε την ονομασία ‘Βασιλικό Ελληνικό Σχολείο και Γυμνάσιο Αθηνών’ μέχρι το γεγονός της έξωσης του βασιλιά Όθωνα, οπότε και μετονομάστηκε σε ‘Α’ εν Αθήναις Γυμνάσιον⁵.

1.3. Το Ορφανοτροφείο

Μια από τις πρώτες μέριμνες του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια ήταν η μεταλαμπάδευση των ηθικών αξιών της χριστιανοσύνης στους νέους του Έθνους. Μετά την απελευθέρωση και την σύσταση του ελληνικού κράτους η πλειονότητα των νέων σχημάτιζαν ομάδες ατάκτων κυρίως στην ύπαιθρο συνεχίζοντας το έργο των προγόνων τους. Παράλληλα, ένας μεγάλος αριθμός ανηλίκων είχε χάσει τουλάχιστον έναν από τους κηδεμόνες του στις πολεμικές αναμετρήσεις του Αγώνα,με αποτέλεσμα το μέλλον τους να διαγράφεται αβέβαιο. Η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί δεν άφησε ασυγκίνητο τον Καποδίστρια, ο οποίος αποφάσισε να προχωρήσει στην ίδρυση ενός ιδρύματος, το οποίο ονομάστηκε Ορφανοτροφείο, μέσω του οποίου οι νέοι οι οποίοι προέρχονταν από ασταθή οικογενειακά περιβάλλοντα θα μπορούσαν να γίνουν κοινωνοί των ηθικών και χριστιανικών αξιών.

Το Ορφανοτροφείο αρχικά στεγάστηκε στον χώρο της ιστορικής μονής της Ζωοδόχου Πηγής στην Αίγινα, ενώ κατόπιν παραχώρησης έκτασης της δημογεροντίας του νησιού το ίδρυμα, το οποίο σημειωτέον αποτέλεσε το πρώτο δημόσιο κτίριο του ελληνικού κράτους, εγκαταστάθηκε σε νέο κτίριο.

⁴ Α.Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 2007, τ.1, σ.27-2

⁵ Αθανάσιος Τ.Καραφύλλης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στο Ελληνικό Κράτος*, Αθήνα 2023, σ. 23

Η διοικούσα επιτροπή που ορίστηκε για την λειτουργία του Ορφανοτροφείου αποτελούνταν από τον αδερφό του κυβερνήτη Βιάρo Καποδίστρια πρόεδρο της επιτροπής, μια σημαντική προσωπικότητα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού τον Γρηγόριο Κωνσταντά, ο οποίος ορίστηκε διευθυντής του ιδρύματος και τον κληρικό Λέοντα Καμπάνη.

Στον κανονισμό λειτουργίας προβλεπόταν η ύπαρξη τριών τάξεων αλληλοδιδασκτικών σχολείων και τεχνικών σχολών όπως μεταλλουργίας και ξυλουργίας. Ο ιεροδιάκονος και από τους σημαντικότερους παιδαγωγούς του Γένους Νεόφυτος Νικητόπουλος διετέλεσε δάσκαλος των αλληλοδιδασκτικών τάξεων, ενώ σημαντική θεωρείται η συμβολή στην λειτουργία του ιδρύματος του Ιωάννη Βενθύλου⁶, επιφανούς φιλόλογου, ο οποίος θεωρείται εκ των θεμελιωτών του εκπαιδευτικού συστήματος του ελληνικού κράτους. Χαρακτηριστικό στοιχείο της λειτουργίας του ιδρύματος ήταν η αυστηρότητα και ο αυταρχισμός του διδακτικού προσωπικού προς τους μαθητές, με συνέπεια στις 10 Ιανουαρίου 1831 να σημειωθεί εξέγερση από την πλευρά των μαθητών, οι οποίοι με αυτόν τον τρόπο απαιτούσαν βελτίωση των συνθηκών διδασκαλίας και απομάκρυνση των καθηγητών που συμπεριφέρονταν με βάνασο τρόπο. Το συγκεκριμένο γεγονός προκάλεσε την έντονη ενόχληση του Καποδίστρια, ο οποίος ο οποίος προχώρησε άμεσα στην σύσταση επιτροπής διερεύνησης του συμβάντος, με σκοπό την διαλεύκανση της υπόθεσης.

Η μαθητική εξέγερση οδήγησε πολλούς μαθητές εκτός Ορφανοτροφείου ενώ το κύκνειο άσμα του ιδρύματος ήρθε με την δολοφονία του Καποδίστρια τον Σεπτέμβριο του 1831 το οποίο ανέστειλε οριστικά την λειτουργία του. Το κτίριο του Ορφανοτροφείου άλλαξε διάφορες χρήσεις με την πάροδο των χρόνων, όπου μεταξύ άλλων την περίοδο 1834-1837 στέγασε την Σχολή Ευελπίδων, ψυχιατρική κλινική, χώρο εγκατάστασης των Κρητών προσφύγων κατά την κρητική επανάσταση του 1866-1869 μέχρι την ίδρυση φυλακών υψίστης ασφαλείας την περίοδο 1880-1985⁷.

⁶ Δ.Αντωνίου, *Διαδρομές και στάσεις στην Νεοελληνική εκπαίδευση 19ος-20ος αιώνας*, Αθήνα 2016, σ.496

⁷ Δ.Αντωνίου, *Περίγραμμα της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα 2014, σ. 31

1.4. Το Πρότυπο Σχολείο

Στα μέτρα για την οικοδόμηση ενός εκπαιδευτικού συστήματος σύμφωνα με τα εκπαιδευτικά πρότυπα της εποχής εντάσσεται και η ίδρυση σχολής για την κατάρτιση τόσο των εν ενεργεία εκπαιδευτικών, όσο και αυτών που επιθυμούσαν να ακολουθήσουν το διδασκαλικό επάγγελμα. Το λεγόμενο Πρότυπο Σχολείο που ιδρύθηκε το 1829 στην τότε πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους στην Αίγινα είχε ως στόχο την κατάρτιση των διδασκόντων με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Πρόκειται για διδακτική μέθοδο ιδιαίτερα ευέλικτη και προσαρμόσιμη για τις άμεσες ανάγκες του εκπαιδευτικού συστήματος που δημιουργούνταν εκ του μηδενός.

Ανάμεσα στα απαραίτητα προσόντα που έπρεπε να κατέχουν οι υποψήφιοι περιλαμβάνονται η γνώση της ελληνικής γλώσσας, της αριθμητικής, της ελληνικής ιστορίας και κατήχησης και να διαθέτουν επίσημο έγγραφο καλής διαγωγής από τις αρμόδιες υπηρεσίες της περιοχής τους. Οι φοιτούντες κατόπιν της παρακολούθησης των διδακτικών ωρών υποβάλλονταν σε εξετάσεις από τις οποίες δίνονταν διπλώματα Α', Β' και Γ' βαθμού ανάλογα με την επίδοση των διδασκόντων⁸.

Μια εξέχουσα προσωπικότητα των ελληνικών γραμμάτων, ο ιερέας και δάσκαλος Νεόφυτος Νικητόπουλος διετέλεσε πρώτος δάσκαλος του Πρότυπου Σχολείου, ο οποίος και λόγω της αντίθεσης του με την διδακτική μέθοδο της Αλληλοδιδασκτικής παραιτήθηκε τον Αύγουστο του 1830, και την θέση του να αναλαμβάνει ο Γεώργιος Μανακίδης⁹.

⁸ Χ. Λέφας, *Ιστορία της Εκπαίδευσεως*, Αθήνα 1942, σ.156

⁹ Δ.Αντωνίου, *ό.π.*, σ. 39

Β' Κεφάλαιο

2.1. Η δημόσια εκπαίδευση την περίοδο της Αντιβασιλείας του Όθωνα

Την επομένη της δολοφονίας του Καποδίστρια η ελληνική κοινωνία βρισκόταν σε αναβρασμό απαιτώντας την τιμωρία των δολοφόνων. Κλίμα αβεβαιότητας επικρατούσε αφού οι προοπτικές που είχαν δημιουργηθεί για να τεθούν οι βάσεις για την συγκρότηση ενός οργανωμένου κράτους διακόπηκαν βίαια. Ωστόσο, οι Μεγάλες Δυνάμεις επιθυμώντας την δημιουργία ενός ανεξάρτητου βασιλείου το οποίο θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα τους στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου προχώρησαν στην υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου στις 25 Απριλίου/ 7 Μαΐου 1832. Με την υπογραφή της συγκεκριμένης συνθήκης καθορίστηκε η συνοριακή γραμμή του ελληνικού βασιλείου (μεθοριακή γραμμή Αμβρακικού-Παγασητικού) καθώς και ο ορισμός ως ηγεμόνα του δευτερότοκου γιου του μονάρχη της Βαυαρίας Λουδοβίκου Α', Όθωνα. Παράλληλα, συμφωνήθηκε μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων η σύναψη δανείου ύψους 60 εκατομμυρίων φράγκων ως παροχή οικονομικής βοήθειας προς το ελληνικό βασίλειο¹⁰.

Το χρονικό διάστημα μέχρι την ενηλικίωση του Όθωνα την διακυβέρνηση άσκησε τριμελής επιτροπή Βαυαρών. Η ανάληψη των καθηκόντων της επιτροπής επικυρώθηκε με την υπογραφή του διατάγματος της 23 Σεπτεμβρίου/5 Οκτωβρίου 1832 και όρισε τον Κόμη Λουδοβίκο Άρμανσπεργκ ως πρόεδρο, τον Γεώργιο Λουδοβίκο φον Μάουρερ αρμόδιο επί των θεμάτων Δημόσιας παιδείας, Εκκλησιαστικών και Δικαιοσύνης και τον Κάρολο Γουλιέλμο φον Χάιντεκ αρμόδιο επί των στρατιωτικών και ναυτικών ζητημάτων. Βασικές προτεραιότητες των επικεφαλής της επιτροπής αποτέλεσε η ανασυγκρότηση του κράτους και να τεθούν οι βάσεις για την δημιουργία ενός οργανωμένου κρατικού μηχανισμού. Ανάμεσα στις αποφάσεις της συγκεκριμένης περιόδου συγκαταλέγονται η μεταβολή της διοικητικής διαίρεσης του κράτους, η δημιουργία του σώματος της χωροφυλακής καθώς και η απόσχιση της ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, με αποτέλεσμα την ίδρυση της Εκκλησίας της Ελλάδος το 1833. Ένας ακόμα τομέας του κράτους που υπήρξε μια από τις άμεσες προτεραιότητες των

¹⁰ Γ.Β. Δερτιλής, *Επτά πόλεμοι, τέσσερις εμφύλιοι, επτά πτωχεύσεις*, Αθήνα 2016, σ. 37-38

Βαυαρών ήταν η δημόσια εκπαίδευση. Ο Γεώργιος Λουδοβίκος φον Μάουρερ επιφανές μέλος της βαυαρικής κοινωνίας με πολυετή σταδιοδρομία στον δικαστικό κλάδο καθώς και με σημαντική ακαδημαϊκή διαδρομή, έχοντας διατελέσει μεταξύ άλλων και καθηγητής ιστορίας του γερμανικού και γαλλικού δικαίου στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου έθεσε ως στόχο την συγκρότηση εκπαιδευτικού συστήματος, σύμφωνα με τα βαυαρικά πρότυπα δίνοντας έμφαση στον κλασικισμό και στις αξίες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Το 1834 υπογράφηκε και δημοσιεύτηκε ο νόμος ‘‘Περί δημοτικών σχολείων’’ που καθόριζε την διάρθρωση και την λειτουργία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τον ισχύοντα νόμο καθιερώθηκε η επταετής υποχρεωτική φοίτηση έχοντας ως βάση την διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής ,προσδίδοντας έναν θεωρητικό προσανατολισμό στο εκπαιδευτικό σύστημα. Στις 31 Δεκεμβρίου 1836/ 12 Ιανουαρίου 1837 ψηφίστηκε με βασιλικό διάταγμα η διάρθρωση της μέσης εκπαίδευσης σύμφωνα με το οποίο καθορίζονταν η διδακτέα ύλη, οι προαγωγικές εξετάσεις και ο τρόπος λειτουργίας των σχολικών μονάδων. Το 1857 με τον ‘‘Εσωτερικόν κανονισμό των Γυμνασίων και Ελληνικών σχολείων’’ προστέθηκαν επιπλέον ρυθμίσεις που αφορούσαν κυρίως λειτουργικά ζητήματα της εν λόγω βαθμίδας. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο καθόριζε την λειτουργία της μέσης εκπαίδευσης μέχρι το 1929.

Η πρόσβαση στην μέση εκπαίδευση γινόταν απευθείας μετά την φοίτηση στο δημοτικό σχολείο και αποτελούνταν από δυο κύκλους: το τριετές ελληνικό σχολείο και το γυμνάσιο τετραετούς φοίτησης. Η μετάβαση από το ελληνικό σχολείο στο γυμνάσιο γινόταν με εξετάσεις, ενώ η εισαγωγή στο πανεπιστήμιο γινόταν με το απολυτήριο του γυμνασίου.

Με το βασιλικό διάταγμα της 31 Δεκεμβρίου 1836/12 Ιανουαρίου 1837 ορίζεται η ίδρυση του πρώτου ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος της χώρας, του Οθώνειου πανεπιστημίου. Τα πρώτα τμήματα περιλάμβαναν τα εξής γνωστικά πεδία: θεολογία, νομική, φιλοσοφική, ιατρική. Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελεί ότι το Οθώνειο πανεπιστήμιο υπήρξε το πρώτο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα όχι μόνο για το ελληνικό βασίλειο αλλά και για την υπόλοιπη περιοχή της Ανατολικής μεσογείου.

Ο τρόπος διδασκαλίας βασιζόταν στα βαυαρικά πρότυπα αναβίωσης του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, ενώ ελάχιστη σημασία δόθηκε στις θετικές επιστήμες. Είναι γεγονός πως η συγκρότηση του εκπαιδευτικού συστήματος έγινε με πρότυπα εντελώς διαφορετικά με την ιδιοσυγκρασία και νοοτροπία της ελληνικής κοινωνίας. Η στείρα και σε μεγάλο βαθμό μονόπλευρη αντιγραφή των αντίστοιχων εκπαιδευτικών προγραμμάτων των χωρών της Δύσης δεν στέφθηκε με επιτυχία, ενώ η παντελής παράλειψη της τεχνικής κατάρτισης υπήρξε σημαντικό εμπόδιο στην ενίσχυση ανθρώπινου δυναμικού κατάλληλα εξειδικευμένου για την οικοδόμηση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους¹¹.

2.2. Το Δημοτικό σχολείο

Το γεγονός της δολοφονίας του Ιωάννη Καποδίστρια στις 27 Σεπτεμβρίου/9 Οκτωβρίου 1831 εκτός από το κλίμα αβεβαιότητας και αναταραχής που δημιούργησε στην ελληνική κοινωνία προκάλεσε και έντονη ανησυχία για το μέλλον του ελληνικού κράτους και στις Μεγάλες Δυνάμεις. Οι Μεγάλες Δυνάμεις με προεξάρχουσα την Μεγάλη Βρετανία με απώτερο σκοπό την διασφάλιση του κλίματος σταθερότητας στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου προχώρησαν στην σύναψη συμφωνίας στις 7 Μαΐου 1832 η οποία είναι γνωστή στην παγκόσμια ιστοριογραφία ως Διάσκεψη του Λονδίνου. Η συγκεκριμένη συνθήκη όριζε την ακεραιότητα και ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους, επιδίκασε την περιοχή Βορειοδυτικά του Σπερχειού ποταμού, την πόλη της Λαμίας και επιδίκασε ως πολεμική αποζημίωση στην Οθωμανική αυτοκρατορία 40 εκατομμύρια γρόσια. Ωστόσο, η σημαντικότερη λεπτομέρεια της συγκεκριμένης συνθήκης αποτελεί η μεταβολή του πολιτεύματος με την ανακήρυξη της βασιλείας και τον διορισμό ως μονάρχη του δευτερότοκου γιου του Λουδοβίκου Α' της Βαυαρίας, Όθωνα του οίκου Βίτελσμπαχ. Ειδικότερα, η συνθήκη όριζε ότι η διακυβέρνηση του κράτους θα ασκούταν από τριμελή επιτροπή διακεκριμένων νομικών προσωπικοτήτων της βαυαρικής κοινωνίας μέχρι την συμπλήρωση του εικοστού έτους του Όθωνα.

Η τριμελής επιτροπή από την πρώτη μέρα ανάληψης των καθηκόντων της προχώρησε σε μια σειρά νομοθετημάτων με στόχο την συγκρότηση του κρατικού μηχανισμού. Μια από τις προτεραιότητες της επιτροπής αποτέλεσε και η

¹¹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13(1977), σ.484

ανασυγκρότηση της δημόσιας παιδείας. Η δημόσια εκπαίδευση βρισκόταν σε τραγικό επίπεδο αφού και τα σχολεία που λειτουργούσαν με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο ελάχιστα βρίσκονταν σε λειτουργία. Ο υπεύθυνος για τα θέματα παιδείας εκκλησιαστικών και δικαιοσύνης Λούντβιχ φον Μάουρερ αντιλαμβανόμενος την κατάσταση που επικρατούσε προχώρησε στην λήψη μέτρων. Πιο συγκεκριμένα, με το βασιλικό διάταγμα της 6/18 Φεβρουαρίου 1834 καθορίστηκε το πλαίσιο λειτουργίας της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, σύμφωνα με το οποίο οριζόταν η επταετής και υποχρεωτική φοίτηση, ενώ η κύρια διδακτική μέθοδος η αλληλοδιδασκτική που εφαρμόστηκε επί θητείας Καποδίστρια θεωρήθηκε κατάλληλη για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και από την βαναρική τριανδρία. Το ισχύον διάταγμα όριζε ότι η ίδρυση και η λειτουργία των σχολείων καθώς και η μισθοδοσία των δασκάλων ανήκε στην δικαιοδοσία των κατά τόπους δήμων και κοινοτήτων και για αυτόν τον λόγο ονομάστηκαν δημοτικά και οι εν λόγω εκπαιδευτικοί, δημοδιδάσκαλοι. Ανάμεσα στα διδασκόμενα μαθήματα όπως ανάγνωση, γραφή, αριθμητική, στοιχεία ελληνικής γλώσσας και γεωγραφίας παρέχονταν και οι στοιχειώδεις γεωργικές γνώσεις στους μαθητές με την διδασκαλία μαθημάτων όπως δενδροκομίας, κηπουρικής, μελισσοτροφίας¹². Η στοιχειώδης εκπαίδευση διακρινόταν σε δημοτικά σχολεία τετραετούς φοίτησης και στα ελληνικά σχολεία τριετούς φοίτησης, τα επονομαζόμενα σχολαρχεία. Η διάρθρωση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ακολουθούσε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλάμβανε τους μαθητές που φοιτούσαν μέχρι την Δ' δημοτικού. Η δεύτερη κατηγορία περιλάμβανε τους μαθητές που επιθυμούσαν να συνεχίσουν την φοίτηση και γίνονταν δεκτοί στο τριετές ελληνικό σχολείο χωρίς εξετάσεις. Η τρίτη κατηγορία περιλάμβανε τους μαθητές που συνέχιζαν αδιάλειπτα την φοίτηση τους μέχρι την τελευταία τάξη του επταετούς σχολείου, η οποία αποτελούσε ισχνή μειοψηφία. Το σχολικό έτος ημερολογιακά διακρινόταν σε δυο εξάμηνα, ενώ στο τέλος κάθε εξαμήνου διενεργούνταν εξετάσεις από επιτροπή οριζόμενη από το υπουργείο ανά σχολείο¹³.

Η ίδρυση του Διδασκαλείου στο Ναύπλιο το 1834 και με την μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα αποτέλεσε την βάση πάνω στην οποία στηρίχθηκε η πρώτη γενιά καταρτισμένου εκπαιδευτικού προσωπικού, ενώ η κύρια διδακτική μέθοδος η αλληλοδιδασκτική που εφαρμόστηκε επί θητείας Καποδίστρια θεωρήθηκε

¹² Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.45

¹³ *ΙΕΕ*, τ. 13(1977), σ. 485

κατάλληλη για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και από την βαυαρική τριανδρία. Πρώτος διευθυντής και παράλληλα γενικός επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων της ελληνικής επικράτειας διετέλεσε μια διαπρεπής προσωπικότητα της παιδαγωγικής επιστήμης του 19ου αιώνα ο Ιωάννης Κοκκώνης¹⁴ (1835-1852).

Καθόλη την διάρκεια των δεκαετιών που ακολούθησαν από την ψήφιση του διατάγματος της 6/18 Φεβρουαρίου 1834 μέχρι και το τέλος του 19ου αιώνα η κατάσταση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό αμετάβλητη, αδύναμη να ανταποκριθεί στις κοινωνικές ανάγκες της εποχής. Η άκριτη μίμηση εκπαιδευτικών συστημάτων των ευρωπαϊκών χωρών προκάλεσε σημαντικά προβλήματα στην εφαρμογή των νομοθετημάτων όπως ορίστηκαν από το βασιλικό διάταγμα του 1834 για την δημόσια εκπαίδευση. Η δικαιοδοσία των δημοτικών σχολείων στους δήμους και στις κοινότητες, οι οποίοι βρίσκονταν σε τραγική οικονομική κατάσταση είχε ως συνέπεια την διαχρονική παραμέληση των σχολικών μονάδων και την υποβάθμιση του εκπαιδευτικού έργου. Η καταβολή διδάκτρων αποτελούσε έναν ακόμη αποτρεπτικό παράγοντα απόθησης των περισσότερων οικογενειών από τον χώρο της εκπαίδευσης, με άμεση συνέπεια τα υψηλά επίπεδα αναλφαβητισμού κυρίως στην ύπαιθρο. Αξίζει να σημειωθεί ότι μακριά από τα αστικά κέντρα της εποχής υπήρχαν περιοχές που στηρίζονταν στον πρωτογενή τομέα, όπου υπήρχε παντελής έλλειψη σχολικών μονάδων, με συνέπεια τα πολύ υψηλά επίπεδα αναλφαβητισμού στις συγκεκριμένες περιοχές¹⁵.

2.3. Το Ελληνικό Σχολείο

Τα πρώτα βήματα για την συγκρότηση οργανωμένου εκπαιδευτικού συστήματος που θα αποτελούσε την μεσαία βαθμίδα και συνάμα το προπαρασκευαστικό επίπεδο για είσοδο των μαθητών στην ανώτερη εκπαίδευση έγιναν την περίοδο διακυβέρνησης της τριμελούς επιτροπής της Αντιβασιλείας (1833-1835). Το αρχικό όραμα του πρώτου κυβερνήτη του ελληνικού κράτους Ιωάννη Καποδίστρια για την συγκρότηση εκ του μηδενός ενός άρτιου εκπαιδευτικού συστήματος εδραζόταν στην πεποίθηση των διανοούμενων της εποχής ότι η μόρφωση αποτελεί το εφιαλτήριο για την πολύπλευρη ανάπτυξη του έθνους. Ωστόσο, το τραγικό γεγονός της δολοφονίας του Καποδίστρια στο Ναύπλιο

¹⁴ Χ.Λέφας, *ό.π.*, σ.155

¹⁵ Δ.Αντωνίου, *ό.π.*, σ. 64

έμελλε να αφήσει ανολοκλήρωτο το όραμα του. Η δημόσια εκπαίδευση μέχρι την έλευση της τριμελούς επιτροπής των Βαυαρών βρισκόταν σε κατάσταση εγκατάλειψης και αποδιοργάνωσης. Ενδεικτικό στοιχείο της κατάστασης είναι ότι σε πολλές περιοχές όσα σχολεία είχαν κατασκευαστεί είτε σταμάτησαν την λειτουργία τους, είτε υπολειπορούσαν. Η επιτροπή των Βαυαρών αντιλαμβανόμενη της κατάστασης που επικρατούσε προχώρησε στην λήψη νομοθετικών μέτρων που θα αναδιοργάνωνε εκ βάθρων το εκπαιδευτικό σύστημα.

Η παντελής απουσία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ήταν εμφανής στο νεοσύστατο εκπαιδευτικό σύστημα. Προς αυτόν τον σκοπό στις 31 Δεκεμβρίου 1836/12 Ιανουαρίου 1837 εκδόθηκε το βασιλικό διάταγμα “Περί κανονισμού των Ελληνικών σχολείων και Γυμνασίων”. Το συγκεκριμένο διάταγμα όριζε τον κανονισμό λειτουργίας, τα έτη φοίτησης καθώς και τα διδασκόμενα μαθήματα τόσο στο ελληνικό σχολείο, το επονομαζόμενο σχολαρχείο, όσο και στο Γυμνάσιο. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το ισχύον διάταγμα ορίστηκε η τριετής φοίτηση για το Ελληνικό Σχολείο και η τετραετής φοίτηση για το Γυμνάσιο. Η διάρθρωση της μέσης εκπαίδευσης ακολούθησε τα πρότυπα του ιδιαίτερου τύπου καταγωγής των μελών της Αντιβασιλείας. Το Ελληνικό Σχολείο ιδρύθηκε σύμφωνα με τα πρότυπα του γερμανικού Lateinische Schule και το Γυμνάσιο κατά το γερμανικό Gymnasium. Στο Ελληνικό σχολείο γίνονταν δεκτοί όσοι μαθητές είχαν αποφοιτήσει την Δ’ δημοτικού χωρίς εξετάσεις. Στο Γυμνάσιο πρόσβαση αποκτούσαν οι απόφοιτοι του Ελληνικού Σχολείου κατόπιν εξετάσεων. Ανάμεσα στα διδασκόμενα μαθήματα του Ελληνικού Σχολείου περιλαμβάνονταν η διδασκαλία της αρχαίας και νέας ελληνικής γλώσσας, της αριθμητικής, της γεωγραφίας και της καλλιγραφίας. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι μια από τις προϋποθέσεις για τον διορισμό του υποψήφιου εκπαιδευτικού αποτελεί ο κάθε υποψήφιος να κατέχεται από ισχυρά ηθικά στοιχεία και θρησκευτική πίστη (“ Ουδείς υποψήφιος προτείνεται όταν υπάρχουν αμφιβολίες περί των ηθών και της θρησκευτικότητας αυτού”). Παράλληλα, η ευθύνη για την λειτουργία των σχολικών κτιρίων περιερχόταν στην τοπική αυτοδιοίκηση, με εξαίρεση την νήσο Τήνο, όπου λειτουργία των σχολείων χρηματοδοτούνταν από τοπικές χορηγήσεις¹⁶.

Στο συγκεκριμένο βασιλικό διάταγμα καθοριζόταν η μισθολογική κλίμακα του διδακτικού προσωπικού. Το άρθρο 41 όριζε ότι ο δάσκαλος της Α’ τάξης θα

¹⁶ Λ.Θ. Σκούρα, *Η γενική πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα (1862-1910)*, Αθήνα 2014, σ.45-46

λαμβάνει 120 δραχμές, ο δάσκαλος της Β' τάξης θα λάμβανε 150 δραχμές και ο δάσκαλος της Γ' τάξης 180 δραχμές. Δυνατότητα αύξησης του μισθού προβλεπόταν μετά το τέλος της πενταετίας με μέγιστο ποσό τις 250 δραχμές.

Τα άρθρα 60-63 του διατάγματος καθόριζαν τα ζητήματα που αφορούσαν τα οργανωτικά θέματα της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής βαθμίδας. Τα ισχύοντα άρθρα όριζαν ότι υπεύθυνοι για την εύρυθμη λειτουργία των σχολικών μονάδων ήταν οι κατά τόπους Γραμματείς, οι οποίοι ήταν επιφορτισμένοι με την επίβλεψη της ομαλής λειτουργίας των σχολικών μονάδων καθώς και για τον έλεγχο της προόδου των μαθητών. Ως Γραμματείς κατά κύριο λόγο διατελούσαν οι διευθυντές των κατά τόπους γειτονικών Γυμνασίων, οι οποίοι μετά το πέρας της εν λόγω επιθεώρησης υπέβαλλαν την έκθεση τους στην Γραμματεία της δημόσιας εκπαίδευσης¹⁷.

2.4. Το Γυμνάσιο

Το Γυμνάσιο, το οποίο ιδρύθηκε σύμφωνα με το βασιλικό διάταγμα της 31 Δεκεμβρίου 1836/12 Ιανουαρίου 1837 αποτελούσε το προπαρασκευαστικό στάδιο για την είσοδο στην ανώτατη εκπαίδευση και η ίδρυση του βασίστηκε στα πρότυπα του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος *Gymnasium*.

Το άρθρο 64 του διατάγματος όριζε ότι η ίδρυση του Γυμνασίου στοχεύει στην “περαιτέρω ανάπτυξη της εις τα ελληνικά σχολεία προκαταρκτικής εκπαίδευσως καθ’ όλους τους κλάδους και κυρίως η προπαρασκευή των μαθητών όσοι μέλλουν να σπουδάσωσιν ανωτέρας επιστήμας εις το πανεπιστήμιον¹⁸”.

Το διαρθρωτικό σχήμα απάρτιζε τέσσερις τάξεις φοίτησης. Απαραίτητη προϋπόθεση πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση είχαν μόνο όσοι είχαν φοιτήσει και στις τέσσερις τάξεις. Τα διδασκόμενα μαθήματα ήταν τα αρχαία και νέα ελληνικά, τα μαθηματικά, η γεωγραφία, τα γερμανικά, τα γαλλικά και τα μαθήματα που σχετίζονται με τις θετικές επιστήμες¹⁹. Το διδακτικό προσωπικό ονομαζόταν καθηγητές και κάθε Γυμνάσιο στελέχωναν πέντε καθηγητές : δυο καθηγητές για τα φιλολογικά μαθήματα, ένας καθηγητής για τα μαθηματικά, ένας διδάσκων για τα γαλλικά και ένας καθηγητής για τα υπόλοιπα μαθήματα του ωρολογίου

¹⁷ Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.60-62

¹⁸ Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.63

¹⁹ Νομοθετικό Διάταγμα “Περί του διοργανισμού και της τάξεως των μαθημάτων των ελλ. σχολείων και γυμνασίων”, στην: *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, τχ.1, αρ.φ.90, 31.12.1836

προγράμματος. Ο καθηγητής της τέταρτης τάξης εκτελούσε χρέη διευθυντή με την ονομασία Γυμνασιάρχης²⁰.

Στο επίπεδο της μέσης εκπαίδευσης εντάσσονταν και σχολές που προήγαγαν την εκμάθηση τεχνικών δεξιοτήτων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ίδρυση εμπορικών σχολών σε δυο σημαντικά αστικά κέντρα της εποχής, την Σύρο και το Ναύπλιο. Οι Βαυαροί διαβλέποντας ότι η Ελλάδα είναι χώρα με διαχρονική ναυτική παράδοση προχώρησαν το 1834 στην σύσταση ναυτικού σχολείου εντός των Ελληνικών σχολείων στην Σύρο και στο Ναύπλιο. Επί θητείας του βασιλιά Όθωνα το ναυτικό σχολείο του Ναυπλίου μεταφέρθηκε σε ένα νησί με πλούσια ναυτική συνεισφορά στον Αγώνα, την Ύδρα²¹.

Βασικός βραχίονας της διοικητικής οργάνωσης της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αποτελούσαν οι εφορείες που υπάγονταν στον Γραμματέα Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Εκκλησιαστικών. Στις κατά τόπους εφορείες καθήκοντα προέδρου ασκούσε ο διοικητής της επαρχίας που ανήκαν τα σχολεία, ενώ σε ορισμένες περιοχές που δεν υπήρχε διοικητής τα καθήκοντα ασκούσε ο δήμαρχος της περιοχής ευθύνης των σχολείων. Αρμοδιότητες των εν λόγω εφορειών ήταν η εύρυθμη λειτουργία των σχολικών μονάδων καθώς και η απρόσκοπτη διαδικασία του εκπαιδευτικού έργου²².

2.5. Το Βασιλικό Διδασκαλείο

Την περίοδο της Αντιβασιλείας ιδρύθηκε με το Βασιλικό Διάταγμα του 1834 το Διδασκαλείο στο Ναύπλιο. Ως ημερομηνία έναρξης της λειτουργίας ορίστηκε η 2η/14η Απριλίου 1834. Σκοπός της ίδρυσης του Διδασκαλείου ήταν να εφοδιάσει τους υποψήφιους εκπαιδευτικούς με τις κατάλληλες γνώσεις, ώστε να γίνουν ικανοί να επανδρώσουν τις σχολικές μονάδες δημοτικής εκπαίδευσης της ελληνικής επικράτειας.

Η φοίτηση στο Διδασκαλείο ήταν διετούς διάρκειας και δεκτοί γίνονταν μόνον όσοι κατείχαν απολυτήριο της δεύτερης τάξης του Ελληνικού Σχολείου. Ο Διευθυντής του Διδασκαλείου και ακόμη δυο καθηγητές συγκροτούσαν το προσωπικό του ιδρύματος, οι οποίοι διορίζονταν και παύονταν από τον ίδιο τον

²⁰ Δ.Αντωνίου, *ό.π.*, σ.65-66

²¹ Δ.Αντωνίου, *ό.π.*, σ.135

²² Α.Τ.Καραφύλλης, *ό.π.*, σ.54-56

βασιλιά . Στη βασιλική απόφαση που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της εφημερίδας της κυβέρνησης διευθυντής ορίστηκε ο Βαυαρός Christian Ludwig Corck, οι καθηγητές Μισαήλ Κωνσταντινίδης και Αναστάσιος Ερκουλίδης, ενώ δάσκαλος του πρότυπου σχολείου ορίστηκε ο Γεώργιος Κωνσταντινίδης. Ο κύριος λόγος ίδρυσης του Διδασκαλείου σύμφωνα με τον νόμο του 1834 είναι :1)“ σχηματίζει ικανούς διδασκάλους και διδασκαλίσσας” και 2)“να εξετάζει τους υποψηφίους διδασκάλους και τας διδασκαλίσσας και να καταστρώνει τους καταλόγους αυτών κατά τους όρους των άρθρων 13,14 και 58²³.

Παρά την αρχική διακήρυξη της ίδρυσης του διδασκαλείου ότι δεν θα υπάρχουν έμφυλοι περιορισμοί στην είσοδο των υποψηφίων, εντούτοις ,καμία γυναίκα δεν έγινε δεκτή ως απόρροια της νοοτροπίας της εποχής.

Οι αποφοιτούντες διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες σύμφωνα με την βαθμολογία τους: οι δημοδιδάσκαλοι διορίζονταν στις πρωτεύουσες των νομών και σε δήμους Α΄ τάξεως, οι δημοδιδάσκαλοι Β΄ τάξεως οι οποίοι τοποθετούνταν σε δήμους Β΄ και Γ΄ τάξεως και οι δημοδιδάσκαλοι Γ΄ τάξεως, οι οποίοι κατείχαν την στοιχειώδη κατάρτιση και τοποθετούνταν σε αγροτικές περιοχές.

Σημαντική μέριμνα για την πληρέστερη κατάρτιση των υποψηφίων διδασκόντων αποτέλεσε η ίδρυση του πρότυπου σχολείου αρρένων. Παράλληλα, ο νόμος καθόριζε ότι η είσοδος στο Διδασκαλείο θα γινόταν με εισαγωγικές εξετάσεις και ότι θα δίνονταν βραβεία στους αριστεύοντες και άπορους φοιτούντες.

Τον Σεπτέμβριο του 1834 με απόφαση της τριμελούς επιτροπής και κατόπιν παρότρυνσης του βασιλιά Λουδοβίκου Α΄ της Βαυαρίας αποφασίστηκε η μεταφορά της πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους από το Ναύπλιο στην Αθήνα. Λίγους μόλις μήνες από την ίδρυση του Διδασκαλείου στο Ναύπλιο έγινε η μετεγκατάσταση του ιδρύματος στην οικία ,του εκ Σκωτίας προερχόμενου , ιστορικού του Αγώνα Τζώρτζ Φίνλεϊ στην ιστορική συνοικία της Πλάκας²⁴.

Ένας εκ των θεμελιωτών της αλληλοδιδακτικής μεθόδου διδασκαλίας και της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί ο Ιωάννης Κοκκώνης²⁵,ο οποίος διετέλεσε διευθυντής του Διδασκαλείου διαδεχόμενος τον Corck το 1836. Επί των ημερών του ως επικεφαλής του Διδασκαλείου ο Αρκάς παιδαγωγός επιδόθηκε σε έναν τιτάριο

²³ Χ. Τζήκας, Π. Κοκκώνης, *Ο ρόλος του στην θεμελίωση και τα πρώτα βήματα της δημοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, Αθήνα 1999, σ.159

²⁴ Χ.Τζήκας, *ό.π.*, σ.263

²⁵ Χ.Τζήκας, *ό.π.*, σ.172

αγώνα εύρυθμης λειτουργίας των δημοτικών σχολείων, ενώ την ίδια περίοδο τυπώθηκαν σε οργανωμένη μορφή τα πρώτα διδακτικά εγχειρίδια για την στοιχειώδη εκπαίδευση²⁶.

Ο Κοκκώνης μαζί με επιφανείς διανοούμενους της εποχής όπως ο Γεώργιος Γεννάδιος και ο μετέπειτα πρώτος αρχιεπίσκοπος Αθηνών Μισαήλ Αποστολίδης διαπνεόμενοι από τις αντιλήψεις του Διαφωτισμού για την σημασία της εκπαίδευσης ως απαραίτητο εφόδιο για την πνευματική καλλιέργεια προχώρησαν στην ίδρυση ενός σημαίνοντος ιδιωτικού εκπαιδευτικού ιδρύματος το 1836 στην Αθήνα την Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, πρόδρομο των σημερινών Αρσακείων-Τοσίτσειων εκπαιδευτηρίων²⁷.

Μια από τις πρωτοπόρες ενέργειες του σπουδαίου παιδαγωγού που άφησε το αποτύπωμα του στο ελληνικό εκπαιδευτικό γίνεσθαι αποτελεί η μέριμνα για πρώτη φορά των Ελληνίδων με την ίδρυση του σχολείου θηλέων. Αναμφίβολα, πρόκειται για μια ριζοσπαστική ενέργεια αφού μέχρι τότε οι Ελληνίδες βυθισμένες στο σκοτάδι της αμάθειας, ήταν αποκλειστικά αφοσιωμένες στην ανατροφή των τέκνων και στην φροντίδα των οικογενειών τους.

Οι αρχικές προσδοκίες που καλλιεργήθηκαν με την σύσταση του ιδρύματος σε σύντομο χρονικό διάστημα διαψεύστηκαν. Το 1864 το Διδασκαλείο ανέστειλε την λειτουργία του αφού δεν εντασσόταν στις προτεραιότητες των τότε κυβερνήσεων. Το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε η επιλογή των διδασκόντων γινόταν μέσω εξεταστικών επιτροπών που συστάθηκαν στους νομούς του ελληνικού κράτους. Οι υποψήφιοι διδάσκοντες δοκιμάζονταν στα εξής μαθήματα: 1. ιερά μαθήματα. Α' Ιερά ιστορία από της Παλαιάς και της Νέας Διαθήκης και Β' της Ιεράς Κατηχήσεως. 2. Αρχαία ελληνικά 3. Μαθηματικά 4. Γεωγραφία 5. Ιστορία²⁸.

Το 1872 το υπουργείο Δημόσιας παιδείας και εκκλησιαστικών όρισε μόνιμη εξεταστική επιτροπή στην Αθήνα απαρτιζόμενη από δυο καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, τους διευθυντές των δυο Γυμνασίων της Αθήνας και τον διευθυντή των δημοτικών σχολείων, ο οποίος προήδρευε της επιτροπής. Στις 11 Ιανουαρίου 1878 με τον νόμο ΧΘ' μετά από 14 χρόνια απουσίας κατόπιν πρωτοβουλίας του υπουργού Δημοσίας Εκπαιδύσεως και Εκκλησιαστικών

²⁶ Α. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης "Το ανακοπτόμενο άλμα"*, Αθήνα 2013, σ.16

²⁷ Σ.Γ. Τζουμελέας-Π.Δ. Παναγόπουλος, *Η εκπαίδευση μας στα 100 τελευταία χρόνια*, Αθήνα 1933, σ.117

²⁸ Χ.Τζήκας, *ό.π.*, σ.159-160

Θεόδωρου Δηλιγιάννη συστάθηκε το Διδασκαλείο της Αθήνας. Σκοπός της επανασύστασης του Διδασκαλείου ήταν η παροχή της βέλτιστης κατάρτισης των υποψήφιων δημοδιδασκάλων και η βελτίωση του φαύλου τρόπου επιλογής τους που μέχρι τότε γινόταν με αναξιοκρατικές μεθόδους. Παράλληλα, με την λειτουργία του Διδασκαλείου Αθηνών την δεκαετία του 1880 λειτούργησαν διδασκαλεία σε περιοχές πρόσφατα προσαρτημένες στον εθνικό κορμό ,όπως στην Λάρισα το 1881,ενώ το 1880 ιδρύθηκαν διδασκαλεία στην Κέρκυρα και στην Τρίπολη, καλύπτοντας τον γεωγραφικό χώρο των Ιονίων νήσων και της Πελοποννήσου αντίστοιχα²⁹.

Η σύσταση των νέων διδασκαλείων έθεσε σε νέες βάσεις το πλαίσιο λειτουργίας τους. Δεκτοί γίνονταν μόνο οι άρρενες ηλικίας 16-25 ετών και βασικές προϋποθέσεις εισαγωγής ήταν ο υποψήφιος να κατέχει απολυτήριο προαγωγής από την Α' στην Β' τάξη Γυμνασίου για την Α' τάξη του Διδασκαλείου, ή από την Β' στην Γ' τάξη Γυμνασίου για την πρόσβαση στην Β' τάξη αντίστοιχα. τους απόφοιτους του Διδασκαλείου της Αθήνας ιδρύθηκε το Πρότυπο Δημοτικό Σχολείο για την εξάσκηση των γνώσεων τους σε πρακτικό επίπεδο³⁰.

Από τα παραπάνω προκύπτει η διαπίστωση ότι η ίδρυση των διδασκαλείων τόσο στην Αθήνα, όσο και στην περιφέρεια εντάσσεται στις προσπάθειες πολιτικών της εποχής, όπως ο Γεώργιος Μίλησης και ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης, οι οποίοι έδειξαν έμπρακτο ενδιαφέρον για την άρτια κατάρτιση των δημοδιδασκάλων, προωθώντας ένα ευρύτερο σχέδιο αναβάθμισης της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ωστόσο, οι αλυτρωτικές βλέψεις και η Μεγάλη Ιδέα ήταν οι άμεσες προτεραιότητες του ελληνικού κράτους εκείνη την εποχή , με αποτέλεσμα τα αιτήματα των διδασκόντων για αύξηση των αποδοχών τους να παραμένουν εκτός κυβερνητικών επιλογών. Η επιλογή των κυβερνήσεων της εποχής να δώσουν έμφαση στην αύξηση των στρατιωτικών δαπανών οδήγησε στην περικοπή εξόδων που αφορούσαν την εκπαίδευση. Η δημοτική εκπαίδευση ήταν από τους πρώτους πληττόμενους αυτών των επιλογών. Η λειτουργία των διδασκαλείων, ιδιαίτερα της επαρχίας, υποβαθμίστηκε σταδιακά με αποτέλεσμα έως το 1907 να αναστείλουν την λειτουργία τους. Το Διδασκαλείο της Αθήνας απέμεινε το μόνο ίδρυμα κατάρτισης των δημοδιδασκάλων μέχρι τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις το 1913 της κυβέρνησης

²⁹ Δ.Αντωνίου, *ό.π.*, σ.93

³⁰ Δ.Αντωνίου, *ό.π.*, σ. 92-93

του Ελευθερίου Βενιζέλου.

2.6. Το πρώτο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα της Μεσογείου : η δημιουργία του Οθώνειου πανεπιστημίου

Η παγιωμένη αντίληψη του πρώτου κυβερνήτη του ελληνικού κράτους ότι για την ίδρυση ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος χρειαζόταν η θεμελίωση επαρκών δομών ικανών να παρέχουν τα απαραίτητα εφόδια για την είσοδο των μαθητών στην ακαδημαϊκή ζωή προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πεποίθησης που υπήρχε στην αντικαποδιστριακή πλευρά ήταν η άποψη ενός εκ των μελών της Αντιβασιλείας G.L. Maurer: Ο κόμης μπορεί να ήταν εξάίρετος διπλωμάτης, αλλά δεν ήταν γεννημένος κυβερνήτης...δεν ήξερε ποιες ήταν οι πραγματικές ανάγκες του κλήρου, και ακόμη λιγότερο της παιδείας, και γι' αυτό άφησε και τους δυο αυτούς τομείς, που είναι οι βασικότεροι σ' ένα νεοσύστατο κράτος, σε άλλα χέρια, που για κακή του τύχη δεν ήταν τόσο ικανά”.

Η επιτροπή της Αντιβασιλείας κατά την περίοδο διακυβέρνησης έθεσε ως στόχο την συγκρότηση εκπαιδευτικού συστήματος κατά τα γερμανικά πρότυπα. Στις άμεσες προτεραιότητες των Βαυαρών βρισκόταν η ίδρυση ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος. Το φιλόδοξο όραμα ετών για ίδρυση πανεπιστημιακού ιδρύματος στην ελεύθερη Ελλάδα έγινε πραγματικότητα όταν στις 24 Απριλίου 1837 δημοσιεύτηκαν στο 16ο φύλλο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως τα βασιλικά διατάγματα “ περί συστάσεως πανεπιστημίου και περί προσωρινού κανονισμού του συστηθησομένου πανεπιστημίου³¹”.

Η 3η Μαΐου 1837 ήταν ημερομηνία ορόσημο για τα εκπαιδευτικά χρονικά του ελληνικού κράτους γιατί εκείνη την μέρα το Οθώνιο πανεπιστήμιο ξεκίνησε την λειτουργία του στο λίκνο του αρχαιοελληνικού πολιτισμού, την Αθήνα. Το νεοσύστατο πανεπιστήμιο απαρτιζόταν από τέσσερις σχολές: την Φιλοσοφική, την Ιατρική, την Θεολογική και την Νομική. Η φιλοσοφική σχολή ενέταξε στο πρόγραμμα σπουδών της, εκτός από την φιλολογία και τομείς των θετικών επιστημών ,όπως τα τμήματα φυσικής και μαθηματικών.

Ένας διαπρεπής νομικός , ο Κωνσταντίνος Σχινάς έχοντας σπουδάσει σε φημισμένα πανεπιστήμια της Δύσης και διατελώντας υπουργός τα πρώτα χρόνια ίδρυσης του ελληνικού κράτους αποτέλεσε τον πρώτο πρύτανη του Οθώνειου

³¹ *ΕτΚ*, τχ.1, αρ.φ.16, 24.4.1837

πανεπιστημίου συμβάλλοντας με τις γνώσεις του και το ενδιαφέρον του στην εύρυθμη λειτουργία του ιδρύματος στα πρώτα βήματα του³².

Οι εγγεγραμμένοι φοιτητές τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του ακαδημαϊκού ιδρύματος παρά το γεγονός ότι η φοίτηση ήταν δωρεάν ανέρχονταν σε 52 άτομα και σχεδόν όλοι προέρχονταν από περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Το πρώτο κτίριο που στέγασε τις σχολές του πανεπιστημίου ήταν η οικία του περίφημου αρχιτέκτονα και πρώτου πολεοδόμου που εκπόνησε το πρώτο σχέδιο πόλης της Αθήνας ως νέας πρωτεύουσας του κράτους, Σταμάτη Κλεάνθη στην οδό Θόλου 5 στις παρυφές της Ακρόπολης³³. Οι απαιτήσεις λόγω του προοδευτικά αυξανόμενου αριθμού σπουδαστών έδειχναν ότι το αρχικό κτίριο που στέγασε το οθώνιο πανεπιστήμιο παρά τις μετατροπές και προσθήκες που σημειώθηκαν κατέστη ανεπαρκές για τις ανάγκες του ιδρύματος. Προς αυτήν την κατεύθυνση αποφασίστηκε η μεταφορά των υπηρεσιών και των σχολών στην οδό Πανεπιστημίου 30 σε κτίριο που σχεδίασε ο Δανός αρχιτέκτονας Χάνς Κρίστιαν Χάνσεν και αποπερατώθηκε τον Νοέμβριο του 1841. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο εσωτερικός διάκοσμος του κτιρίου, ο οποίος φιλοτεχνήθηκε από τον Αυστριακό ζωγράφο Καρλ Ραλ. Το κτίριο του πανεπιστημίου μαζί με την Εθνική Βιβλιοθήκη και την Ακαδημία συναποτελούν την Αθηναϊκή Τριλογία, πραγματικά κομψοτεχνήματα της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής³⁴.

³²Θ. Χρήστου, " Ο Κ. Δ. Σχοινάς και η πρώτη πρυτανεία στο Οθώνιο Πανεπιστήμιο" (1837-1838) στο:

Ιστορικά, τ.9, τχ.17(1992), σ.371-384

³³ Ο. Μπαδήμα- Φουντουλάκη, *Σταμάτης Κλεάνθης 1802- 1862, Αρχιτέκτων,επιχειρηματίας,οραματιστής*, Αθήνα 2001, σ.130-132

³⁴ Ι.Χ. Καρακώστας, *Ο Βασιλεύς Όθων, το Οθώνιο Πανεπιστήμιο και η Νομική του Σχολή*, Αθήνα 2004, σ.69-75

2.7. Η ίδρυση της πρώτης πολυτεχνικής σχολής

Οι ολοένα και περισσότερες αυξανόμενες ανάγκες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους τα πρώτα χρόνια ύπαρξής του απαιτούσαν εξειδικευμένο τεχνικό προσωπικό. Η μεταφορά της πρωτεύουσας από το Ναύπλιο στην Αθήνα και η μαζική ανοικοδόμηση δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων καθώς και η ανέγερση των Ανακτόρων κατέδειξαν την μεγάλη έλλειψη καταρτισμένου τεχνικού προσωπικού.

Στις 12 Ιανουαρίου 1837 ψηφίζεται το Βασιλικό Διάταγμα “Περί εκπαιδύσεως εις την αρχιτεκτονική”. Το συγκεκριμένο διάταγμα όριζε την ίδρυση σχολείου τεχνικής εξειδίκευσης στην Αθήνα ,”σχολείον εις το οποίον θέλει διδάσκεσθαι την Κυριακήν και τας εορτάς”.

Τα διδασκόμενα μαθήματα αφορούσαν μαθήματα που είχαν σχέση με την επιστήμη της αρχιτεκτονικής ,ενώ τις αργίες υπήρχε η δυνατότητα διδασκαλίας ανάγνωσης και γραφής για τους αδύναμους φοιτούντες.

Η εισαγωγή μαθημάτων που προσέδιδαν καλλιτεχνική μορφή όπως η ζωγραφική και η γραφική καθώς και το γεγονός ότι η διάρκεια φοίτησης ήταν μονοετής προσέλκυσαν πλήθος νέων σπουδαστών με αποτέλεσμα να λειτουργεί όλες τις μέρες της εβδομάδας.

Η πολιτειακή μεταβολή που επήλθε με την παραχώρηση συντάγματος από τον Όθωνα επέφερε την απομάκρυνση πολλών Βαυαρών που επάνδρωναν μέχρι τότε θέσεις του κρατικού μηχανισμού. Το σχολείο των τεχνών δεν έμεινε ανεπηρέαστο από τις πολιτικές εξελίξεις. Η ψήφιση του πρώτου ελληνικού συντάγματος το 1844 διαμόρφωσε το σχολείο σε τρία τμήματα: 1. το Σχολείο των Κυριακών και των εορτών ,το οποίο στοχεύει στην κατάρτιση των εργατοτεχνιτών,2. Το Καθημερινό Σχολείο, όπου προετοιμάζονταν όσοι προορίζονταν για την στελέχωση των βιομηχανιών 3. Το Ανώτερο Σχολείο, στο οποίο θα διδάσκονταν οι εικαστικές τέχνες και αποτέλεσε τον πρόγονο της σημερινής Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών. Πρώτος διευθυντής της σχολής διετέλεσε ο διακεκριμένος αρχιτέκτονας Λύσανδρος Κουταντζόγλου ,ο οποίος έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην προώθηση των καλλιτεχνικών μαθημάτων. Ωστόσο, η ανάληψη της διεύθυνσης της σχολής από στρατιωτικούς μετά την παραίτηση του Κουταντζόγλου το 1862 οδήγησε στον διαχωρισμό των τεχνικών και των καλλιτεχνικών μαθημάτων, με συνέπεια την υποβάθμιση τους.

Χρονολογία ορόσημο για την μετέπειτα πορεία του ιδρύματος αποτελεί η χρηματοδότηση των εργασιών ανέγερσης του κτιρίου το 1870, από έναν επιφανή

επιχειρηματία της ελληνικής διασποράς τον Γεώργιο Αβέρωφ, ο οποίος με την δωρεά μεγάλων χρηματικών ποσών συνέβαλε σημαντικά στην ανέγερση των κτιρίων στην οδό Πατησίων. Το 1873 το Σχολείο των Τεχνών μετονομάζεται σε Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, προς τιμήν του τόπου καταγωγής των ευεργετών του ιδρύματος: Γεωργίου Αβέρωφ, Μιχαήλ και Ελένης Τοσίτσα και Νικολάου Στουρνάρη³⁵.

³⁵ Σ. Μπουζάκης, *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα*, τ. 1, Αθήνα 2006, σ.330

Γ' Κεφάλαιο

Μεταρρυθμιστικές απόπειρες στη Δημόσια Παιδεία το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα

3.1 Γεώργιος Ι. Μίλησης (1877): Οι πρώτες προσπάθειες αναμόρφωσης της δημόσιας εκπαίδευσης

Η ελληνική εκπαίδευση από τις πρώτες στιγμές συγκρότησης του από την επιτροπή της Αντιβασιλείας την δεκαετία του 1830 μέχρι και τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα χαρακτηριζόταν από αδιαφορία του επίσημου κράτους ως προς τον τρόπο λειτουργίας του

,ενώ τα συχνά φαινόμενα πολιτικών παρεμβάσεων, με συνέπεια την απαξίωση της δημόσιας εκπαίδευσης. Χαρακτηριστικό στοιχείο που καταδεικνύει την κατάσταση που επικρατούσε ήταν τα ιδιαίτερα υψηλά αναλφαβητισμού της ελληνικής κοινωνίας που άγγιζαν το 80%³⁶.

Η επιτακτική ανάγκη για βελτίωση των συνθηκών λειτουργίας των δημόσιων σχολείων δημοτικής και γυμνασιακής εκπαίδευσης προκάλεσε το ενδιαφέρον ενός διακεκριμένου νομικού της εποχής καταγόμενου από το Κρανίδι Αργολίδας και στελέχους του Εθνικού κόμματος του Κουμουνδούρου, Γεωργίου Μίληση³⁷.

Ο Γεώργιος Μίλησης νομικός στο επάγγελμα διαπνεόταν από την πεποίθηση της Καποδιστριακής αντίληψης ότι η εκπαίδευση μπορεί να αποτελέσει μέσο για την πολυεπίπεδη ανάπτυξη του ελληνικού έθνους. Προς αυτή τη κατεύθυνση συνέστησε 12μελή επιτροπή αποτελούμενη από εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων για την σύνταξη νομοσχεδίου με στόχο την αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Στην επιτροπή που διηύθυνε ο ίδιος ο Μίλησης συμμετείχαν προσωπικότητες όπως ο πρόεδρος του Πανεπιστημίου Αθηνών Παπαδάκης, ο καθηγητής της Φιλοσοφικής σχολής Κωνσταντίνος Πορφυρόπουλος, ο καθηγητής της Παιδαγωγικής σχολής Ιωάννης Πανταζίδης, οι καθηγητές της Ριζαρείου Αργυράκης και Σπαθάκης, ο διευθυντής του Προτύπου Σχολείου Αθηνών Μωραΐτης, οι διευθυντές Γυμνασίων των Αθηνών Κωνσταντινίδης, Παπαγεωργίου

³⁶ Σ.Γ. Τζουμελέας-Π.Δ. Παναγόπουλος, *ό.π.*, σ.15

³⁷ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.134

και Γραμματικόπουλος, ο νομάρχης Αττικοβοιωτίας Παπαηλιόπουλος και ο πρώην νομαρχιακός νομοδιδάσκαλος Καραμάνος. Στο έργο της επιτροπής συνέδραμαν επίσης ο κοσμήτορας της Θεολογικής Σχολής Νικόλαος Δαμαλάς και ο διαπρεπής φιλόλογος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιος Μιστριώτης.

Ο Μίλησης παρά την αναγκαιότητα της άμεσης προώθησης του συγκεκριμένου νομοσχεδίου στο κοινοβούλιο, έθεσε ως προτεραιότητα την αποστολή του νομοσχεδίου στα σχολεία όλων των βαθμίδων του ελληνικού κράτους “ και εις πάντας τους λογίους της τε ελεύθερης και δούλης Ελλάδος , με την παράκλησιν να φέρωσιν άπαντες επ’ αυτού τας παρατηρήσεις³⁸”. Στόχος του Μίληση ήταν η εκ βάθρων αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος με την προώθηση του συγκεκριμένου νομοσχεδίου ώστε η δημόσια παιδεία να καταστεί αληθινός φορέας ανάπτυξης του Έθνους.

Το φιλόδοξο εγχείρημα του Μίληση δεν θα ευοδωθεί καθώς στις 18/7/1875 το Εθνικό κόμμα θα διαδεχτεί στην διακυβέρνηση κατόπιν εντολής του βασιλιά Γεωργίου Α' το κόμμα του Επαμεινώνδα Δεληγιώργη³⁹. Ο Μίλησης επιμένοντας στην προοπτική του εγχειρήματος του για συνολική αναμόρφωση της δημόσιας εκπαίδευσης, εργαζόμενος σε συνεργασία με την επιτροπή που συνέστησε προώθησε το σχέδιο νόμου σε σχολεία όλων των βαθμίδων με σκοπό την επισήμανση των κυριότερων σημείων.

Το φιλόδοξο και ανανεωτικό νομοσχέδιο του Μίληση περιλάμβανε μεταξύ άλλων την αναδιάρθρωση του δημοτικού σχολείου με τον διαχωρισμό του σε : 1. αστικά 2. δημοτικά 3. γραμματοδιδασκαλεία .

Η μέση εκπαίδευση περιλάμβανε την ίδρυση γυμνασίου. Οι φοιτούντες στα Αστικά σχολεία μπορούσαν να επιτύχουν την εισαγωγή τους στο Γυμνάσιο μέσω εξετάσεων. Αντιθέτως, η πρόσβαση στο πανεπιστήμιο μπορούσε να γίνει κατόπιν επιθυμίας του απόφοιτου γυμνασίου χωρίς εξετάσεις.

³⁸ Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.55

³⁹ *ΙΕΕ*, τ.13(1977), σ.295

Στο συγκεκριμένο νομοσχέδιο προβλεπόταν η καθιέρωση της λόγιας ελληνικής, της καθαρεύουσας κατόπιν εισήγησης υπέρμαχων της, όπως του καθηγητή φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεωργίου Μιστριώτη. Παράλληλα, στις δυο τελευταίες τάξεις του Αστικού σχολείου προβλεπόταν η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών . Επιπλέον, προβλεπόταν η δωρεάν φοίτηση τόσο για την πρωτοβάθμια, όσο και για την δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ανάμεσα στις προβλεπόμενες ρυθμίσεις δινόταν μέριμνα και για την εκπαίδευση του γυναικείου πληθυσμού, με την ίδρυση ενός σχολείου θηλέων σε κάθε δήμο. Στο σχέδιο νόμου του Μίληση περιλαμβάνονταν διατάξεις που όριζαν τους κανόνες λειτουργίας των δημοτικών σχολείων και των γυμνασίων, όπως το ωράριο διδασκαλίας, τα διδασκόμενα μαθήματα ,τις αποδοχές των εκπαιδευτικών⁴⁰.

Το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο του Μίληση πρόκειται για μια ιδιαίτερα ριζοσπαστική και φιλόδοξη κίνηση που ερχόταν να αναμορφώσει την τελματώδη κατάσταση που είχε περιέλθει η δημόσια εκπαίδευση. Τα 234 άρθρα του νομοσχεδίου αντικατόπτριζαν την επιθυμία τόσο του Μίληση, όσο και των μελών της επιτροπής ώστε η δημόσια παιδεία να τεθεί σε εκσυγχρονιστικά πλαίσια ως μοχλός ανάπτυξης του ελληνικού έθνους.

Η κυβερνητική μεταβολή που επήλθε με την ανάληψη της οικουμενικής κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον ναύαρχο Κωνσταντίνο Κανάρη στις 26 Μαΐου 1877 ματαίωσε τα σχέδια του φιλόδοξου υπουργού παιδείας του Εθνικού κόμματος. Στην οικουμενική κυβέρνηση που προέκυψε στο προσκήνιο του Ρωσοτουρκικού πολέμου που ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1877 την θέση του υπουργού Δημοσίας εκπαίδευσης και εκκλησιαστικών κατείχε ο απόγονος μιας ιστορικής οικογένειας από τα Λαγκάδια Αρκαδίας ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης. Ο νέος υπουργός παιδείας δείχνοντας έμπρακτο ενδιαφέρον για την βελτίωση της δημόσιας εκπαίδευσης στις 11 Νοεμβρίου 1877 έφερε προς ψήφιση στην βουλή νομοσχέδια ‘Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως’ που αφορούσαν κυρίως την βελτίωση του επιπέδου της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα συγκεκριμένα νομοσχέδια διέφεραν ελάχιστα με τα νομοσχέδια του Μίληση ως προς τους επιδιωκόμενους σκοπούς. Παράλληλα, μια από τις διατάξεις του νομοσχεδίου ΧΘ’ όριζε την επανέναρξη της λειτουργίας του Διδασκαλείου Αθηνών μετά το 1864 ‘ Περὶ συστάσεως του

⁴⁰ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.136-137

Διδασκαλείου εν Αθήναις⁴¹’.

Το εν λόγω νομοσχέδιο πέρα από τις διατάξεις που αφορούσαν τον κανονισμό λειτουργίας του Διδασκαλείου Αθηνών περιείχε στο πρώτο άρθρο τα νέα μαθήματα του δημοτικού σχολείου. Το γεγονός αυτό συνάντησε αντιδράσεις εντός του κοινοβουλίου. Ο βουλευτής Ιωάννης Σωτηρόπουλος πρότεινε μεταξύ άλλων να συζητηθούν επί της ουσίας μόνο τα άρθρα που αφορούν τον κανονισμό λειτουργίας του Διδασκαλείου. Παρόμοια πρόταση θα υποβάλλει και ο Γεώργιος Μίλησης, ο οποίος θα προτείνει την απόσυρση του πρώτου άρθρου του νομοσχεδίου, με την αιτιολογία ότι σκοπός του νομοσχεδίου ήταν κυρίως η σύσταση του Διδασκαλείου και όχι το νέο πρόγραμμα σπουδών του δημοτικού σχολείου.

Ο Δηλιγιάννης γνωρίζοντας ότι το συγκεκριμένο νομοσχέδιο κινδύνευε να παραπεμφθεί στις ελληνικές καλένδες, σύνηθες φαινόμενο για τα πολιτικά πράγματα της εποχής, φρόντισε ώστε να συμπεριληφθεί μαζί με τις διατάξεις για την σύσταση του Διδασκαλείου και το πρώτο άρθρο που αφορούσε τα νέα μαθήματα του δημοτικού σχολείου.

Σημαντικό βήμα για την προώθηση του νομοσχεδίου του Δηλιγιάννη ήταν και η απόρριψη από την Βουλή της τροπολογίας των Μίληση και Σωτηρόπουλου για απόσυρση του εν λόγω άρθρου. Ωστόσο, το συγκεκριμένο άρθρο χαρακτηριζόταν από ασάφεια ως προς τα οριζόμενα μαθήματα. Χαρακτηριστική ήταν η απάντηση του αρμόδιου υπουργού σε σχετικό ερώτημα του Μίληση ότι στα δημοτικά σχολεία διδάσκονται ‘‘αι αυτά γνώσεις εις τα κοινά στενότερον ενώ εις τα πλήρη διδάσκονται ευρύτερον’’.

Το εν λόγω άρθρο του νομοσχεδίου ‘‘Περί στοιχειώδους εκπαίδευσης’’ θα ψηφιστεί από το ελληνικό κοινοβούλιο στις 11/1/1878. Ωστόσο, στο τελικό κείμενο της νομοθεσίας δεν διευκρινίστηκε αν τα οριζόμενα μαθήματα αφορούσαν τα τετραετή ή εξαετή δημοτικά σχολεία. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 1 ορίζει ότι: ‘‘ Η στοιχειώδης εκπαίδευσις αποτελείται από την διδασκαλία των εξής γνώσεων : α) της ιεράς ιστορίας και της κατηχήσεως β) της αναγνώσεως και της γραφής της νέας ελληνικής γλώσσης μετά πρακτικής διδασκαλίας των στοιχειωδών κανόνων της γραμματικής γ) της αριθμητικής των αναγκαίων ειδήσεων περί των εν χρήσει μέτρων, σταθμών και νομισμάτων δ) των πρακτικών ορισμών των γεωμετρικών σχημάτων ε) της στοιχειώδους γεωγραφίας (φυσικής, μαθηματικής και πολιτικής)

⁴¹ Χ.Λέφας, *ό.π.*, σ.218

και ακριβέστερον της γεωγραφίας της Ελλάδος και των λοιπών Ελληνικών χωρών ζ) της στοιχειώδους ιστορίας ιδίως της Ελληνικής στ) της στοιχειώδους ζωολογίας, της ορυκτολογίας και της στοιχειώδους βοτανικής η) της στοιχειώδους ανθρωπολογίας θ) της στοιχειώδους φυσικής και των αναγκαίων πρακτικών οδηγιών γεωργίας και δενδροκομίας ι) της γραμμικής ιχνογραφίας ια) της φωνητικής μουσικής και της ωδικής ιβ) της γυμναστικής⁴²”.

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου νομοσχεδίου είναι η μεγάλη ομοιότητα του με το νομοσχέδιο για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση που είχε συντάξει ο Μίλησης. Ελάχιστες διαφορές εντοπίζονται ανάμεσα στα δυο νομοσχέδια ακόμα και στα αναφερόμενα μαθήματα. Η ταύτιση των μαθημάτων του νομοσχεδίου ΧΘ’ με το αντίστοιχο νομοσχέδιο του Μίληση μόνο τυχαία δεν ήταν αφού ο Δηλιγιάννης ομολόγησε σε μια αποστροφή του λόγου του ότι για την σύνταξη του νομοσχεδίου του χρησιμοποίησε τα κυριότερα στοιχεία του νομοσχεδίου του Μίληση. Ο Μίλησης αναφερόμενος σε αυτό το γεγονός δεν θα διστάσει να κατηγορήσει τον Δηλιγιάννη για αντιγραφή του νομοσχεδίου του ‘‘δι ανεπιτηδείων μάλιστα προσθαφαιρέσεων και μεταθέσεων και περικοπών⁴³.’’

3.2. Νομοσχέδια Ανδρέα Αυγερινού (1880)

Η κατάσταση που επικρατούσε στην δημόσια εκπαίδευση ως αποτέλεσμα της διαχρονικής εγκατάλειψης της από το ελληνικό κράτος προκάλεσε το ενδιαφέρον για λήψη άμεσων νομοθετικών μέτρων από μια σημαίνουσα προσωπικότητα της πολιτικής σκηνής της εποχής του Ανδρέα Αυγερινού. Ο Αυγερινός βουλευτής Ηλείας και υπουργός Δημοσίας Εκπαίδευσης και Εκκλησιαστικών της κυβέρνησης Κουμουνδούρου θα επιχειρήσει να συνεχίσει τις προσπάθειες των προκατόχων του για εκσυγχρονισμό της δημόσιας παιδείας. Στις 22 Ιανουαρίου 1880 θα καταθέσει στο κοινοβούλιο πέντε νομοσχέδια που αφορούν και τις τρεις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για τα νομοσχέδια⁴⁴: α) Περί αριθμού των καθηγητών του πανεπιστημίου και του προσωπικού του γραφείου του β) Περί διαχείρισεως της περιουσίας του πανεπιστημίου γ) Περί του αριθμού των γυμνασίων, των ελληνικών σχολείων και των καθηγητών και διδασκάλων εν αυτοίς δ) Περί

⁴² Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ. 135

⁴³ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ. 138

⁴⁴ Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.241

βαθμολογίας του γενικού επιθεωρητή των δημοτικών σχολείων ε)Περί αυξήσεως της μισθοδοσίας των καθηγητών μετά πενταετίαν.

Ωστόσο, αξίζει να τονιστεί ότι το ενδιαφέρον του Αυγερινού στράφηκε στην βελτίωση των συνθηκών λειτουργίας της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Οι εισηγήσεις των επιθεωρητών που ο ίδιος ο υπουργός έστειλε προς εκτίμηση της εικόνας των δημοτικών σχολείων της χώρας τον οδήγησε στην προώθηση προς συζήτηση στην Βουλή την 1η Φεβρουαρίου 1880 πέντε ακόμη νομοσχεδίων για την πρώτη εκπαιδευτική βαθμίδα. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για τα νομοσχέδια: α) Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσεως β) Περί επιτοπίου εποπτείας και εποπτείας των εν τω Βασιλείω δημοτικών σχολείων γ)Περί συστάσεως διδασκαλείων εν Πελοποννήσω και εν Επτανήσω και περί μισθού και αποδοχών δημοδιδασκάλων δ) Περί συστάσεως παρθεναγωγείων ε) Περί Διευθύνσεως της δημοτικής Εκπαιδεύσεως και Κεντρικού Συμβουλίου της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως.

Ο Αυγερινός έχοντας ως πρώτη προτεραιότητα την αναμόρφωση της δημοτικής εκπαίδευσης θα υποβάλει και μια αιτιολογική έκθεση στην οποία περιγράφει τα κακώς κείμενα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αναλύοντας τα αίτια της κατάστασης, όπως χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των διδασκόντων, παντελής έλλειψη επιθεωρήσεων, υψηλό ποσοστό διαρροής μαθητών και προτείνοντας παράλληλα την λήψη μέτρων για την βελτίωση των συνθηκών λειτουργίας. Βαθύτερος σκοπός του σχολείου σύμφωνα με τα συγκεκριμένα νομοσχέδια είναι “η ανάπτυξη των πνευματικών δυνάμεων του νέου ανθρώπου δι’ ευμεθόδου διδασκαλίας και ασκήσεως και η του χαρακτήρος αυτού διάπλασις δια προσηκούσης αγωγής, κατά κανόνας και τρόπους επί της ψυχικής αυτού ζωής ερειδομένους τελουμένη”.Το δημοτικό σχολείο έπρεπε να καταστεί χώρος καλλιέργειας των αρετών και των δεξιοτήτων του κάθε ατόμου και όχι χώρος αποστειρωμένης μετάδοσης γνώσεων.

Πρωταρχική θέση στα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του Αυγερινού κατέχει ο εκσυγχρονισμός της πρώτης βαθμίδας του εκπαιδευτικού συστήματος με το νομοσχέδιο “Περί σχολείων στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδύσεως” το οποίο προβλέπει την σύσταση δύο τύπων δημοτικού σχολείου, τα οποία διαχωρίζονται σε κοινά τετραετούς φοίτησης και σε πλήρη εξαετούς διάρκειας και “ επί τινα χρόνον και των γραμματοδιδασκαλείων”. Ο Αυγερινός στην αιτιολογική έκθεση για την δημοτική εκπαίδευση υπερασπίζεται μεταξύ άλλων την διάκριση των δημοτικών σχολείων αναφέροντας ότι “ Οι κάτοικοι των πόλεων, ων αι κοινωνικά σχέσεις εισί μάλλον ανεπτυγμέναι και οι υλικοί πόροι μεγαλύτεροι και τα βιωτικά επιτηδεύματα τεχνικώτερα, έχουσι ανάγκη και σχολείου κάπως τελειότερου” και με την προσθήκη μαθημάτων “χρησίμων προς τα εν ταις πόλεσι συνηθέστερα επαγγέλματα του βιομηχάνου, του εμπόρου και του ναυτίλου”. Παράλληλα, το εν λόγω νομοσχέδιο προβλέπει την δωρεάν και υποχρεωτική φοίτηση των μαθητών, με στόχο την ισότιμη πρόσβαση όλων των κοινωνικών τάξεων στην δημοτική εκπαίδευση. Επιπλέον, καθορίζεται ως μέθοδος διδασκαλίας η συνδιδασκτική, μέθοδος που εφαρμόζεται ήδη σε εκπαιδευτικά συστήματα χωρών της Ευρώπης με ικανοποιητικά αποτελέσματα ως προς τους διδακτικούς στόχους. Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελεί για πρώτη φορά ο καθορισμός με νομοθετική ρύθμιση του μισθού των διδασκαλισσών⁴⁵.

Το συγκεκριμένο νομοσχέδιο για την δημοτική εκπαίδευση ρύθμιζε και τα ζητήματα που αφορούν τον διορισμό του διδακτικού προσωπικού των δημοτικών. Οι διατάξεις όριζαν ότι “η κοινότης συντηρεί και εποπτεύει το σχολείον, η δε Πολιτεία μορφώνει και διορίζει τον διδάσκαλον και επιθεωρεί το σχολείον, εξασφαλίζουσα δια της εφαρμογής κοινού προγράμματος μαθημάτων κοινήν και ομόρρυθμον πνευματικήν ανάπτυξιν και μόρφωσιν των παιδων των πολιτών”. Το άρθρο 14 προβλέπει ότι οι διδάσκοντες των δυο πρώτων κατηγοριών διορίζονται από το αρμόδιο υπουργείο με βασιλικό διάταγμα, ενώ οι δάσκαλοι της τρίτης κατηγορίας με υπουργική απόφαση⁴⁶. Οι γραμματοδιδάσκαλοι, ένας τύπος διδάσκοντος με μεγάλη διάδοση στην ελληνική ύπαιθρο σύμφωνα με το νομοσχέδιο για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση διορίζονταν και παύονταν με απόφαση του αρμόδιου υπουργείου μετά από αίτημα της τοπικής κοινωνίας και των δήμων που ανήκουν, αφού οι δήμοι ή το δημοτικό ταμείο ήταν υπεύθυνοι για την καταβολή του μισθού τους. Οι

⁴⁵ Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, τ.1, Αθήνα 1994, σ.142

⁴⁶ Σ.Μπουζάκης, *ό.π.*, σ.144

γραμματοδιδάσκαλοι ήταν η μόνη κατηγορία που ο μισθός τους καταβαλλόταν από την τοπική αυτοδιοίκηση. Ωστόσο, το άρθρο 19 όριζε ότι υπήρχε η δυνατότητα παροχής οικονομικής βοήθειας σε γραμματοδιδασκάλους που ήταν διορισμένοι σε άπορους δήμους⁴⁷.

Απώτερος στόχος του νομοσχεδίου για την δημοτική εκπαίδευση ήταν η ανάγκη για αναδιοργάνωση εκ βάθρων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, αφού ο ομώνυμος νόμος του 1834 σε ελάχιστα σημεία εφαρμόστηκε επί του πρακτέου.

Ο Ανδρέας Αυγερινός ως υπουργός Δημόσιας Εκπαίδευσης και Εκκλησιαστικών με το νομοσχέδιο που συνέταξε “Περί συστάσεως διδασκαλείων εν Πελοποννήσω και εν Επτανήσω και περί μισθού και αποδοχών δημοδιδασκάλων” έθεσε ως προτεραιότητα την σύσταση δυο Διδασκαλείων στην επαρχία καθώς και την διαμόρφωση αποτελεσματικότερου πλαισίου εποπτείας και επιθεώρησης των δημοτικών καθώς και την λήψη μέτρων για αναβάθμιση της διοίκησης και των τριών εκπαιδευτικών βαθμίδων⁴⁸.

Αξιοσημείωτο γεγονός που δεν πρέπει να παραβλεφθεί είναι ότι ο Αυγερινός ήταν ο μοναδικός υπουργός Παιδείας, ο οποίος έδειξε για πρώτη φορά ενδιαφέρον για την ανύψωση του μορφωτικού επιπέδου του γυναικείου πληθυσμού. Το νομοσχέδιο “Περί συστάσεως Παρθεναγωγείων” προβλέπει για πρώτη φορά την ίδρυση ανώτερων σχολείων θηλέων μετά το δημοτικό σε πρωτεύουσες νομών με δαπάνη του κράτους ή σε πρωτεύουσες δήμων με δαπάνη ιδιωτών. Παράλληλα, τα εν λόγω σχολεία μπορούσαν να λειτουργήσουν και ως διδασκαλεία θηλέων με τον όρο ότι στις δυο τελευταίες τάξεις θα διδάσκονταν παιδαγωγικά μαθήματα και η πρακτική άσκηση θα γινόταν σε πρότυπο δημοτικό σχολείο που ανήκει στο Παρθεναγωγείο. Ενδεικτικό της σημασίας που απέδιδε ο Αυγερινός με το συγκεκριμένο νομοσχέδιο είναι ότι τα Παρθεναγωγεία βρίσκονται υπό την εποπτεία του γενικού επιθεωρητή της δημοτικής εκπαίδευσης άρθρο 1 του νομοσχεδίου Περί συστάσεως Παρθεναγωγείων⁴⁹.

⁴⁷ Σ.Μπουζάκης,ό.π., σ.145

⁴⁸ Λ.Θ.Σκούρα, ό.π., σ.158

⁴⁹ Σ.Μπουζάκης,ό.π., σ.169

Τα νομοσχέδια του Ανδρέα Αυγερινού υπουργού Παιδείας της κυβέρνησης Κουμουνδούρου αποτελούν μέρος μιας σειράς προτάσεων που υπέβαλλαν τα προηγούμενα χρόνια ο Μίλησης και ο Δηλιγιάννης για την βελτίωση της οργάνωσης και της λειτουργίας της δημοτικής εκπαίδευσης. Ωστόσο και τα νομοσχέδια του Αυγερινού έτυχαν έντονης αρνητικής κριτικής εντός του κοινοβουλίου χαρακτηριζόμενα ως ασυνάρτητα, ξενόφερτα και αντιφατικά. Τα συγκεκριμένα νομοσχέδια βρέθηκαν πάλι αντιμέτωπα με τις διαχρονικές παθογένειες του πολιτικού συστήματος αφού δεν πρόλαβαν να φτάσουν ούτε μέχρι το στάδιο της συζήτησης αφού ένα μήνα μετά την κατάθεση τους επήλθε κυβερνητική μεταβολή.

Μέτρα όπως η καθιέρωση της δωρεάν και υποχρεωτικής εκπαίδευσης, αναβάθμιση του δημοτικού σχολείου, υιοθέτηση της συνδυαστικής μεθόδου διδασκαλίας, μέριμνα για ανύψωση του μορφωτικού επιπέδου του γυναικείου πληθυσμού συνιστούν σε μεγάλο βαθμό τον πρόδρομο των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών για σύγκλιση ενός εκπαιδευτικού συστήματος στα αντίστοιχα πρότυπα των ανεπτυγμένων Ευρωπαϊκών χωρών.

Δ' Κεφάλαιο

Εκπαιδευτικές προσπάθειες στο ελληνικό κράτος την δεκαετία του 1880 Ιστορικό πλαίσιο δεκαετίας 1880

Η δεκαετία του 1880 χαρακτηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από το αποτύπωμα που αφήνει στο πολιτικό σύστημα της χώρας ο δικομματισμός, δηλαδή η συνεχόμενη εναλλαγή εξουσίας ανάμεσα στο κόμμα του Τρικούπη και στην παράταξη του Δηλιγιάννη. Ο Χαρίλαος Τρικούπης θιασώτης του εκσυγχρονισμού του κράτους και της συμβάδισης του με τα Ευρωπαϊκά κράτη παρουσιαζόταν ως ο μόνος πολιτικός για την επίτευξη των παραπάνω στόχων. Στις εκλογές της 20ης Δεκεμβρίου 1881 η τρικουπική παράταξη θα λάβει σημαντική πλειοψηφία για τον σχηματισμό σταθερής κυβέρνησης (1882-1885). Επί των ημερών της θητείας του ο Τρικούπης θα υποβάλει προτάσεις για τον εκσυγχρονισμό του κράτους με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα την υποβολή νομοσχεδίων για την δημιουργία σιδηροδρομικού δικτύου στην Πελοπόννησο και στην Θεσσαλία, ενώ επί των ημερών του έγιναν σημαντικά έργα οδοποιίας στην ελληνική επικράτεια για πρώτη φορά από την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Στον Τρικούπη ακόμη πιστώνεται η λειτουργία της Διώρυγας της Κορίνθου, αφού το συγκεκριμένο έργο κινδύνευε ακόμη και με ματαίωση εξαιτίας τεχνικών και οικονομικών δυσκολιών που προέκυψαν κατά την κατασκευή της. Οι οικονομικοί πόροι για την κατασκευή αυτών των μεγαλόπνοων έργων αντλούνταν κατά κύριο λόγο από την φορολογία που επέβαλε η κυβέρνηση στα κατώτερα αστικά στρώματα. Στις εκλογές του 1885 η δυσαρέσκεια της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας εκδηλώθηκε με την καταψήφιση του Νεωτερικού κόμματος και την ανάδειξη του Εθνικού κόμματος του Θεόδωρου Δηλιγιάννη⁵⁰.

Η παράταξη του Δηλιγιάννη παρά το γεγονός ότι υποσχόταν οικονομική ανάπτυξη του κράτους και μείωση της φορολογίας για τα πληττόμενα κοινωνικά στρώματα, εκτός από κάποια μέτρα, όπως μείωση έμμεσων φόρων σε αγαθά όπως τα σπύρτα και το πετρέλαιο δεν παρουσίασε συγκροτημένη οικονομική πολιτική. Την συγκεκριμένη δεκαετία οι δαπάνες για την δημόσια διοίκηση είχαν αυξηθεί σημαντικά ενώ οι στρατιωτικές δαπάνες σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία του 1870 είχαν υπερδιπλασιαστεί λόγω των συνεχών περιπλοκών με του Οθωμανούς. Οι συγκεκριμένες οικονομικές πολιτικές οδήγησαν το ελληνικό κράτος στον

⁵⁰ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.14(1977), σ.14

ανεξέλεγκτο δανεισμό δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο για την ελληνική οικονομία. Το δημόσιο χρέος από 168.000.000 που ήταν το 1875 μέχρι το 1893 είχε επταπλασιαστεί⁵¹.

Η τεράστια συσσώρευση του δημοσίου χρέους είχε ως αποτέλεσμα την παύση πληρωμών το 1893 και την πτώχευση που ακολούθησε με άμεσα ζημιωμένες τις παρατάξεις που κυριαρχούσαν τότε στην πολιτική σκηνή της χώρας.

4.1. Νόμος περί συστάσεως πλήρων δημοτικών σχολείων

Από τα πρώτα μέτρα που εφαρμόστηκαν στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής από την τρικουπική παράταξη ήταν η εφαρμογή του άρθρου 59 του νόμου της 6/18 Φεβρουαρίου 1834 Περί δημοτικών σχολείων. Η κατάργηση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου έγινε αρκετά καθυστερημένα σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες και η εφαρμογή της συνδιδασκτικής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση με το Β.Δ. 15/9/1880⁵².

Ο υπουργός Δημόσιας Εκπαίδευσης και Εκκλησιαστικών Κωνσταντίνος Λομβάρδος θα φέρει προς έγκριση στο υπουργικό συμβούλιο το Β.Δ. της 14/8/1882 ‘‘ Περί συστάσεως δημοτικών σχολείων’’, ίδρυσης δημοτικών σχολείων λειτουργούντων με την συνδιδασκτική μέθοδο σε όποιον δήμο της ελληνικής επικράτειας έκρινε ότι ήταν απαραίτητο ο εκάστοτε αρμόδιος υπουργός. Το συγκεκριμένο μέτρο παρά την αρχική πρόθεση για βελτίωση των συνθηκών λειτουργίας των δημοτικών σχολείων εφαρμόστηκε επιλεκτικά στους τόπους καταγωγής μελών του υπουργικού συμβουλίου, με συνέπεια και αυτό το μέτρο να καταργηθεί μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Την ίδια χρονική περίοδο ο Λομβάρδος θα προχωρήσει στην προώθηση του Νόμου ΑΛΘ ‘‘ Περί συστάσεως εμπορικών ναυτικών σχολών’’ στις 22/9/1882 για όσους νέους σκόπευαν να ακολουθήσουν το επάγγελμα του εμποροπλοιάρχου. Ωστόσο, τόσο το συγκεκριμένο μέτρο όσο και η ίδρυση γεωργικών σχολείων στην Αθήνα, στο Αϊδίνιο και στον Αλμυρό Μαγνησίας, στην Τίρυνθα και στην Βυτίνα απέτυχαν παταγωδώς εξαιτίας της παγιωμένης αντίληψης ότι οι κλασικές σπουδές αποτελούν την βάση για την κοινωνική ανέλιξη των νέων⁵³.

⁵¹ Γ.Β. Δερτιλής, *Επτά πόλεμοι, τέσσερις εμφύλιοι, επτά πτωχεύσεις*, Αθήνα 2016, σ. 63-65

⁵² *ΕτΚ*, τχ.1, αρ.φ.97, 15.9.1880

⁵³ Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.245

Το ενδιαφέρον του Λομβάρδου για την βελτίωση των συνθηκών λειτουργίας της δημόσιας εκπαίδευσης εκφράστηκε και με την έκδοση διαταγμάτων που μεταξύ άλλων περιλάμβανε και την εισαγωγή στρατιωτικών ασκήσεων στη μέση εκπαίδευση στις 11/4/1883 με τον νόμο ΑΡΙΘ ‘΄ Περί εισαγωγής των στρατιωτικών ασκήσεων εις τα γυμνάσια και ελληνικά σχολεία⁵⁴.’

4.2. Νόμος ΑΜΒ΄ Περί καταπολέμησης του φαινομένου της βιβλιοκαπηλίας

Ένα από τα διαχρονικά προβλήματα που απασχολούσε την εκπαιδευτική κοινότητα μέχρι τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1880 ήταν η χρήση βιβλίων που δεν ήταν εγκεκριμένα για το διδακτικό έργο.

Το συγκεκριμένο φαινόμενο έχοντας λάβει μεγάλες διαστάσεις στα σχολεία της ελληνικής επικράτειας όπου για πολλές δεκαετίες εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούσαν τα συγκεκριμένα κλεψίτυπα εγχειρίδια.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατάστασης που επικρατούσε είναι η μαρτυρία του επιθεωρητή δημοτικής εκπαίδευσης Παπαναστασίου ο οποίος στην ‘έκθεση επιθεωρήσεως των εν Πυλία, Μεσσήνη και Ολυμπία δημοτικών σχολείων και γραμματοδιδασκαλείων’ επισημαίνει ότι τα εγχειρίδια υπόκεινται ‘εις την όρεξιν και την θέλησιν παντός αγράμματου τυποκλόπου’. Επιπλέον, ο Παπαναστασίου ανέφερε ότι αν ‘προσθέσωμεν και το βιβλιοκάπηλον των διδασκάλων εκ συμπαιγνίας μετά των τυποκλοπών, έχομεν τότε το της καταστροφής το επιστέγασμα⁵⁵’.

Η κυβέρνηση Τρικούπη μέσω του υπουργού Παιδείας Λομβάρδου έθεσε ως στόχο την δημιουργία κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου για την καταπολέμηση της βιβλιοκαπηλίας. Πιο συγκεκριμένα, στις 22 Ιουλίου 1882 θα ψηφιστεί ο νόμος ΑΜΒ ‘΄ Περί των διδακτικών βιβλίων της μέσης και κατωτέρας εκπαιδεύσεως’. Ο νόμος ΑΜΒ ορίζει ότι για κάθε διδασκόμενο μάθημα αντιστοιχεί ένα εγχειρίδιο μετά από έγκριση από το υπουργείο Δημόσιας Εκπαίδευσης και Εκκλησιαστικών κάθε τέσσερα χρόνια.

Τα βιβλία πριν τεθούν προς διάθεση των μαθητών έπρεπε να εγκριθούν από τρεις επιτροπές, μια για τα φιλολογικά, μια για τις θετικές επιστήμες και μια για τα

⁵⁴ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.181-182

⁵⁵ Α. Καυάλης -Δ. Χαράλαμπος, *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική*, Αθήνα 2008, σ.27

θρησκευτικά. Τα θρησκευτικά έπρεπε να τύχουν και της έγκρισης της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος. Στις 4/9/1882 υπογράφεται το Β.Δ. “ Περὶ διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης και κατωτέρας εκπαιδύσεως⁵⁶”. Ενδεικτικό της σημασίας που είχε το συγκεκριμένο διάταγμα για την κυβέρνηση ήταν ότι εκτός από τον αρμόδιο υπουργό υπογράφηκε από τον Πρωθυπουργό καθώς και από τρεις συναρμόδιους υπουργούς.

Στο συγκεκριμένο διάταγμα ορίζονται επίσης τρεις κριτικές επιτροπές για τα βιβλία της δημοτικής εκπαίδευσης και τα Διδασκαλεία⁵⁷. Η πρώτη επιτροπή αποτελούμενη από πέντε μέλη ήταν υπεύθυνη για τα φιλολογικά μαθήματα, η δεύτερη αποτελούμενη από τρία μέλη ήταν υπεύθυνη για τα βιβλία των θετικών επιστημών και η τρίτη επιτροπή αποτελούμενη από επτά μέλη ήταν υπεύθυνη για τα παιδαγωγικά και τα βιβλία των τεχνικών σχολών (άρθρο 9). Για την δημιουργία διαφανών συνθηκών και αδιάβλητης διαδικασίας επιλογής των κριτικών επιτροπών ορίζεται η σύσταση ενδεκαμελούς επιτροπής η οποία αποφασίζει για τον διορισμό των κριτικών επιτροπών (άρθρο 11).

Τα άρθρα 14 και 15 ορίζουν ότι οι εκθέσεις των επιτροπών πρέπει να δημοσιεύονται αναλυτικές και αιτιολογημένες, ενώ σε περίπτωση που οι αποφάσεις έχουν ληφθεί κατά πλειοψηφία θα πρέπει να αναφέρονται και οι μειοψηφήσαντες .

Η κυβέρνηση Τρικούπη με το συγκεκριμένο διάταγμα σκόπευε να θέσει για πρώτη φορά στα εκπαιδευτικά χρονικά την έκδοση σχολικών βιβλίων υπό την αιγίδα του αρμόδιου υπουργείου προσπαθώντας να περιορίσει τα φαινόμενα αθέμιτων πρακτικών και έκδοσης αντιγράφων βιβλίων μη εγκεκριμένων από το υπουργείο.

Ωστόσο, ο νόμος ΑΜΒ παρά τα θετικά στοιχεία που συγκέντρωνε στο σύνολο του αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες ως προς την εφαρμογή του. Ο καθορισμός ενός εγχειριδίου για κάθε μάθημα δημιούργησε δυσκολίες στην σύσταση κριτικών επιτροπών και στην έκδοση νέων βιβλίων σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, με αποτέλεσμα να συνεχίζονται να υφίστανται τα φαινόμενα διακίνησης βιβλίων μη εγκεκριμένων από την επίσημη Πολιτεία⁵⁸.

Ο συγκεκριμένος νόμος αν και δεν κατόρθωσε να δώσει τέλος στο χρονίζον πρόβλημα της βιβλιοκαπηλίας στην δημόσια εκπαίδευση εντούτοις περιόρισε ως έναν βαθμό την αθρόα εισαγωγή των κλεψίτυπων εγχειριδίων. Ο νόμος ΑΜΒ

⁵⁶ *ΕτΚ*, τχ.Α, αρ.φ.94, 5.9.1882

⁵⁷ Α.Καψάλης-Δ.Καψάλης, *ό.π.*, σ.30

⁵⁸ Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.295-296

διατηρήθηκε με την προσθήκη ορισμένων τροποποιήσεων στο σύνολο του ως το 1895⁵⁹.

4.3. Η θέσπιση της δωρεάν δημοτικής εκπαίδευσης (1885)

Μια από τις διαχρονικές παθογένειες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος από τις πρώτες προσπάθειες οργάνωσης του από την Αντιβασιλεία το 1834 μέχρι την δεκαετία του 1880 υπήρξε η καταβολή διδάκτρων φοίτησης στα δημοτικά σχολεία προς ενίσχυση του μισθού των δασκάλων.

Πιο συγκεκριμένα, τα άρθρα 24 και 26 του νόμου 1834 τονίζονταν η συνεισφορά της τοπικής αυτοδιοίκησης στην εκπαιδευτική κοινότητα, αφού το δημοτικό συμβούλιο της εκάστοτε περιοχής όριζε το ύψος των μηνιαίων διδάκτρων από δέκα έως πενήντα λεπτά (10-50) ανά μαθητή, ενώ το άρθρο 37 όριζε την απαλλαγή των άπορων μαθητών.

Ωστόσο, η εφαρμογή του νόμου προσέκρουε σε πολλές περιπτώσεις στην άρνηση των δήμων να καταβάλουν τις προβλεπόμενες απολαβές στους διδάσκοντες, με συνέπεια η καταβολή των μισθών τους να γίνεται από τους ίδιους τους μαθητές. Το γεγονός αυτό αποτελούσε αντικείμενο προστριβών ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και τους γονείς των μαθητών. Το υπουργείο Δημοσίας Εκπαιδύσεως και Εκκλησιαστικών λαμβάνοντας υπόψη το οξυμένο κλίμα που είχε διαμορφωθεί θα στείλει εγκύκλιο στις 19/1/1853 “ Περὶ της δικαίας κατανομῆς των διδάκτρων μεταξύ των δημοδιδασκάλων” στους διευθυντές των δημοτικών σχολείων με την εντολή ότι τα δίδακτρα πρέπει να καταβάλλονται πάντοτε ισότιμα.

Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του διευθυντή του Βασιλικού Διδασκαλείου και μέλους του γνωμοδοτικού συμβουλίου του υπουργείου Παιδείας Γρηγορίου Παπαδόπουλου, ο οποίος στα πλαίσια επιθεώρησης των δημοτικών σχολείων της Σύρου αναφέρει τα εξής: “Μέγα προκύπτει σκάνδαλον εν τοις εν Σύρω σχολείοις και βλάβη εις τους μαθητάς εκ του παραδεδεγμένου τρόπου της κατά τριμηνίαν εν τω δημαρχείω εισπράξεως των διδάκτρων . Διό είναι κατεπίγουσα ανάγκη να επινοηθή άλλος τρόπος εισπράξεως. Αλλά εν γένει νομίζω, ότι πρέπει να προβλέψη περί τούτου η νομοθεσία διότι πανταχού το κακόν ή το σκάνδαλον δεν

⁵⁹ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.183

είναι ανάλογο του εκ των διδάκτρων ποσού⁶⁰”. Η καταβολή διδάκτρων για την φοίτηση των μαθητών αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα για πολλές οικογένειες, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται αυξημένα ποσοστά μαθητικών διαρροών από την δημοτική εκπαίδευση. Το συγκεκριμένο ζήτημα απασχόλησε έντονα τις εκάστοτε κυβερνήσεις εξαιτίας των συνεχών διενέξεων μεταξύ γονέων και δασκάλων καθιστώντας την εξεύρεση λύσης ως μοναδική επιλογή. Τα σχέδια νόμου για συνολική αναβάθμιση της δημόσιας παιδείας που πρότεινε ο Γεώργιος Μίλησης για πρώτη φορά από την περίοδο της Αντιβασιλείας προέβλεπε την δωρεάν φοίτηση στο δημοτικό σχολείο για τους μαθητές (άρθρο 57) ενώ τα νομοσχέδια του Θεόδωρου Δηλιγιάννη όντας υπουργού Παιδείας επί οικουμενικής κυβέρνησης Κανάρη προέβλεπαν την καταβολή διδάκτρων μόνο για όσους μαθητές φοιτούσαν σε πλήρη και κοινά δημοτικά σχολεία (άρθρα 38,39). Οι προσπάθειες για καθολική πρόσβαση στην εκπαίδευση χωρίς περιορισμούς συνεχίστηκαν και από τον Ανδρέα Αυγερινό υπουργό Δημοσίας Εκπαίδευσης και Εκκλησιαστικών της κυβέρνησης Κουμουνδούρου όταν το 1880 στα πλαίσια του αιτήματος για γενικότερη αναβάθμιση της δημόσιας εκπαίδευσης ανάμεσα στις βασικές διατάξεις των νομοθετημάτων περιλαμβανόταν η απαλλαγή διδάκτρων για τους άπορους μαθητές ενώ προβλεπόταν η προκαταβολή των καθοριζόμενων μηνιαίων διδάκτρων από το δημοτικό συμβούλιο του εκάστοτε δήμου και στην συνέχεια η συλλογή τους από τον εισπράκτορα του δήμου. Αναμφίβολα, πρόκειται για ένα μέτρο που σκόπευε να αμβλύνει το μέχρι τότε τεταμένο κλίμα μεταξύ κηδεμόνων και διδακτικού προσωπικού. Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης αναλαμβάνοντας για πρώτη φορά το πρωθυπουργικό αξίωμα το 1885 έχοντας ο ίδιος υπηρετήσει ως υπουργός Δημοσίας Εκπαίδευσης και Εκκλησιαστικών στην κυβέρνηση Κουμουνδούρου και στην οικουμενική κυβέρνηση Κανάρη και γνωρίζοντας τις παθογένειες και τις δυσλειτουργίες του εκπαιδευτικού συστήματος έθεσε ως μια από τις πρώτες προτεραιότητες της κυβέρνησης την συνολική αναμόρφωση της δημόσιας παιδείας ανταποκρινόμενος στα πάγια αιτήματα της ελληνικής κοινωνίας για καθολική πρόσβαση στην εκπαίδευση χωρίς διακρίσεις. Μια από τις νομοθετικές διατάξεις της κυβέρνησης Δηλιγιάννη για την εκπαίδευση αφορούσε την δια νόμου κατάργηση των διδάκτρων στο δημοτικό σχολείο. Ο αρμόδιος υπουργός Παιδείας Αντώνιος Ζυγομαλάς κατόπιν συζήτησης στην Βουλή θα προχωρήσει στην προώθηση

⁶⁰ Γ. Παπαδόπουλος, "Περί των εν Σύρα Σχολείων" στο: Πανδώρα, τ.15(1865), σ.185

νομοσχεδίου για την δωρεάν φοίτηση στο δημοτικό σχολείο . Στις 30/7/1885 ο νόμος ΑΣΞΓ ‘Περί καταργήσεως διδάκτρων εν τοις δημοτικοίς σχολείοις’ ως νόμος του κράτους κατοχυρώνει και επίσημα το δικαίωμα της δωρεάν φοίτησης στα δημοτικά σχολεία της ελληνικής επικράτειας⁶¹ .

4.4. Νομοθετικές παρεμβάσεις στον χώρο της εκπαίδευσης της πέμπτης κυβέρνησης Τρικούπη(1886-1890)

Η περίοδος διακυβέρνησης του Χαρίλαου Τρικούπη την τετραετία 1886-1890 χαρακτηρίστηκε στο σύνολο της ως περίοδος εκσυγχρονισμού του ελληνικού κράτους λόγω των έργων υποδομών και της προσπάθειας που συντελέστηκε ώστε η χώρα να συμβαδίσει με τα υπόλοιπα δυτικά κράτη⁶². Την ίδια περίοδο στο πεδίο της εκπαίδευσης θα γίνουν νομοθετικές παρεμβάσεις με στόχο, κυρίως, την αναβάθμιση του διδασκαλικού επαγγέλματος.

Ο Παναγιώτης Μανέτας γνωστός νομικός της εποχής κατά την διάρκεια της θητείας του ως υπουργού Δημοσίας Εκπαίδευσης και Εκκλησιαστικών την τριετία 1886-1889 θα προχωρήσει στην προώθηση νομοσχεδίων που στόχευαν στην βελτίωση των συνθηκών λειτουργίας των εκπαιδευτικών μονάδων καθώς και στην θέσπιση όρων μονιμότητας των εκπαιδευτικών⁶³.

Ένα αξιοσημείωτο γεγονός για τα μέχρι τότε δεδομένα της ελληνικής εκπαίδευσης ήταν η σύσταση του Βαρβακείου Λυκείου σύμφωνα με το ομώνυμο Β.Δ. στις 6/10/1886⁶⁴. Το Βαρβάκειο Λύκειο πρόκειται για το πρώτο εκπαιδευτικό ίδρυμα της μέσης εκπαίδευσης που χαρακτηρίστηκε Πρακτικό, λόγω της έμφασης που έδινε στις θετικές επιστήμες. Στο ωρολόγιο πρόγραμμα του Λυκείου τα μαθήματα των θετικών επιστημών διδάσκονταν περισσότερες ώρες σε σύγκριση με τα φιλολογικά μαθήματα όπως αυτά διδάσκονταν στα υπόλοιπα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης πανελλαδικά. Το άρθρο 2 του ομώνυμου Βασιλικού Διατάγματος ορίζει, επίσης, ότι το Βαρβάκειο Λύκειο αποτελείται από επτά τάξεις και είναι ισότιμο με τα υπόλοιπα Ελληνικά Σχολεία και Γυμνάσια χωρίς το δικαίωμα εγγραφής στα τμήματα της Θεολογικής, Νομικής και Φιλοσοφικής σχολής του

⁶¹ *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ.φ.87, 31.7.1885

⁶² *ΙΕΕ*, τ.14(1977), σ.30

⁶³ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.202

⁶⁴ *ΕτΚ*, τχ.Α', αρ.φ.277, 7.10.1886

Πανεπιστημίου Αθηνών. Η λειτουργία του ιδρύματος βασίζεται στους οικονομικούς πόρους της διαθήκης του Ιωάννη Βαρβάκη, επιφανούς Έλληνα εμπόρου της Διασποράς, ο οποίος διέθεσε όλη την περιουσία του στο ελληνικό κράτος για κοινωφελείς σκοπούς.

Ο Μανέτας επί των ημερών του θα μεριμνήσει και για το ζήτημα που συχνά προέκυπτε σχετικά με την μονιμότητα των δασκάλων καταργώντας ορισμένες διατάξεις του ομώνυμου νόμου του 1834. Στις 28 Μαΐου 1887 ψηφίστηκε ο νόμος ΑΦΝΗ ⁶⁵ , “ Περί πειθαρχικών ποινών ,παύσεως και μεταθέσεως των δημοδιδασκάλων αμφοτέρων των φύλων” ο οποίος προσπάθησε να δημιουργήσει συνθήκες μονιμότητας για τους δασκάλους . Το διδασκαλικό επάγγελμα μέχρι τότε αντιμετώπιζε χαρακτηριστικά επισφάλειας εξαιτίας των συχνών απολύσεων και μεταθέσεων των εκπαιδευτικών που γίνονταν ανάλογα με την βούληση των πολιτικών παραγόντων.

Στον Μανέτα πιστώνεται, επίσης, η ψήφιση στις 20 Δεκεμβρίου 1887 των νόμων ΑΧΙΒ’ και ΑΧΙΓ “Περί αριθμού και μισθού των επιστατών και υπηρετών γυμνασίων και ελληνικών σχολείων” με τους οποίους καθορίζονται λειτουργικά και μισθολογικά ζητήματα των εκπαιδευτικών της μέσης εκπαίδευσης. Η ψήφιση του νόμου ΑΧΜΑ στις 9/1/1888 “ Περί συστάσεως του Ταμείου Δημοτικής Εκπαιδεύσεως” θα προσπαθήσει να ρυθμίσει τα ζητήματα χρηματοδότησης που αντιμετώπιζε η πρώτη βαθμίδα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος με την σύσταση ειδικού ταμείου στο οποίο συλλέγονταν τα σχετικά ποσά, όπως εισφορές δήμων, δωρεές πολιτών και κληροδοτήματα. Το Ταμείο Δημοτικής Εκπαίδευσης το οποίο διοικούνταν από επιτροπή ανώτερων δημοσίων υπαλλήλων υπό την ευθύνη του υπουργού συστάθηκε με σκοπό την απρόσκοπτη λειτουργία των δημοτικών σχολείων, προσφέροντας και την δυνατότητα για σύσταση νέων σχολείων σε μια προσπάθεια να μειωθούν τα υψηλότερα ποσοστά αναλφαβητισμού που υπήρχαν στην ελληνική κοινωνία. Ωστόσο, παρά τις αρχικές θετικές προοπτικές που αρχικά διαφαίνονταν για την χρησιμότητα του νόμου στην απρόσκοπτη λειτουργία της στοιχειώδους εκπαίδευσης θα διαρκέσει μόνο πέντε χρόνια αφού το 1892 με τον νόμο ΒΠΕ “ Περί διοργανισμού των σχολείων της στοιχειώδους εκπαίδευσεως και καταργήσεως του ταμείου της δημοτικής εκπαίδευσεως” θα καταργηθεί επίσημα⁶⁶.

⁶⁵ Χ.Λέφας, *ό.π.*, σ.281

⁶⁶ Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.76

4.5. Νομοσχέδια Γεωργίου Θεοτόκη 1889

Η παραίτηση του Παναγιώτη Μανέτα από το υπουργείο Δημοσίας Εκπαίδευσης και Εκκλησιαστικών οδήγησε τον Τρικούπη στην άμεση αναζήτηση αντικαταστάτη αντάξιου για το συγκεκριμένο αξίωμα. Στις 15 Φεβρουαρίου 1889 ο Γεώργιος Θεοτόκης γνωστό στέλεχος του Νεωτερικού κόμματος και υπουργός Ναυτικών θα αναλάβει, κατόπιν απόφασης του Τρικούπη, και το υπουργείο Δημοσίας Εκπαίδευσης και Εκκλησιαστικών. Ο Θεοτόκης επί των ημερών του θα επιδείξει έντονο ενδιαφέρον για την βελτίωση της Δημόσιας Εκπαίδευσης προσπαθώντας να προωθήσει ένα ολιστικό σχέδιο αναμόρφωσης ,συνεχίζοντας τις προσπάθειες προηγούμενων υπουργών Παιδείας των οποίων οι προτάσεις έμειναν ανολοκλήρωτες.

Ο Θεοτόκης λαμβάνοντας υπόψη την εικόνα που επικρατούσε στον χώρο της Παιδείας θα προωθήσει στην Βουλή προς ψήφιση εννέα νομοσχέδια που αφορούσαν στο σύνολο τους την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Στις 4/12/1889 ο Θεοτόκης θα υποβάλλει στο Κοινοβούλιο τα νομοσχέδια: “Περί της στοιχειώδους εκπαιδύσεως”, “Περί μεταρρυθμίσεων των διδασκαλείων του κράτους”, “Περί διδασκαλείου των τεχνικών μαθημάτων”, “Περί ιδρύσεως διδασκαλείου των θηλέων” “ Περί ιδρύσεως ανωτέρων παρθεναγωγείων”, “Περί ιδρύσεως μονοτάκτων διδασκαλείων”, “Περί υποδιδασκαλείων”, “Περί της μέσης εκπαιδύσεως” και “Περί συμβουλίου επί της μέσης εκπαιδύσεως⁶⁷”. Ο Θεοτόκης στην αγόρευση του στην Βουλή κατά την εισαγωγή των νομοσχεδίων θα εκφράσει την πεποίθηση ότι “Από της ιδρύσεως του Κράτους δημοτική εκπαίδευση δεν υπήρξε ποτέ εν Ελλάδι” και ότι “εξ όλων των δυνατών τύπων της δημοτικής εκπαιδύσεως ο παρ ημίν υπάρχων είναι ο χείριστος”, ενώ για την μέση εκπαίδευση θα αναφέρει ότι τα Ελληνικά Σχολεία λειτουργούν σαν “άχρηστα παραπληρώματα εις ουδέν άγουσιν ωρισμένον τέρμα⁶⁸”.

Στην σύνταξη των παραπάνω νομοσχεδίων συνέβαλαν διαπρεπείς παιδαγωγοί οι οποίοι ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα του Θεοτόκη για βελτίωση της δημόσιας παιδείας. Ο Χαρίσιος Παπαμάρκου ,πρώην διευθυντής του Διδασκαλείου

⁶⁷ Σ.Γ.Τζουμελέας-Π.Δ.Παναγόπουλος, *ό.π.*, σ.56

⁶⁸ Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.241

Θεσσαλονίκης, Κέρκυρας και Αθηνών και Γενικός Επιθεωρητής δημοτικής εκπαίδευσης του υπουργείου Δημοσίας Εκπαίδευσης και Εκκλησιαστικών ήταν ο συντάκτης των νομοσχεδίων που αφορούσαν την πρώτη εκπαιδευτική βαθμίδα και τα Διδασκαλεία, ενώ, για την σύνταξη των νομοσχεδίων για την δευτεροβάθμια εκπαίδευση κύριοι υπεύθυνοι ήταν ο Ιωάννης Πανταζίδης καθηγητής Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και διευθυντής της Εθνικής Βιβλιοθήκης μέχρι το 1875 και ο Μίνως Λάμπας τμηματάρχης της Μέσης Εκπαίδευσης στο υπουργείο Ε.Δ.Ε⁶⁹.

Κεντρική θέση του συνολικού σχεδίου του Θεοτόκη για αναδιάρθρωση της δημόσιας εκπαίδευσης κατείχε η πρώτη βαθμίδα του εκπαιδευτικού συστήματος. Το νομοσχέδιο “Περί στοιχειώδους εκπαιδύσεως” καθορίζει την σύσταση δημοτικών σχολείων σύμφωνα με τα πληθυσμιακά κριτήρια της κάθε περιοχής. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 7 όριζε την διάκριση των δημοτικών σε πέντε είδη :α)πλήρη β) πολυτάξια γ)διτάξια δ)μονοτάξια ε) ημιημερήσια. Οι συγκεκριμένοι τύποι δημοτικού σχολείου προβλέπονταν για περιοχές με πληθυσμό άνω των 600 κατοίκων, ενώ για περιοχές με πληθυσμό έως 300 κατοίκους προβλεπόταν η σύσταση τριτάξιων δημοτικών σχολείων, τα λεγόμενα γραμματεία. Ωστόσο, σημαντική παράλειψη αποτελεί η απουσία μέριμνας για την ίδρυση δημοτικών σχολείων σε περιοχές με πληθυσμό κάτω των 300 κατοίκων, θέτοντας με αυτόν τον τρόπο εκτός εκπαιδευτικής διαδικασίας το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού πληθυσμού, το οποίο σύμφωνα με τις επίσημες απογραφές στην πλειονότητα του κατοικούσε στην ύπαιθρο⁷⁰.

Ο κλασικιστικός προσανατολισμός, ο οποίος αποτέλεσε την βάση που οικοδομήθηκε το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα επί Αντιβασιλείας έθεσε στο περιθώριο την τεχνική εκπαίδευση, με αποτέλεσμα να υπάρχουν σημαντικές ελλείψεις εξειδικευμένων τεχνιτών. Ο Θεοτόκης λαμβάνοντας υπόψη την διαχρονική παραμέληση της Πολιτείας για την έλλειψη τεχνικής κατάρτισης προχώρησε στην προώθηση του νομοσχεδίου “ Περὶ διδασκαλείου των τεχνικῶν μαθημάτων”. Στην αιτιολογική έκθεση ο Θεοτόκης επισημαίνει ότι “τα τεχνικά μαθήματα ενώ είναι τα παιδευτικότερα του λαού παιδεύματα, παρημελήθησαν ὅλως εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν⁷¹”. Πρόκειται για μια νομοθετική πρωτοβουλία που ήταν μοναδική στα χρονικά, αφού

⁶⁹ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.206

⁷⁰ Σ.Μπουζάκης, *ό.π.*, σ.180

⁷¹ Σ.Μπουζάκης, *ό.π.*, σ.203

και στις προτάσεις με την μορφή νομοσχεδίων προηγούμενων υπουργών Παιδείας απουσίαζε παντελώς το ενδιαφέρον για την κατάρτιση των χειρωνακτικών επαγγελματιών.

Από τις καινοτομίες που εισήγαγε ο Θεοτόκης ήταν η σύνταξη νομοσχεδίων για την εκπαίδευση των θηλέων. Μια από τις πληθυσμιακές ομάδες που βρίσκονταν στο περιθώριο της εκπαιδευτικής διαδικασίας με υψηλότατα επίπεδα αναλφαβητισμού, κυρίως λόγω των αντιλήψεων της εποχής περί αποκλειστικού περιορισμού των γυναικών στην ανατροφή της οικογένειας, ήταν ο γυναικείος πληθυσμός. Ο αποκλεισμός των γυναικών από οποιαδήποτε εκπαιδευτική βαθμίδα προκάλεσε την ευαισθητοποίηση του αρμόδιου υπουργού και προχώρησε στην λήψη νομοθετικών μέτρων συντασσόμενων από διαπρεπείς παιδαγωγούς.

Τα νομοσχέδια “Περί ιδρύσεως διδασκαλείου θηλέων” και “Περί ιδρύσεως ανωτέρων παρθεναγωγείων” έδιναν για πρώτη φορά την δυνατότητα σταδιοδρομίας των γυναικών στην δημόσια εκπαίδευση με κρατική παρέμβαση. Το σχέδιο νόμου προέβλεπε την σύσταση διδασκαλείου θηλέων στην πόλη του Μεσολογγίου (άρθρο 1⁷²). Στην αιτιολογική έκθεση που συνέταξε ο Θεοτόκης ανέφερε ότι ο κύριος λόγος επιλογής της πόλης του Μεσολογγίου ως έδρας του διδασκαλείου θηλέων ήταν ότι λόγω της ύπαρξης του Ξενοκράτειου παρθεναγωγείου και της συνακόλουθης στέγασης του διδασκαλείου θα εξοικονομούσαν σημαντικά ποσά από τα ταμεία του κράτους. Παράλληλα, στο εν λόγω σχέδιο νόμου ρυθμίζονται τα ζητήματα που αφορούν το πλαίσιο λειτουργίας του διδασκαλείου με μια σειρά άρθρων. Τα συγκεκριμένα άρθρα, όπως το άρθρο 4 που όριζε την τριετή λειτουργία του ιδρύματος όριζαν μεταξύ άλλων λειτουργικά ζητήματα όπως το ωρολόγιο πρόγραμμα, τα διδασκόμενα μαθήματα, καθώς και θέματα που αφορούσαν το διδακτικό προσωπικό⁷³.

Το σχέδιο νόμου “Περί ιδρύσεως ανωτέρων παρθεναγωγείων” εντασσόταν στην γενικότερη προσπάθεια του Θεοτόκη για ισότιμη πρόσβαση των γυναικών στην ανωτάτη εκπαίδευση. Το πρώτο άρθρο του νομοσχεδίου ορίζει την σύσταση ανωτέρων παρθεναγωγείων σε περιοχές όπου υπάρχουν δημοτικά σχολεία θηλέων. Στα υπόλοιπα άρθρα περιλαμβάνονται διατάξεις όπου ορίζουν το ωρολόγιο πρόγραμμα, τα διδασκόμενα μαθήματα καθώς και τις προϋποθέσεις διορισμού των

⁷² Σ.Μπουζάκης, *ό.π.*, σ.208

⁷³ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.206-208

διευθυντριών και των διδασκόντων.

Ένας από τους τομείς της δημόσιας εκπαίδευσης που ο Θεοτόκης επιδίωξε να θέσει σε νέες βάσεις εκσυγχρονίζοντας το πλαίσιο λειτουργίας τους υπήρξε η μέση εκπαίδευση. Ο Θεοτόκης προχώρησε στην προώθηση των νομοσχεδίων ‘Περί μέσης εκπαιδύσεως’ αντιλαμβανόμενος την ανάγκη συμβάδισης του εκπαιδευτικού συστήματος με την ανάπτυξη που συντελούνταν στο πεδίο της οικονομίας. Από τις διατάξεις που βρέθηκαν στο επίκεντρο της προσοχής και θεωρήθηκε ιδιαίτερα ριζοσπαστική ήταν η διάταξη που αφορά την κατάργηση του Ελληνικού Σχολείου και η ενσωμάτωση των δύο πρώτων τάξεων του στο δημοτικό και των δύο τελευταίων στο Γυμνάσιο. Το βασικό επιχείρημα κατάργησης των Ελληνικών Σχολείων ήταν ότι επρόκειτο για απαρχαιωμένο τύπο σχολείου που αδυνατεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της εποχής. Τα άρθρα 3 και 4 διέκριναν το νέο Γυμνάσιο σε τέλειο και ημιτελές. Δυνατότητα πρόσβασης στην Ανωτάτη εκπαίδευση είχαν μόνο οι απόφοιτοι του εξατάξιου Γυμνασίου, του επονομαζόμενου ως τέλειου, ενώ όσοι ήταν τελειόφοιτοι του ημιτελούς τύπου δεν είχαν την δυνατότητα εγγραφής στο Πανεπιστήμιο. Το άρθρο 17 του νομοσχεδίου όριζε ακόμη ότι απαραίτητο προσόν για τον διορισμό διδάσκοντος ήταν η κατοχή του διπλώματος του διδάκτορα της Φιλοσοφικής Σχολής καθώς “και αποδείξεις πρακτικών ασκήσεων⁷⁴”.

Το δεύτερο νομοσχέδιο ‘Περί του συμβουλίου επί μέσης εκπαιδύσεως’ περιλάμβανε διατάξεις που στόχο είχαν την άρτια οργάνωση των νέων Γυμνασίων. Πιο συγκεκριμένα, οριζόταν η σύσταση τριμελούς συμβουλίου μέσης εκπαίδευσης, αποτελούμενου από τον τμηματάρχη μέσης εκπαίδευσης του υπουργείου ως προέδρου καθώς και δύο μελών, οι αποτελούνταν από διατελέσαντες γυμνασιάρχες και καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής. Το εν λόγω συμβούλιο ήταν υπεύθυνο για τον ορισμό των κανόνων λειτουργίας και οργανωτικών ζητημάτων των Γυμνασίων καθώς και των κανόνων της έκδοσης των διδακτικών βιβλίων, ενώ ιδιαίτερη μέριμνα δόθηκε για την αύξηση των αμοιβών των καθηγητών σε μια προσπάθεια να αμβλυνθεί το φαινόμενο της παράλληλης εργασίας στον ιδιωτικό τομέα λόγω των πολύ χαμηλών αποδοχών⁷⁵.

⁷⁴ Σ.Μπουζάκης, *ό.π.*, σ.229-230

⁷⁵ Σ.Μπουζάκης, *ό.π.*, σ.238-239

Συνοψίζοντας, ο Γεώργιος Θεοτόκης παρά το γεγονός ότι κλήθηκε να αναπληρώσει το κενό που είχε προκύψει στο αξίωμα της θέσης του υπουργού Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης μετά την παραίτηση του Παναγιώτη Μανέτα τον Φεβρουάριο του 1889 εργάστηκε με ιδιαίτερο ζήλο για τον εκσυγχρονισμό της δημόσιας εκπαίδευσης. Η σύνταξη νομοσχεδίων από διαπρεπείς παιδαγωγούς της εποχής για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση αναδεικνύουν την πρόθεση του Θεοτόκη για ριζική βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Αξιοσημείωτο είναι το ενδιαφέρον που επιδεικνύεται επί των ημερών του με την προώθηση νομοσχεδίων για την μόρφωση των γυναικών που μέχρι τότε είχαν περιορισμένες δυνατότητες συμμετοχής στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ωστόσο, η αλλαγή ηγεσίας στο υπουργείο στις 30/7/1890 με την τοποθέτηση του Αθανάσιου Κανακάρη-Ρούφου και κυρίως η ήττα της κυβέρνησης στις εκλογές του Οκτωβρίου του 1890 από την παράταξη του Θεόδωρου Δηλιγιάννη είχαν ως αποτέλεσμα τα συγκεκριμένα νομοσχέδια να μην φτάσουν στο στάδιο της ψήφισης έχοντας την ανάλογη κατάληξη νομοθετικών πρωτοβουλιών προηγούμενων υπουργών Παιδείας.

Ε' Κεφάλαιο

Η δημόσια εκπαίδευση στο επίκεντρο του ελληνικού κράτους την περίοδο 1890-1900 Ιστορικό πλαίσιο

Η τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα βρίσκει την Ελλάδα παρά τα αναπτυξιακή πορεία που ακολουθούσε χάρη στα έργα υποδομών σε διαρκή εμπόλεμη κατάσταση για εκπλήρωση των διαχρονικών αλυτρωτικών στόχων. Η εδραίωση του δικομματισμού και οι συνεχείς εναλλαγές των κυβερνήσεων Δηλιγιάννη και Τρικούπη σημάδεψαν την πολιτική ζωή της χώρας την δεκαετία του 1890.

Ωστόσο, τον Δεκέμβριο του 1893 επί των ημερών της έβδομης κυβέρνησης Τρικούπη και εξαιτίας της αδυναμίας εξυπηρέτησης του Δημοσίου Χρέους ο Χαρίλαος Τρικούπης κήρυξε την επίσημη πτώχευση της Ελλάδας με την ιστορική φράση “Δυστυχώς Επτωχέυσαμεν” και την επακόλουθη επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου⁷⁶. Η συντριπτική ήττα του Τρικούπη στις εκλογές του Απριλίου του 1895 και η ανάληψη της διακυβέρνησης από τον Δηλιγιάννη επρόκειτο να φέρει την χώρα σε εμπόλεμη κατάσταση με τους Οθωμανούς. Η αποστολή εκστρατευτικού σώματος στην Οθωμανοκρατούμενη Κρήτη για την παροχή στρατιωτικής βοήθειας στον αγώνα των Κρητικών για αποτίναξη του Οθωμανικού και ενσωμάτωση με τον υπόλοιπο ελληνικό κορμό προκάλεσε τις αντιδράσεις των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων που πρότειναν για την Κρήτη καθεστώς αυτονομίας με τοποθέτηση ύπατου αρμοστή⁷⁷. Η ελληνική πλευρά σαφέστατα αρνητική απέναντι σε αυτήν την προοπτική προχώρησε στην κήρυξη πολεμικής σύρραξης εναντίον των Οθωμανών εντός των ορίων της ελληνικής επικράτειας τον Μάρτιο του 1897⁷⁸. Η στρατιωτική υπεροχή των Οθωμανών στα πεδία των μαχών και η σωτήρια για την Ελλάδα παρέμβαση των Προστάτιδων Δυνάμεων για λήξη της σύρραξης πιστοποίησε την τραγική κατάσταση του ελληνικού τακτικού στρατού τόσο σε υλικοτεχνικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο οργάνωσης δικαιώνοντας την ρήση του Τρικούπη ότι ο ελληνικός στρατός βρίσκεται σε κατάσταση αγέλης. Η συνθηκολόγηση μεταξύ των δυο αντιμαχόμενων πλευρών βρήκε σαφώς ζημιωμένη την Ελλάδα. Η κυβέρνηση του Δημητρίου Ράλλη υποχρεώθηκε να καταβάλει

⁷⁶ *ΙΕΕ*, τ.14 (1977), σ.30

⁷⁷ *ΙΕΕ*, τ.14 (1977), σ.125

⁷⁸ *ΙΕΕ*, τ.14 (1977), σ.35-36

υπέρογκες πολεμικές αποζημιώσεις καθώς και να εκχωρήσει στην Επιτροπή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου σημαντικές κρατικές προσόδους, όπως τα μονοπώλια άλατος, πετρελαίου, σπύρτων, τελών χαρτοσήμου δημιουργώντας συνθήκες ασφυξίας για την

ελληνική οικονομία⁷⁹. Τα παραπάνω γεγονότα προκάλεσαν αίσθημα ταπείνωσης και δυσαρέσκειας σε κοινωνικές τάξεις, όπως των στρατιωτικών τα αιτήματα των οποίων για ριζικές μεταρρυθμίσεις στο στράτευμα καθώς και στους υπόλοιπους τομείς του κράτους οδήγησαν στην σύσταση του Στρατιωτικού Συνδέσμου από την σύμπραξη κατώτερων αξιωματικών στις αρχές του 20ου αιώνα και στο επακόλουθο κίνημα στο Γουδί στις 15 Αυγούστου 1909⁸⁰.

5.1. Εκπαιδευτικά νομοσχέδια Αχιλλέα Γεροκωστόπουλου (1892)

Η κυβέρνηση του Θεόδωρου Δηλιγιάννη η οποία προέκυψε μετά την ευρεία νίκη που πέτυχε επί του Νεωτερικού κόμματος στις εκλογές του Οκτωβρίου 1890⁸¹ επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την επίλυση χρόνιων δυσλειτουργιών της δημόσιας εκπαίδευσης. Ο Αχιλλέας Γεροκωστόπουλος σημαίνων στέλεχος του Εθνικού κόμματος και υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης της κυβέρνησης Δηλιγιάννη αντιλαμβανόμενος την τελματώδη κατάσταση της δημόσιας εκπαίδευσης προχώρησε στην προώθηση δεκαεννιά νομοσχεδίων που αφορούσαν κυρίως την δημοτική και μέση εκπαίδευση συνεχίζοντας τις προσπάθειες προηγούμενων υπουργών Παιδείας όπως του Αυγερινού (1880) και του Δηλιγιάννη (1878).

Ο Γεροκωστόπουλος στο πεδίο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης θα υποστηρίξει την ανάγκη ίδρυσης πλήρων δημοτικών σχολείων με το νομοσχέδιο “Περί πλήρων Σχολείων”. Η σύσταση των πλήρων δημοτικών θα έδινε νέο προσανατολισμό στην ελληνική εκπαίδευση απομακρύνοντας τον κλασικιστικό και αρχαιολατρικό χαρακτήρα που είχε δοθεί επί Αντιβασιλείας ώστε να ανταποκριθεί στις νέες συνθήκες που άρχισαν να διαμορφώνονται στον επαγγελματικό στίβο. Παράλληλα, κατά την διάρκεια της συζήτησης των νομοσχεδίων στην Βουλή ο ίδιος ο υπουργός θα προτείνει ανάμεσα στις προτάσεις για την χρηματοδότηση των

⁷⁹ *ΙΕΕ*, τ.14 (1977), σ.164

⁸⁰ *ΙΕΕ*, τ.14 (1977), σ.165

⁸¹ *ΙΕΕ*, τ.14 (1977), σ.31

σχολείων και την κατάργηση του ταμείου δημοτικής εκπαίδευσης που είχε συσταθεί το 1888 επί κυβέρνησης Τρικούπη χαρακτηρίζοντας το ως εγχείρημα με ελάχιστη συνεισφορά στην λειτουργία των σχολείων. Το νομοσχέδιο “Περί συστάσεως Διδασκαλείων” το οποίο προέβλεπε την ίδρυση Διδασκαλείων στην Ερμούπολη και στην Πάτρα είχε ως στόχο την βέλτιστη κατάρτιση των δημοδιδασκάλων με τις νέες παιδαγωγικές μεθόδους, επιχειρώντας ταυτόχρονα να αναχαιτιστεί το φαινόμενο της τοποθέτησης των γραμματοδιδασκάλων στα σχολεία⁸².

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε για την ισότιμη πρόσβαση του γυναικείου φύλου στην εκπαίδευση με την σύνταξη του νομοσχεδίου “Περί Ανωτέρων Παρθεναγωγείων”. Η πρόσβαση των γυναικών στην εκπαιδευτική διαδικασία αποτελούσε ένα από τα αιτήματα για μεταβολή των κοινωνικών προτύπων και είσοδο των γυναικών στην εκπαίδευση και στον εργασιακό τομέα. Η σύσταση των Παρθεναγωγείων στόχευε να δώσει το δικαίωμα των γυναικών για ανύψωση του μορφωτικού τους επιπέδου, αφού για το μεγαλύτερο ποσοστό του γυναικείου πληθυσμού ήταν αδύνατη η εγγραφή για οικονομικούς λόγους στην Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία.

Στο επίκεντρο της προσοχής του Γεροκωστόπουλου βρέθηκε και η αναμόρφωση της μέσης εκπαίδευσης η οποία παρουσίαζε εικόνα εγκατάλειψης. Η σύνταξη οκτώ νομοσχεδίων είχε ως στόχο την επίλυση διαχρονικών προβλημάτων που ταλάνιζαν για δεκαετίες την δευτεροβάθμια εκπαίδευσης.

Η άρτια παιδαγωγική κατάρτιση των διδασκόντων ήταν μια από τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την σωστή λειτουργία των βαθμίδων της μέσης εκπαίδευσης και της παροχής των κατάλληλων εφοδίων για την ηθική και πνευματική διάπλαση των μαθητών. Το νομοσχέδιο “Περί των προσόντων των Γυμνασιαρχών και Καθηγητών” όριζε ως απαραίτητο προαπαιτούμενο διορισμού την πρακτική άσκηση σε δημόσιο Γυμνάσιο για έναν χρόνο δημιουργώντας συνθήκες υψηλών προδιαγραφών για το διδακτικό προσωπικό. Το νομοσχέδιο “Περί των προσόντων των Ελληνοδιδασκάλων” αποτέλεσε χαρακτηριστικό στοιχείο ενδιαφέροντος του υπουργού για την σωστή λειτουργία των Ελληνικών Σχολείων και ερχόμενο σε πλήρη αντίθεση με το νομοσχέδιο Θεοτόκη για κατάργησή τους. Ο Γεροκωστόπουλος στην εισηγητική αγόρευση του νομοσχεδίου ενώπιον των μελών του Κοινοβουλίου θα επισημάνει ότι “είναι όντως θλιβερόν να βλέπη τις

⁸² Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.225

τελειοφοίτους των Γυμνασίων, φοιτητάς της Ιατρικής και Νομικής Σχολής να διδάσκωσιν εν Ελληνικοίς Σχολείοις και ενίοτε να διευθύνωσιν αυτά”⁸³.

Στο πλαίσιο της γενικότερης αναμόρφωσης της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ο Γεροκωστόπουλος θα υποβάλλει και τα νομοσχέδια “ Περὶ μονίμων επιθεωρητῶν τῆς Μέσης Εκπαιδύσεως” και “ Περὶ τῆς μονιμότητος των λειτουργῶν τῆς Μέσης Εκπαιδύσεως”. Το νομοσχέδιο για την καθιέρωση της μονιμότητας των επιθεωρητῶν στα σχολεία τῆς μέσης εκπαίδευσης εἶχε ως στόχο τὴν παγίωση κλίματος σταθερότητας και ομαλῆς λειτουργίας τῆς σχολικῆς κοινότητος τῆς εν λόγω βαθμίδας. Στην ἴδια κατεύθυνση βρισκόταν και τὸ νομοσχέδιο για τὴν μονιμότητα των εκπαιδευτικῶν αφού ὅπως ανέφερε ο ἴδιος ο ὑπουργός προς υποστήριξη τῶν νομοσχεδίων στην Βουλὴ ὅτι “ἡ μονιμότητα τους κρίνεται ἀπαραίτητη καθὼς ἡ επικείμενη και ἀπειλούμενη μετάθεσις ἢ ἀπόλυσις εν πάσῃ του ἔτους ὥρα δύναται να καθυποτάξῃ και τὸν ευσυνειδητότερον των υπαλλήλων ἔνεκα του φυσικοῦ συναισθήματος τῆς αυτοσυντήρησης”.

Τα συγκεκριμένα νομοσχέδια, παρά τὸ γεγονός ὅτι αποτελούσαν τὴν ἀπόδειξη ἔμπρακτου ενδιαφέροντος τόσο του ἴδιου του Πρωθυπουργού, ὅσο και του Γεροκωστόπουλου για ἐκ βάθρων ἀναμόρφωση τῆς δημόσιας εκπαίδευσης, δὲν ἔφτασαν στο στάδιο τῆς ψήφισης. Ἡ παύση τῆς κυβέρνησης Δηλιγιάννη στις 19 Φεβρουαρίου 1892 ἀπὸ τὸν βασιλιά Γεώργιο Α΄ κατὰ παράβαση των νόμων στέρησε μια ἀκόμα ευκαιρία για βελτίωση των συνθηκῶν λειτουργίας του εκπαιδευτικοῦ συστήματος και ἰδιαίτερα τῆς μέσης εκπαίδευσης που για δεκαετίες βρισκόταν σε τελματώδες επίπεδο⁸⁴.

5.2. Εκπαιδευτικὰ νομοσχέδια Κωνσταντίνου Κοσσονάκου (1892)

Ἡ νέα κυβέρνηση που προέκυψε μετὰ τὶς ἐκλογές τῆς 3ης Μαΐου 1892⁸⁵ ἀνέδειξε για ἕκτη φορά νικητὴ τὸν Χαρίλαο Τρικούπη. Ἡ συνεχῶς ἐπιδεινούμενη κατάσταση τῆς ἐλληνικῆς οικονομίας ως ἀποτέλεσμα κυρίως τῆς φιλοπόλεμης δημαγωγίας του Δηλιγιάννη, προκάλεσε ἔντονες ἀνησυχίες σε οικονομικούς παράγοντες, ὅπως ο Ἀνδρέας Συγγρός, ο οποίος διαβλέποντας τὴν κατάληξη τῆς ἐλληνικῆς οικονομίας και θεωρώντας ως κύριο υπαίτιο τῆς καταστροφῆς τῆς τὸν

⁸³ Λ.Θ.Σκούρα, *ὁ.π.*, σ.227

⁸⁴ Λ.Θ.Σκούρα, *ὁ.π.*, σ.224-227

⁸⁵ *ΙΕΕ*, τ.14(1977), σ.33

Δηλιγιάννη, απαίτησε από τον βασιλιά την παραίτηση του, όπως και έγινε κατά τρόπο αντισυνταγματικό⁸⁶.

Στο πεδίο της εκπαίδευσης από τις πρώτες κινήσεις της κυβέρνησης ήταν η εφαρμογή μέτρων λιτότητας σύμφωνα και με την οικονομική κατάσταση που επικρατούσε. Σε αυτή την κατεύθυνση θα κινηθεί και το περιεχόμενο των δεκατριών νέων νομοσχεδίων και για τις τρεις εκπαιδευτικές βαθμίδες που θα φέρει προς ψήφιση στην Βουλή ο υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης Κωνσταντίνος Κοσσονάκος.

5.2.1 Νομοσχέδια Κοσσονάκου για την δημοτική εκπαίδευση

Ο υπουργός Κωνσταντίνος Κοσσονάκος αντιλαμβανόμενος την πορεία της οικονομίας θα φέρει προς προώθηση νομοσχέδια που στόχο έχουν την περιστολή δαπανών με αρνητικές συνέπειες για την εκπαίδευση. Η προώθηση των νομοσχεδίων “Περί υποδιδασκαλείων” και “Περί ιδρύσεως Διδασκαλείου εν Κορίνθω και της καταργήσεως των υπαρχόντων Διδασκαλείων” θα προκαλέσουν μεγάλες αντιδράσεις στην εκπαιδευτική κοινότητα χαρακτηριζόμενα ως οπισθοδρομικά για την δημοτική εκπαίδευση.

Τα συγκεκριμένα νομοσχέδια προέβλεπαν την κατάργηση του Διδασκαλείου Αθηνών και την ίδρυση νέου με έδρα την Κόρινθο και την συνακόλουθη κατάργηση των υπόλοιπων Διδασκαλείων που είχαν ιδρυθεί με τους νόμους ΧΘ’/1878, ΩΝΘ’/1880 και ΑΙΒ’/1882 με την σύσταση υποδιδασκαλείων μονοετούς φοίτησης. Οι κύριοι λόγοι της συγκεκριμένης απόφασης ήταν, όπως άλλωστε και ανέφερε και ο ίδιος ο Τρικούπης στην Βουλή, ήταν καθαρά οικονομικοί αφού η ύπαρξη των Διδασκαλείων θα δημιουργούσε πλεονάζον διδακτικό προσωπικό σε μια εποχή λιτότητας. Ωστόσο, τα παραπάνω νομοσχέδια θα δεχθούν δριμεία κριτική από τον Παναγιώτη Π. Οικονόμο πρώην διευθυντή του Διδασκαλείου Αθηνών και διευθυντή του περιοδικού Εκπαίδευσις⁸⁷. Ο Οικονόμος μέσω της εφημερίδας Εκπαίδευσις θα δημοσιεύσει άρθρα με τον τίτλο “Η διάλυσις των διδασκαλείων” χαρακτηρίζει την κατάργηση τους ως “καθαρά πνευματική αυτοκτονία του έθνους” και μάλιστα προτρέπει και τα μέλη του Κοινοβουλίου “να

⁸⁶ *ΙΕΕ*, τ.14 (1977), σ.32

⁸⁷ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.232

μην γίνει παραίτιος καταστροφής και των ολίγων καλών” και “τοιαύτα ομολογουμένως είναι τα διδασκαλεία”.. Από την κριτική του Οικονόμου δεν θα ξεφύγει ούτε ο Παπαμάρκου συντάκτης του νομοσχεδίου ο οποίος στην αιτιολογική έκθεση του θα υπερασπιστεί την απόφαση του ότι η λειτουργία των Διδασκαλείων ήταν κατώτερη των περιστάσεων και ήταν επιβεβλημένη η κατάργησή τους, παρά το γεγονός ότι ο ίδιος τα προηγούμενα χρόνια είχε προτείνει την προσθήκη ενός ακόμη έτους φοίτησης. Τα νομοσχέδια “Περί υποδιδασκαλείων” και “Περί ιδρύσεως Διδασκαλείου εν Κορίνθω και καταργήσεως των υπαρχόντων διδασκαλείων” δεν θα φτάσουν ούτε στο στάδιο της συζήτησης ενώπιον της Βουλής προσκρούοντας στις μεγάλες αντιδράσεις που προκλήθηκαν σε εκπαιδευτικούς κύκλους της εποχής⁸⁸.

5.2.2 Νόμος ΒΠΕ/1892 “ Περί διοργανισμού των σχολείων της στοιχειώδους εκπαίδευσης και καταργήσεως του ταμείου της δημοτικής εκπαίδευσης”

Ο νόμος ΒΠΕ’ που υπογράφηκε από τον Τρικούπη ως πρωθυπουργό και ταυτόχρονα υπουργό Οικονομικών, τον Γεώργιο Θεοτόκη υπουργό Εσωτερικών και τον Κωνσταντίνο Κοσσονάκο υπουργό Ε.Δ.Ε. είχε ως στόχο να επιλύσει οριστικά μια σειρά ζητημάτων που απασχολούσαν για δεκαετίες την εύρυθμη λειτουργία της ελληνικής δημοτικής εκπαίδευσης. Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρισκόταν ο καθορισμός των δαπανών για την στοιχειώδη εκπαίδευση αφού από τα εικοσιένα συνολικά άρθρα, τα οκτώ αφορούσαν θέματα οικονομικού χαρακτήρα σύμφωνα και με το πνεύμα λιτότητας που επικρατούσε. Ο συγκεκριμένος νόμος με επιμέρους άρθρα όριζε νέους κανονισμούς σχετικά με λειτουργικά θέματα, όπως ο καθορισμός κανόνων στην σύσταση νέων σχολείων, ο καθορισμός του αριθμού των νεοδιορισθέντων δασκάλων, ο καθορισμός χρονικής διάρκειας φοίτησης. Πρόκειται για ουσιώδη ζητήματα από τα οποία ο διακριτός τους ρόλος είναι πολύ σημαντικός στην ομαλή λειτουργία των δημοτικών σχολείων⁸⁹.

⁸⁸ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.232

⁸⁹ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.234

5.3 Λόγοι καθιέρωσης τετραετούς δημοτικής εκπαίδευσης

Η οικονομική κατάσταση της χώρας δεν άφησε ανεπηρέαστο ούτε τον τομέα της δημόσιας εκπαίδευσης. Η προώθηση του νόμου ΒΠΕ περιλάμβανε μεταξύ άλλων και διάταξη που θέσπιζε την αντικατάσταση του εξατάξιου δημοτικού με δημοτικό σχολείο τετραετούς φοίτησης για μαθητές και μαθήτριες από 6 έως 10 ετών . Την ίδια περίοδο θα γίνουν προσπάθειες για αποκλειστική παραχώρηση του προνομίου πληρέστερης κατάρτισης των διδασκαλισσών σε όλα τα ανώτερα ιδιωτικά παρθεναγωγεία του Κράτους προβάλλοντας το κοινωνικό αίτημα για ισότιμη πρόσβαση όλων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Κατά την συζήτηση του παραπάνω νομοσχεδίου στην Βουλή ο ίδιος ο Τρικούπης ανέφερε ότι ο κυριότερος λόγος θέσπισης της τετραετούς φοίτησης ήταν οι οικονομικές συνθήκες της περιόδου που απαιτούσαν την περιστολή των κρατικών δαπανών. Ο ίδιος ο Τρικούπης κατά την αγόρευση επί του νομοσχεδίου στην Βουλή αναφέρει την θέσπιση των τετρατάξιων δημοτικών ως προσωρινή λύση και ότι η αντικατάστασή τους με το εξατάξιο δημοτικό θα γίνει όταν το επιτρέψουν οι οικονομικές συνθήκες. Την ίδια άποψη με τον Τρικούπη ότι τα τετρατάξια δημοτικά σχολεία αποτελούν προσωρινό μέτρο λόγω της οικονομικής κατάστασης της χώρας θα εκφράσουν στελέχη της κυβέρνησης όπως ο βουλευτής Σπυρίδων Στάης, ο οποίος μάλιστα θεωρεί ανεπαρκή τον συγκεκριμένο τύπο σχολείου και ότι είναι απαραίτητο να επιστρέψει στην προηγούμενη του μορφή όποτε το επιτρέψουν οι οικονομικές συνθήκες.

Το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος νόμος είχε προσωρινό χαρακτήρα χαρακτηριζόταν ως προσωρινό μέτρο που σκοπό δεν είχε να επιλύσει τα χρονίζοντα προβλήματα της στοιχειώδους εκπαίδευσης. Χαρακτηριστικό στοιχείο αποτελεί η απουσία οποιουδήποτε άρθρου για την υποχρεωτικότητα της φοίτησης ,ενός φαινομένου που υπονόμει την σωστή λειτουργία της δημόσιας εκπαίδευσης από τα πρώτα χρόνια οργάνωσής της. Ένα ακόμη στοιχείο που καταδείκνυε τον προσωρινό χαρακτήρα του συγκεκριμένου νόμου ήταν το γεγονός ότι ο συντάκτης του Χαρίσιος Παπαμάρκος ,ως αρμόδιος επιθεωρητής του υπουργείου στην έκθεση του πριν μια δεκαετία για τα δημοτικά σχολεία είχε τονίσει την λήψη μέτρων για την βελτίωσή τους. Η υποχρεωτική φοίτηση δια νόμου, η δωρεάν διανομή των διδακτικών βιβλίων στους φοιτούντες, η συμφοίτηση και των δύο φύλων είναι μέτρα τα οποία δεν περιλαμβάνονται σε κανένα άρθρο του νόμου ΒΠΕ, ως αποτέλεσμα του προσωρινού

χαρακτήρα που είχε.

5.4 Νόμος ΒΠΕ : Προσπάθειες για ορθή κατανομή των δημοτικών σχολείων

Μια από τις διαχρονικές παθογένειες του εκπαιδευτικού συστήματος αποτελούσε η ίδρυση σχολείων σε οποιαδήποτε περιοχή της Ελλάδας χωρίς κάποιον προγραμματισμό και χωρίς κάποια κρατική απόφαση, με συνέπεια να παρατηρείται το φαινόμενο να μην υπάρχουν σχολεία σε ευρύτερες περιφέρειες και να υπάρχουν σε μικρότερους οικισμούς. Το 1889 ο Γεώργιος Θεοτόκης προσπάθησε να δώσει λύσει με την ορθή κατανομή μαθητών και διδασκόντων με τον υπολογισμό των μαθητών. Ο συγκεκριμένος υπολογισμός, ο οποίος χρησιμοποιούνταν ως δείκτης ορθής κατανομής των δημοτικών σχολείων και στα εκπαιδευτικά συστήματα Δυτικών χωρών θεωρήθηκε για πρώτη φορά από Έλληνα υπουργό Παιδείας ως αξιόπιστο μέσο κατανομής των σχολικών μονάδων και γι' αυτόν τον λόγο προχώρησε στην λήψη νομοθετικών μέτρων προς αυτήν την κατεύθυνση.

Ο Τρικούπης κατά την διάρκεια των συζητήσεων για τον συγκεκριμένο νόμο στην Βουλή τόνισε ότι ο παραπάνω νόμος είχε προσωρινό χαρακτήρα ως απόρροια της προσαρμογής στην οικονομική κατάσταση που είχε διαμορφωθεί. Προς υποστήριξη των λεγομένων του θα αναφέρει ότι η εφαρμογή του τετρατάξιου δημοτικού με βάση τον υπολογισμό του ποσοστού των αντίστοιχων ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων θα είχε πολύ μικρότερο συντελεστή από τα προηγούμενα εξατάξια σχολεία. Ο Τρικούπης στην αγόρευση του ενώπιον του Κοινοβουλίου θα αναφέρει ότι στόχος του νόμου είναι η ίδρυση σχολείων ακόμη και σε μικρότερους οικισμούς χωρίς να εξαρτάται η σύσταση τους από οικονομικούς παράγοντες.

Πρόκειται ουσιαστικά για ένα δίκαιο σύστημα ίδρυσης σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης και διορισμού των διδασκόντων ανά περιοχή σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία χωρίς εξωγενείς παρεμβάσεις. Παρά τις αρχικές ευοίωνες προοπτικές που διαφαίνονταν για ένα δικαιότερο σύστημα κατανομής των δημοτικών σχολείων, εντούτοις στην πράξη ο νόμος ελάχιστα εφαρμόστηκε εξαιτίας των προσωπικών συμφερόντων των πολιτικών παραγόντων της εκάστοτε εκλογικής περιφέρειας που ανήκαν⁹⁰.

⁹⁰ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.238-240

5.5 Νόμος ΒΟΘ : Περί συστάσεως των υποδιδασκαλείων

Ο νόμος ΒΟΘ⁹¹ /18-8-1892 “Περί συστάσεως των υποδιδασκαλείων” εντάχθηκε στο γενικότερο πλαίσιο περιστολής των δαπανών σε τομείς του κράτους συμπεριλαμβανομένης και της δημόσιας εκπαίδευσης. Ο Τρικούπης θα αναφέρει στην Βουλή ότι ο συγκεκριμένος νόμος αποτελεί συμπλήρωμα του νόμου ΒΠΕ και ότι σκοπός του είναι η καταπολέμηση του ελλείμματος που είχε δημιουργηθεί στα ταμεία των δήμων. Παράλληλα, η ίδρυση των υποδιδασκαλείων θα περιόριζε τα έξοδα του Δημοσίου για την κατάρτιση των υποψήφιων εκπαιδευτικών. Η σύσταση των υποδιδασκαλείων είχε ως στόχο την κατάρτιση των λεγόμενων γραμματιστών, δηλαδή εκπαιδευτικών χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου, οι οποίοι θα διορίζονταν σε οικισμούς από 150 έως 600 κατοίκους⁹².

Ο παιδαγωγός και πρώην επιθεωρητής δημοτικής εκπαίδευσης του υπουργείου Χαρίσιος Παπαμάρκου ο οποίος ήταν και συντάκτης του παραπάνω νομοσχεδίου θα υπεραμυνθεί της επιλογής του με το επιχείρημα ότι παρατηρείται το φαινόμενο ύπαρξης δασκάλων σε μικρές κοινότητες με λίγους μαθητές και της έλλειψης δασκάλων σε περιοχές με μεγαλύτερο αριθμό μαθητών. Επομένως, η ίδρυση των υποδιδασκαλείων θα έχει πολλαπλά οφέλη τόσο για το κράτος αφού θα μειωθούν τα έξοδα για την κατάρτιση των υποψήφιων δασκόντων και θα τοποθετηθούν σε μικρότερους οικισμούς δάσκαλοι ανάλογων προσόντων με τις διδακτικές ανάγκες των συγκεκριμένων περιοχών. Ο Παπαμάρκου προς υποστήριξη των επιχειρημάτων του για την σύσταση των υποδιδασκαλείων θα επικαλεστεί την επιτυχημένη λειτουργία τους σε χώρες της Δύσης, όπως η Ιταλία και η Σουηδία.

Ωστόσο, το συγκεκριμένο νομοσχέδιο συνάντησε έντονες αντιδράσεις στους κύκλους της εκπαιδευτικής κοινότητας. Ο παιδαγωγός Παναγιώτης Οικονόμος θα επικρίνει την αποτελεσματικότητα του νόμου σύμφωνα με την οποία θα ευνοούνταν περισσότερο περιοχές με μεγαλύτερο πληθυσμό, αφού εκεί θα διορίζονταν δάσκαλοι από τα τριετή διδασκαλεία, ενώ μικρότεροι οικισμοί που αποτελούσαν την πλειοψηφία της ελληνικής επικράτειας θα υποβαθμιζόνταν σε επίπεδο μόρφωσης αφού θα διορίζονταν διδακτικό προσωπικό προερχόμενο από τα

⁹¹ *ΕτΚ*, τχ.Α', αρ.φ.286, 18.8.1892

⁹² Σ.Γ.Τζουμελέας-Π.Δ.Παναγόπουλος, *ό.π.*, σ.60

υποδιδασκαλεία. Αντίστοιχη αρνητική άποψη εναντίον της ίδρυσης υποδιδασκαλείων είχαν εκφράσει τόσο ο Ελληνικός Διδακτικός Σύλλογος, όσο και ο Σύνδεσμος Ελλήνων Δημοδιδασκάλων το 1890 σε σχετική πρόταση του τότε υπουργού Θεοτόκη.

Στα υποδιδασκαλεία η φοίτηση ήταν μονοετούς διάρκειας και γίνονταν δεκτοί απόφοιτοι των σχολαρχείων ηλικίας 16 έως 30 ετών. Το διδακτικό προσωπικό τους αποτελούνταν από απόφοιτους των διδασκαλείων τριετούς φοίτησης. Πρόκειται για προσωπικό οπωσδήποτε πιο υποβαθμισμένο σε σύγκριση με τα αντίστοιχα διδασκαλεία. Οι γραμματιστές και οι δημοδιδάσκαλοι διακρίνονταν σε τρεις κατηγορίες σύμφωνα με τον βαθμό του πτυχίου τους και διορίζονταν σε περιοχές από 150 έως 600 κατοίκους⁹³.

Κύριος λόγος της ίδρυσης των υποδιδασκαλείων δεν ήταν η αντικατάσταση του υπάρχοντος εκπαιδευτικού προσωπικού αλλά ο περιορισμός των εξόδων σύμφωνα με τις οικονομικές συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί. Η σύσταση των υποδιδασκαλείων είχε ως στόχο τον διορισμό δασκάλων σε μικρές κοινότητες, οι οποίοι θα αμείβονταν με χαμηλότερες αποδοχές, γεγονός που ευνοούσε την δημοσιονομική πολιτική του κράτους αφού εξοικονομούνταν πολύτιμοι πόροι για μια ελληνική οικονομία που ασφυκτιούσε. Αρνητικό στοιχείο αποτελούσε η άνιση κατανομή των νεοδιοριζόμενων εκπαιδευτικών, αφού σε μικρότερους οικισμούς διορίζονταν δάσκαλοι χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου δημιουργώντας συνθήκες ανισότητας μεταξύ των περιοχών της ελληνικής επικράτειας. Τα υποδιδασκαλεία παρά τις έντονες επικρίσεις που δέχτηκαν και ενώ καταργήθηκαν επίσημα με νόμο της κυβέρνησης Δηλιγιάννη τρία χρόνια αργότερα η πρακτική τους εφαρμογή συνεχίστηκε μέχρι τα πρώτα χρόνια του 20ου αιώνα⁹⁴.

5.6 Νομοσχέδια για την μέση εκπαίδευση

Ο υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως Κωνσταντίνος Κοσσονάκος εκτός από το ενδιαφέρον που επέδειξε με την προώθηση νομοθετημάτων για την στοιχειώδη εκπαίδευση εναρμονισμένων με τις οικονομικές συνθήκες του ελληνικού κράτους, θα προχωρήσει στις 21/12/1892 στην προώθηση

⁹³ Σ.Μπουζάκης, *ό.π.*, σ.228

⁹⁴ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.248-252

δυο νομοσχεδίων για την δευτεροβάθμια εκπαίδευση καθώς και νομοσχεδίου για τα διδακτικά βιβλία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Για την μέση εκπαίδευση τα νομοσχέδια φέρουν τους τίτλους “ Περὶ μεταβολῆς διατάξεων τινῶν του κανονισμοῦ των ελληνικῶν σχολείων και γυμνασίων” και “ Περὶ των υπό των δήμων διατηρουμένων και των ιδιωτικῶν εκπαιδευτηρίων και περὶ του εν Αμφίσση ελληνικοῦ σχολείου”. Τα εν λόγω νομοσχέδια εκπονήθηκαν με στόχο την διόρθωση ζητημάτων που δρούσαν ανασταλτικά στην ομαλή λειτουργία της μέσης εκπαίδευσης. Το πρώτο νομοσχέδιο αναφέρεται σε θέματα που αφορούν το διδακτικό προσωπικό των Ελληνικῶν Σχολείων και των Γυμνασίων, με την κατάργηση των βοηθῶν ,δηλαδή νέων και ἀπειρων διδασκόντων των Νέων Ελληνικῶν που με την παρουσία υποβάθμιζαν την εκπαιδευτική διαδικασία. Παράλληλα, εκτός από την συγκεκριμένη διάταξη αποφασίστηκε και η κατάργηση των νόμων ΑΣΞΔ και ΑΧΙΒ που είχαν θεσπιστεί ἐπὶ υπουργίας Ζυγομαλά της κυβέρνησης Δηλιγιάννη και ὀρίζαν την τοποθέτηση ως διευθυντῶν ἀπόφοιτους των Φυσικομαθηματικῶν σχολῶν. Η νέα διάταξη ὀρίζει την τοποθέτηση ως νέων διευθυντῶν ἀπόφοιτους της Φιλολογικῆς σχολῆς του Πανεπιστημίου Αθηνῶν, ως οι καθ’ ὑλὴν ἀρμόδιοι και για την διδασκαλία του μαθήματος της Νέας Ελληνικῆς⁹⁵.

Το νομοσχέδιο για την μέση εκπαίδευση θα αποτελέσει ἀντικείμενο συζητήσεων ἐντὸς του Κοινοβουλίου. Ο βουλευτής του Εθνικοῦ κόμματος και πρῶην υπουργός Παιδείας ἐπὶ κυβέρνησης Κουμουندούρου Νικόλαος Παπαμιχαλόπουλος θα επιχειρήσει να στηλιτεύσει το νομοσχέδιο στο σύνολο του ως ἐλλιπές και θα προτείνει την εξέταση του ἀπὸ ειδικούς ὡστε να συντάξουν πλήρη ἐκθεση προς ενημέρωση των μελῶν της Βουλῆς. Στην συζήτηση του νομοσχεδίου θίγονται ζητήματα της μέσης εκπαίδευσης ὡπως η καθιέρωση των πρακτικῶν εξετάσεων των Status - examen, του αποκλεισμοῦ ἀμφιβόλου κύρους διπλωμάτων ἀπὸ ιδρύματα του ἐξωτερικοῦ, της παντελοῦς ἐλλειψης ἐπιθεώρησης των σχολείων και της μονιμότητας του διδακτικοῦ προσωπικοῦ. Ἀπὸ την δική του πλευρά ο βουλευτής του κυβερνῶντος κόμματος Σπυρίδων Στάης ἐνῶ θα υποστηρίξει το νομοσχέδιο, θα προβάλλει το ἐπιχείρημα της μη χρησιμότητας του κλασικιστικοῦ χαρακτήρα των σχολείων ὡπως εἶχε καθιερωθεί ἀπὸ την περίοδο της Ἀντιβασιλείας και της ἀνάγκης ἰδρύσης ἐμπορικῶν και πρακτικῶν σχολῶν, σύμφωνα και με την

⁹⁵ Λ.Θ.Σκούρα, ὁ.π., σ.235

ανάπτυξη κλάδων της οικονομίας, όπως ο βιομηχανικός τομέας⁹⁶.

Το εν λόγω εκπαιδευτικό νομοσχέδιο θα ψηφιστεί αλλά ο ελλιπής αριθμός βουλευτών δεν κατέστη δυνατή την ψήφιση του κάθε άρθρου ξεχωριστά, με αποτέλεσμα να χαθεί η ευκαιρία περί βελτίωσης της λειτουργίας των σχολείων μέσης εκπαίδευσης. Το δεύτερο νομοσχέδιο για την μέση εκπαίδευση θα εγκριθεί επίσης από το Κοινοβούλιο, το οποίο προτείνει την επιβολή εκπαιδευτικών τελών και στους φοιτούντες των Γυμνασίων, στην λειτουργία των οποίων το ίδιο το Κράτος συνεισφέρει με δαπάνες των λιμενικών ταμείων. Δριμεία κριτική θα ασκήσει επί της συγκεκριμένης διάταξης ο βουλευτής Αθανάσιος Ευταξίας, ο οποίος τονίζοντας το γεγονός ότι χρήματα προορισμένα για τις λιμενικές υποδομές καταλήγουν στην συντήρηση των Γυμνασίων, τα οποία τα χαρακτηρίζει ως ασύμβατα με τα οικονομικά δεδομένα της εποχής τους και προτείνει την ανάγκη υπερίσχυσης των πρακτικών και εμπορικών σπουδών⁹⁷.

Συνοψίζοντας, από το σύνολο των δεκατριών νομοσχεδίων που υπέβαλε προς ψήφιση ενώπιον της Βουλής ο υπουργός Δημοσίας Εκπαίδευσης και Εκκλησιαστικών Κωνσταντίνος Κοσσονάκος μόνο τα νομοσχέδια “Περί ιδρύσεως Διδασκαλείου εν Κορίνθω και καταργήσεως των υπάρχοντων διδασκαλείων” και “Περί μεταβολής διατάξεων τινών των κανονισμών των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων” δεν θα τύχουν της έγκρισης των μελών του Κοινοβουλίου. Το πρώτο νομοσχέδιο δεν θα φτάσει ούτε στο προπαρασκευαστικό στάδιο εξαιτίας των αντιδράσεων που δημιουργήθηκαν. Το δεύτερο νομοσχέδιο για την μέση εκπαίδευση παρά το γεγονός ότι έγινε αποδεκτό και στις δυο συζητήσεις στην Βουλή, η έγκριση του παρέμενε σε εκκρεμότητα και την επόμενη χρονιά ο νέος υπουργός Καλλιφρονάς θα το επαναφέρει προς ψήφιση με βελτιωμένη μορφή.

5.7 Εκπαιδευτικές προσπάθειες της τελευταίας κυβέρνησης Τρικούπη (1893-1895)

Η κυβέρνηση που προέκυψε με την παροχή ψήφου εμπιστοσύνης από την Βουλή στις 30 Οκτωβρίου 1893 ανέδειξε τον Χαρίλαο Τρικούπη στο πρωθυπουργικό αξίωμα για έβδομη φορά κατά σειρά. Η κακή οικονομική κατάσταση της χώρας ως συνέπεια των κακών χειρισμών προηγούμενων κυβερνήσεων οδήγησε τον Τρικούπη να ανακοινώσει στις 10 Δεκεμβρίου 1893 ενώπιον του Κοινοβουλίου την πτώχευση

⁹⁶ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.254

⁹⁷ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.253-256

του ελληνικού κράτους. Το συγκεκριμένο αρνητικό γεγονός για την ελληνική οικονομία θα δημιουργήσει κύμα δυσαρέσκειας σε όλα τα κοινωνικά στρώματα προκαλώντας μεγάλες αντιδράσεις.

Ο τομέας της δημόσιας παιδείας βρέθηκε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του Νεωτεριστικού κόμματος παρά το αρνητικό κλίμα που επικρατούσε. Ο υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης Δημήτριος Καλλιφρονάς θα υποβάλει ένα γενικότερο σχέδιο οργάνωσης των αναλυτικών προγραμμάτων των σχολικών μονάδων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, καλύπτοντας τόσο τα δημοτικά σχολεία, όσο και τα γραμματεία.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα δοθεί από τον Καλλιφρονά και για την μέση και ανώτερη εκπαίδευση. Κατά την διάρκεια της θητείας του θα καταθέσει μια σειρά από νομοσχέδια που αφορούσαν την μέση εκπαίδευση, την εκκλησιαστική εκπαίδευση, την ανωτάτη εκπαίδευση και τα υπόλοιπα αφορούσαν τους δημοσίους υπαλλήλους του υπουργείου Παιδείας, την Αρχαιολογική Υπηρεσία, την Εθνική Βιβλιοθήκη και το Αστεροσκοπείο Αθηνών⁹⁸.

Ο Καλλιφρονάς θα καταθέσει τα συγκεκριμένα νομοσχέδια στην εκπαιδευτική επιτροπή της Βουλής προς επεξεργασία, η οποία θα αποφασίσει ότι το σημαντικότερο προς ψήφιση ήταν το νομοσχέδιο “Περί συμβουλίου και επιθεωρητών της εκπαιδύσεως”. Λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη την υπόδειξη της επιτροπής ο υπουργός θα προβεί σε ορισμένες τροποποιήσεις των άρθρων του νομοσχεδίου, όπου προβλεπόταν η συγκρότηση συμβουλίου πέντε καθηγητών πανεπιστημίου και επτά επιθεωρητών, βασικός ρόλος των οποίων θα είναι η επίβλεψη της ομαλής λειτουργίας των σχολικών μονάδων. Στην εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου γίνεται ειδική αναφορά για την ύπαρξη διαχρονικά παρεμβάσεων πολιτικών παραγόντων στον χώρο της εκπαίδευσης και για την αποτροπή παρόμοιων φαινομένων ορίζεται ως εκτελεστής των αποφάσεων του συμβουλίου ο ίδιος ο υπουργός.

Συνοψίζοντας, παρά τις αρχικές θετικές προθέσεις του υπουργού Ε.Δ.Ε. Δημητρίου Καλλιφρονά κανένα από τα δεκατρία νομοσχέδια που είχε υποβάλλει δεν θα φτάσουν ούτε μέχρι το στάδιο της προπαρασκευαστικής συζήτησης λόγω της διάλυσης της Βουλής και της προκήρυξης εκλογών από τον Τρικούπη. Το γενικότερο τεταμένο κλίμα που επικρατούσε στην ελληνική κοινωνία εξαιτίας του οικονομικού

⁹⁸ Λ.Θ.Σκούρα,ό.π.,σ.259

κλίματος που είχε διαμορφωθεί θα οδηγήσει την κυβέρνηση Τρικούπη στην διάλυση της Βουλής και στην προκήρυξη εκλογών στις 16 Απριλίου 1895 στις οποίες το Νεωτεριστικό κόμμα θα γνωρίσει συντριπτική ήττα και ο Τρικούπης για λίγες ψήφους δεν θα βγει ούτε βουλευτής και θα μεταβεί στις Κάννες της Γαλλίας, όπου θα αφήσει την τελευταία του πνοή έναν χρόνο αργότερα στις 30 Μαρτίου 1896⁹⁹.

5.7.1. Νόμος ΒΤΜΘ “Περί Στοιχειώδους ή Δημοτικής Εκπαιδύσεως” (1895)

Η ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από τον Θεόδωρο Δηλιγιάννη μετά τις νικηφόρες εκλογές του Απριλίου 1895 έγινε σε μια περίοδο όπου γεγονότα, όπως το Κρητικό ζήτημα και η δυσχερής οικονομική κατάσταση που επικρατούσε επηρέασε πολυεπίπεδα τον δημόσιο βίο και την ελληνική κοινωνία εν γένει. Η τοποθέτηση από τον Δηλιγιάννη στην θέση του υπουργού Δημοσίας Εκπαίδευσης και Εκκλησιαστικών, ενός άριστου γνώστη της δημόσιας εκπαίδευσης του Δημητρίου Πετρίδη¹⁰⁰ δημιούργησε προσδοκίες ότι οι προσπάθειες και οραματισμοί προηγούμενων υπουργών που δεν ευοδώθηκαν για ποικίλους λόγους, πλέον ήταν η κατάλληλη συγκυρία για μεταρρυθμίσεις στην δημόσια εκπαίδευση.

Ο Δημήτριος Πετρίδης από τις πρώτες μέρες ανάληψης των καθηκόντων του προχώρησε στην εκπόνηση ολοκληρωμένου σχεδίου κυρίως για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση για πρώτη φορά από το 1834. Τα υψηλά επίπεδα αναλφαβητισμού¹⁰¹ της ελληνικής κοινωνίας και η στασιμότητα που επικρατούσε κυρίως στις πρώτες βαθμίδες της εκπαίδευσης καθιστούσαν αναγκαία την λήψη μέτρων.

Ο Πετρίδης έχοντας διατελέσει τμηματάρχης δημοτικής εκπαίδευσης και έχοντας πρωτοστατήσει στην ίδρυση των Διδασκαλείων γνώριζε εκ του σύνεγγυς τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η πρωτοβάθμια εκπαίδευση και γι’ αυτόν τον λόγο προχώρησε στην λήψη σχετικών νομοθετημάτων. Αξιοσημείωτο γεγονός που διαφοροποιεί τα συγκεκριμένα νομοσχέδια σε σχέση με αντίστοιχα προηγούμενων υπουργών, είναι ότι για πρώτη φορά προβλέπεται νόμος που αφορά την προσχολική εκπαίδευση. Το διάταγμα “Περί συστάσεως Νηπιαγωγείων¹⁰²” προβλέπει την ίδρυση

⁹⁹ Λ. Θ. Σκούρα, *ό.π.*, σ.257-260

¹⁰⁰ Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.83

¹⁰¹ Σ.Γ. Τζουμελέας- Π.Δ. Παναγόπουλος, *ό.π.*, σ. 16

¹⁰² Σ.Μπουζάκης, *ό.π.*, σ.302

νηπιαγωγείων από ιδιώτες με την άδεια του υπουργείου και του νομαρχιακού επιθεωρητή. Στο συγκεκριμένο νομοσχέδιο ρυθμίζονταν θέματα που είχαν σχέση με τους όρους λειτουργίας των νηπιαγωγείων. Πιο συγκεκριμένα, το διδακτικό προσωπικό αποτελούνταν από νηπιαγωγούς με αναγνωρισμένα κρατικά πτυχία. Η φοίτηση για τα νηπιαγωγεία ήταν τριετής και κάλυπτε τις ηλικίες 3 έως 6 ετών. Ο τρόπος λειτουργίας των νηπιαγωγείων δείχνει φανερά την επίδραση του μοντέλου λειτουργίας των αντίστοιχων γερμανικών (Kindergarten) , όπως αυτά θεμελιώθηκαν από τον σπουδαίο Γερμανό παιδαγωγό Froebel¹⁰³.

Ο Πετρίδης γνωρίζοντας εκ των έσω τα προβλήματα της στοιχειώδους εκπαίδευσης προχώρησε στην σύνταξη νομοσχεδίων για την εκ βάθρων αναδιάρθρωση της. Προς αυτήν την κατεύθυνση εκτός από την ίδρυση των νηπιαγωγείων προχώρησε και στην σύσταση των Γραμματοδιδασκαλείων ,των Κοινών και Πλήρων Δημοτικών Σχολείων¹⁰⁴.

Ο πρώτος τύπος στην κλίμακα της δημοτικής εκπαίδευσης ήταν τα Γραμματοδιδασκαλεία. Η φοίτηση στα Γραμματοδιδασκαλεία διαρκούσε συνολικά 6 χρόνια. Αν όμως ο μαθητής επιθυμούσε να συνεχίσει στους άλλους δύο τύπους των δημοτικών μπορούσε να μετεγγραφεί στο 4ο έτος . Απαραίτητη προϋπόθεση εισαγωγής για τους ενδιαφερόμενους μαθητές ήταν η κατοχή απολυτηρίου της τέταρτης τάξης και η επιτυχής δοκιμασία στις κατατακτήριες εξετάσεις σύμφωνα με τις οποίες γινόταν η απευθείας εγγραφή .

Η ίδρυση των Γραμματοδιδασκαλείων αποσκοπούσε να καλύψει τα κενά που υπήρχαν σε περιοχές όπου υπήρχαν μικρά ποσοστά μαθητών. Το διδακτικό προσωπικό αποτελούσαν δάσκαλοι χαμηλής κατάρτισης ,δηλαδή απόφοιτοι δημοτικού. Τα διδασκόμενα μαθήματα αποτελούνταν από ανάγνωση, γραφή, ιερά ιστορία και κατήχηση, στοιχεία της ελληνικής ιστορίας, γεωγραφία και αποσπάσματα του Ευαγγελίου. Σημαντική μέριμνα λαμβάνεται και για την μόρφωση των κοριτσιών αφού επιτρεπόταν η πρόσβαση τους στα Γραμματοδιδασκαλεία μέχρι την τέταρτη τάξη ενώ στα συγκεκριμένα σχολεία τοποθετούνταν δασκάλες. Τα Γραμματοδιδασκαλεία παρά το γεγονός ότι ιδρύθηκαν για να καλύψουν μόνο τις στοιχειώδεις γνώσεις των μαθητών ,εντούτοις αποτέλεσαν τον πιο διαδεδομένο τύπο δημοτικού σχολείου αφού στις περιοχές που ιδρύθηκαν κατοικούσε το μεγαλύτερο

¹⁰³ Α.Τ.Καραφύλλης, *ό.π.*, σ.94-96

¹⁰⁴ Σ.Μπουζάκης, *ό.π.*, σ.304

ποσοστό πληθυσμού του ελληνικού κράτους.

Ο νόμος ΒΤΜΘ για την στοιχειώδη εκπαίδευση όριζε την διάκριση των δημοτικών σε Κοινά τετραετούς διάρκειας και Πλήρη εξαετούς φοίτησης. Τα Κοινά σχολεία είχαν την δυνατότητα ίδρυσης σε περιοχές με πληθυσμό μέχρι έξι χιλιάδες κατοίκους, ενώ Πλήρη δημοτικά μπορούσαν να ιδρυθούν σε πρωτεύουσες νομών και περιοχές με πληθυσμό άνω των έξι χιλιάδων κατοίκων. Ανάμεσα στις διατάξεις του νόμου προβλεπόταν η μετάβαση οποιουδήποτε μαθητή επιθυμούσε από τα Κοινά στα Πλήρη δημοτικά μέσω κατατακτήριων εξετάσεων. Το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών και τα μαθήματα και για τους δύο τύπους των δημοτικών ήταν ίδια με αυτά που είχαν θεσπιστεί με τον νόμο ΧΘ' το 1878 επί υπουργίας Θεόδωρου Δηλιγιάννη με την μοναδική προσθήκη στο ωρολόγιο πρόγραμμα περικοπών του Ευαγγελίου. Πιο συγκεκριμένα, οι μαθητές διδάσκονταν και για τους δύο τύπους δημοτικών μαθήματα, όπως ιερά ιστορία και κατήχηση, ανάγνωση και γραφή της νέας ελληνικής, αριθμητική, γεωμετρία, στοιχεία γεωγραφίας και ιστορίας, στοιχεία ζωολογίας, ορυκτολογίας και βοτανικής. Επιπλέον, οι μαθητές διδάσκονταν στοιχειώδη ανθρωπολογία, στοιχεία φυσικών επιστημών, γραμμική ιχνογραφία, φωνητική μουσική και γυμναστική¹⁰⁵. Η κείμενη νομοθεσία επίσης όριζε τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της φοίτησης και για τους τρεις τύπους των δημοτικών σχολείων χωρίς ωστόσο να υπάρχουν κυρώσεις για όσες οικογένειες δεν τηρούσαν το συγκεκριμένο μέτρο.

Στο επίπεδο της μέσης εκπαίδευσης ο νόμος ΒΤΜΘ δεν προέβλεπε μεγάλες αλλαγές ως προς τον τρόπο λειτουργίας των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων. Μοναδική αλλαγή που σημειώθηκε ήταν στον τρόπο εισαγωγής των μαθητών του δημοτικού προς τα Ελληνικά Σχολεία και Γυμνάσια. Οι μαθητές των Γραμματοδιδασκαλείων που αποτελούσαν και την πλειοψηφία του μαθητικού δυναμικού της χώρας είχαν δικαίωμα πρόσβαση στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση, μόνο αν φοίτησαν σε ορισμένες τάξεις των δύο τύπων του δημοτικού σχολείου και κατόπιν επιτυχών αποτελεσμάτων στις κατατακτικές εξετάσεις.

Ο Δημήτριος Πετρίδης έχοντας διατελέσει για πολλά χρόνια τμηματάρχης της δημοτικής εκπαίδευσης επί των ημερών της θητείας του μερίμνησε και για την αναβάθμιση της θέσης του Επιθεωρητή και του Εποπτικού Συμβουλίου με σκοπό την καλύτερη εποπτεία της λειτουργίας των σχολικών μονάδων και την καταγραφή των

¹⁰⁵ Σ.Μπουζάκης, *ό.π.*, σ.304

δυσλειτουργιών που υπήρχαν για την ταχύτερη επίλυση τους.

Δικαίωμα διορισμού στην θέση του επιθεωρητή δημόσιας εκπαίδευσης είχε όποιος ήταν διευθυντής ή καθηγητής του Διδασκαλείου, γυμνασιάρχης ή καθηγητής στα Γυμνάσια. Παράλληλα, δεκτοί γίνονταν και οι κάτοχοι διδακτορικών τίτλων των παιδαγωγικών επιστημών, ενώ δικαίωμα διορισμού είχαν και όσοι δάσκαλοι υπηρέτησαν σε πρότυπα σχολεία για τουλάχιστον τρία έτη¹⁰⁶.

Τα άρθρα του νόμου για τους επιθεωρητές όριζαν μεταξύ άλλων την κατανομή τους ανά νομό και τα καθήκοντα που ήταν υποχρεωμένοι να ασκούν. Πιο συγκεκριμένα, προβλεπόταν μια θέση επιθεωρητή ανά νομό και κύριο καθήκον του ήταν η επιθεώρηση όλων των σχολικών μονάδων του νομού που ανήκε. Επιπρόσθετα, οι επιθεωρητές ήταν υπεύθυνοι για την αξιολόγηση του διδακτικού προσωπικού της περιφέρειας ευθύνης τους με την μορφή σχετικής έκθεσης, ενώ ο ίδιος ο επιθεωρητής μπορούσε να ασκήσει πειθαρχικό έλεγχο σε περιπτώσεις παραπτώματων των διδασκόντων. Παράλληλα, ανάμεσα στις υποχρεώσεις των επιθεωρητών βρισκόταν η σύγκλιση συσκέψεων με τους εκπαιδευτικούς του νομού στην έναρξη κάθε σχολικού έτους και στην λήξη κάθε σχολικής χρονιάς για την σύνταξη απολογισμού της. Οι επιθεωρητές, επίσης, ήταν επιφορτισμένοι και με την συντήρηση των σχολικών κτιρίων¹⁰⁷, ενώ είχαν την δυνατότητα υποβολής προτάσεων για την ανέγερση νέων σχολείων στον νομό που ανήκαν.

Ο νόμος ΒΤΜΘ εκτός από την αναλυτική παρουσίαση των καθηκόντων των επιθεωρητών δημοσίας εκπαίδευσης όριζε και την σύσταση εποπτικού συμβουλίου¹⁰⁸. Ως πρόεδρος του εποπτικού συμβουλίου οριζόταν ο Μητροπολίτης κάθε νομού και μέλη είχαν δικαίωμα να διατελέσουν διακεκριμένα πρόσωπα των τοπικών κοινωνιών, όπως ο επιθεωρητής του νομού και ο γυμνασιάρχης. Κύρια αρμοδιότητα του εποπτικού συμβουλίου ήταν η ρύθμιση ζητημάτων όπως η παύση, η μετάθεση και η τοποθέτηση των εκπαιδευτικών κατόπιν της έκθεσης αξιολόγησης των επιθεωρητών. Στις αρμοδιότητες των εποπτικών συμβουλίων βρισκόταν και η αξιολόγηση των επιθεωρητών, αφού είχαν το δικαίωμα εισήγησης στο υπουργείο μετάθεσης ή απόλυσης τους, ενώ είχαν το δικαίωμα υποβολής προτάσεων στο υπουργείο για βελτίωση της λειτουργίας των σχολείων των νομών που ανήκαν.

Ανακεφαλαιώνοντας, κοινή διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι επί των

¹⁰⁶ Α. Τ. Καραφύλλης, *ό.π.*, σ. 94

¹⁰⁷ Σ.Μπουζάκης, *ό.π.*, σ.318

¹⁰⁸ Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.90

ημερών υπουργίας του Δημητρίου Πετρίδη το 1895 με τον νόμο ΒΤΜΘ εφαρμόστηκε μια σειρά μεταρρυθμίσεων κυρίως για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση για πρώτη φορά από την καθιέρωση οργανωμένου εκπαιδευτικού συστήματος από την περίοδο της Αντιβασιλείας. Η θητεία του Πετρίδη για πολλά χρόνια ως τμηματάρχη δημοτικής εκπαίδευσης και γνωρίζοντας τα διαχρονικά προβλήματα που υπήρχαν σε αυτήν την βαθμίδα προχώρησε στην λήψη νομοθετικών μέτρων για την επίλυση τους. Άξια αναφοράς μπορεί να θεωρηθεί η λήψη πρωτοβουλιών για την καλύτερη οργάνωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης με την θέσπιση τριών τύπων δημοτικού σχολείου, λαμβάνοντας υπόψη τα υψηλότερα ποσοστά αναλφαβητισμού.

Ωστόσο, η εφαρμογή του νόμου ΒΤΜΘ προσέκρουσε σε μια σειρά από δυσλειτουργίες όσον αφορά την δημοτική εκπαίδευση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διατήρηση της τετραετούς φοίτησης στα δημοτικά, των οποίων οι απόφοιτοι ήταν η μεγαλύτερη μερίδα του μαθητικού δυναμικού της χώρας. Επιπλέον, η σύσταση των Γραμματοδιδασκαλείων παρά το γεγονός ότι αποτελούσαν λύση ανάγκης για οικισμούς με λίγους κατοίκους, στους οποίους η πλειοψηφία του πληθυσμού κατοικούσε εκεί, εντούτοις συνέχισε να είναι και για τις επόμενες δεκαετίες ο κύριος φορέας μάθησης του μεγαλύτερου ποσοστού των Ελλήνων μαθητών¹⁰⁹.

Στο πεδίο της μέσης εκπαίδευσης επί υπουργίας Πετρίδη δεν σημειώθηκαν μεγάλες αλλαγές. Σημαντικό εμπόδιο στην πρόσβαση μαθητών των δημοτικών σχολείων αποτέλεσε η διατήρηση των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων μόνο στις πρωτεύουσες των νομών και η θέσπιση κατατακτήριων εξετάσεων, με συνέπεια ο αριθμός των μαθητών στην μέση εκπαίδευση να κυμαίνεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα, ενώ και η πρόσβαση στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα ήταν προνόμιο μαθητών που προέρχονταν κυρίως από εύπορες οικογένειες.

Στα αρνητικά στοιχεία του νόμου ΒΤΜΘ συμπεριλαμβάνεται και η απουσία οποιασδήποτε μέριμνας για την τεχνική εκπαίδευση, γεγονός που βρέθηκε στο επίκεντρο της κοινωνικής κριτικής την στιγμή που η Ευρώπη γνώριζε αλματώδη βιομηχανική ανάπτυξη.

Το νέο θεσμικό πλαίσιο που διαμορφωνόταν με την καθιέρωση των επιθεωρητών και των εποπτικών συμβουλίων στην δημόσια εκπαίδευση έδωσε νέες ενισχυμένες αρμοδιότητες στον ρόλο που επιτελούσαν. Ωστόσο, ο ενισχυμένος

¹⁰⁹ Σ.Μπουζάκης,ό.π.,σ.302-320

ρόλος τους στην εκπαιδευτική κοινότητα σε πολλές περιπτώσεις είχε τον χαρακτήρα ελέγχου ακόμα και της εξωσχολικής ζωής διδασκόντων και μαθητών λειτουργώντας με καταχρηστικό τρόπο.

Καταλήγοντας, συνάγεται το συμπέρασμα ότι ο νόμος ΒΤΜΘ που θεσπίστηκε επί θητείας Δημητρίου Πετρίδη παρά τα όποια αρνητικά στοιχεία αποτέλεσε την πρώτη σοβαρή εκπαιδευτική μεταρρυθμιστική προσπάθεια από τα χρόνια της Αντιβασιλείας¹¹⁰.

¹¹⁰ *ΕτΚ*, τχ.Α, αρ.φ.37, 5.10.1895

5.8. Εκπαιδευτικές προσπάθειες κυβέρνησης Γεωργίου Θεοτόκη (1899-1901)

5.8.1. Εκπαιδευτικά νομοσχέδια Αθανασίου Ευταξία (1899)

Οι εξελίξεις που σημειώθηκαν τα προηγούμενα χρόνια στο ελληνικό κράτος, με κυριότερα γεγονότα την πτώχευση της ελληνικής οικονομίας τον Δεκέμβριο του 1893 και την εποπτεία από τον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο, καθώς και ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 που έληξε με ταπεινωτική συνθηκολόγηση και επαχθείς όρους αποζημίωσης στους Οθωμανούς προκάλεσε αντιδράσεις στην ελληνική κοινωνία. Η παλλαϊκή απαίτηση για μεταρρυθμίσεις σε όλες τις εκφάνσεις του δημοσίου βίου ήταν πλέον εμφανής. Ο πρώην υπουργός και στέλεχος του τρικουπικού κόμματος Γεώργιος Θεοτόκης, ο οποίος κλήθηκε να καλύψει το κενό που είχε προκύψει από τον θάνατο του φυσικού ηγέτη της παράταξης, λαμβάνοντας την απαιτούμενη κοινοβουλευτική πλειοψηφία αναδείχτηκε νικητής των εκλογών στις 2 Φεβρουαρίου 1899¹¹¹. Στις προτεραιότητες της κυβέρνησης εκτός από την δημιουργία κλίματος σταθερότητας στο πεδίο της οικονομίας βρέθηκε και η δημόσια εκπαίδευση. Το έμπρακτο ενδιαφέρον για μεταρρυθμίσεις στον τομέα της παιδείας εκφράστηκε από τον υπουργό Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης Αθανάσιο Ευταξία, ο οποίος και κατέθεσε μια σειρά νομοσχεδίων για τις τρεις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Η προσπάθεια του Ευταξία να οικοδομήσει ένα εκπαιδευτικό σύστημα ικανό να συμβαδίσει με τις εξελίξεις που διαμορφώνονταν στον σύγχρονο κόσμο ξεκίνησε με την υποβολή νομοσχεδίων για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Συντάκτες¹¹² των παραπάνω νομοσχεδίων ήταν οι παιδαγωγοί και σύμβουλοι του υπουργού, Δημήτριος Ζαγγογιάννης και Χαρίσιος Παπαμάρκου.

Τα νομοσχέδια “Περί δημοτικής εκπαιδύσεως” και “Περί διδασκαλείων αρρένων” έθεσαν την λειτουργία της δημοτικής εκπαίδευσης σε νέο πλαίσιο σύμφωνα με τις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, όπως αυτές διαμόρφωναν τον Δυτικό κόσμο¹¹³.

Πιο συγκεκριμένα, το νομοσχέδιο “Περί δημοτικής εκπαιδύσεως” όριζε την θέσπιση δημοτικού σχολείου επταετούς διάρκειας και υποχρεωτικής

¹¹¹ *ΙΕΕ*, τ.14(1977), σ.166

¹¹² Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.100

¹¹³ Α.Τ.Καραφύλλης, *ό.π.*, σ.110-115

φοίτησης¹¹⁴. Η δομή του νέου δημοτικού σχολείου είχε ως βάση τέσσερα χρόνια υποχρεωτικής κοινής φοίτησης για όλους τους μαθητές και ακολούθως οι ενδιαφερόμενοι είχαν την δυνατότητα επιλογής είτε της τριετούς φοίτησης που είχε πρακτική κατεύθυνση και έδινε τα απαραίτητα εφόδια για όσους επιθυμούσαν την είσοδο σε επαγγέλματα πρακτικού και χειρωνακτικού χαρακτήρα.

Παράλληλα, ο νόμος έδινε την δυνατότητα πρόσβασης όσων επιθυμούσαν να συνεχίσουν στην μέση εκπαίδευση κατόπιν κατατακτήριων εξετάσεων. Από τις σημαντικότερες διατάξεις του νομοσχεδίου αποτελεί η κατάργηση της διδασκαλίας του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου και η καθιέρωση του μαθήματος της νέας ελληνικής γλώσσας σε μια προσπάθεια συμβάδισης με τις τάσεις που είχε διαμορφώσει η πνευματική ελίτ της εποχής για την εδραίωση της δημοτικής γλώσσας. Ωστόσο, αρνητικό στοιχείο του εν λόγω νόμου ήταν η απουσία παντελούς μέριμνας για την ίδρυση δημοτικών σχολείων σε οικισμούς κάτω των 200 κατοίκων, οι οποίοι την συγκεκριμένη περίοδο αποτελούσαν το μεγαλύτερο ποσοστό του ελληνικού πληθυσμού, με συνέπεια η πλειοψηφία του μαθητικού δυναμικού να μένει εκτός του εκπαιδευτικού συστήματος.

Στις 14/7/1899 ο Ευταξίας θα υποβάλει σχέδιο νόμου για την μέση εκπαίδευση με τον τίτλο “Περί Μέσης Εκπαιδευσεως” αποτελούμενο από πενήντα-δύο άρθρα. Πιο συγκεκριμένα, προβλεπόταν η σύσταση Γυμνασίου οκταετούς φοίτησης και η διάκριση της εν λόγω εκπαιδευτικής βαθμίδας σε δύο κύκλους σπουδών. Στον κατώτερο που θα αντικαθιστούσε το Ελληνικό Σχολείο με το Γυμνάσιο του οποίου η διάρκεια φοίτησης ήταν από 3 έως 5 έτη και στον ανώτερο που αντιστοιχεί στις τρεις τελευταίες τάξεις του Λυκείου. Οι δυνατότητες που παρέχονταν από την φοίτηση στα Γυμνάσια ήταν εκτός από όσους μαθητές επιθυμούσαν την συνέχιση στο Λύκειο ήταν και η μετάδοση πρακτικών γνώσεων χρήσιμων για την επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Παράλληλα, στην έκτη τάξη του Λυκείου θα γίνει διαχωρισμός σε δύο τμήματα, το Φιλολογικό για όσους επιθυμούσαν να ακολουθήσουν τις θεωρητικές σχολές του Πανεπιστημίου Αθηνών και το Πρακτικό για όσους σκόπευαν να ασχοληθούν με τις θετικές επιστήμες.

Σε ξεχωριστό κεφάλαιο του νομοσχεδίου περιλαμβάνονταν διατάξεις που ρύθμιζαν θέματα διοικητικής φύσης για την δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ιδιαίτερη

¹¹⁴ Σ.Μπουζάκης, *ό.π.*, σ.368

σημασία δόθηκε στην θέσπιση καθεστώτος μονιμότητας του διδακτικού προσωπικού, ως απαραίτητη προϋπόθεση απρόσκοπτης λειτουργίας της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Επιπρόσθετα, στο νομοσχέδιο για την μέση εκπαίδευση καθοριζόταν ο κανονισμός λειτουργίας του εποπτικού συμβουλίου καθώς και τους όρους και τα απαραίτητα προσόντα που έπρεπε να κατείχε ο υποψήφιος διδάσκων. Η ίδρυση Παιδαγωγικού τμήματος στην Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών είχε ως στόχο την υψηλού επιπέδου μόρφωση των υποψήφιων εκπαιδευτικών και κατ' επέκταση την αναβάθμιση του εκπαιδευτικού έργου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης¹¹⁵.

Ανακεφαλαιώνοντας, διαπιστώνεται για μια ακόμη φορά μέσα στον 19ο αιώνα η προσπάθεια αναμόρφωσης της δημόσιας εκπαίδευσης με την μορφή σχετικών νομοθετημάτων από ένα σημαίνον στέλεχος και υπουργό Παιδείας της κυβέρνησης Θεοτόκη, τον Αθανάσιο Ευταξία. Τα συγκεκριμένα νομοσχέδια παρά τις φιλόδοξες προθέσεις του αρμόδιου υπουργού δεν θα παραπεμφθούν προς ψήφιση στην Βουλή λόγω αντιδράσεων βουλευτών τόσο της Αντιπολίτευσης, όσο και του Νεωτεριστικού κόμματος που ανήκε. Οι συγκεκριμένες ενέργειες προκάλεσαν την παραίτηση του Ευταξία από το υπουργικό αξίωμα, με αποτέλεσμα μια ακόμη απόπειρα για μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος να παραμείνει ανεκπλήρωτη.

5.8.2. Εκπαιδευτικά νομοσχέδια Σπυρίδωνος Στάη (1900)

Ο πρωθυπουργός Γεώργιος Θεοτόκης μετά την παραίτηση του Αθανασίου Ευταξία από τον θώκο του υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης τον Μάρτιο του 1900 και αφού ανέλαβε το χαρτοφυλάκιο του υπουργείου μέχρι τον Μάιο του ίδιου έτους ανέθεσε στον Σπυρίδωνα Στάη το αξίωμα του υπουργού Παιδείας¹¹⁶.

Ο Στάης, όντας ο ίδιος διδάκτωρ Μαθηματικών του Πανεπιστημίου Αθηνών και έχοντας διατελέσει καθηγητής Μέσης Εκπαίδευσης γνώριζε σε μεγάλο βαθμό τα ζητήματα που αντιμετώπιζε η δημόσια εκπαίδευση. Στις πρώτες ενέργειες της θητείας του στο υπουργείο συγκαταλέγεται η έκδοση διατάγματος την 1/8/1900 με

¹¹⁵ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.349-353

¹¹⁶ Δ.Αντωνίου, *ό.π.*, σ.689

την διεξαγωγή γραπτών εξετάσεων για την πλήρωση θέσεων των νομαρχιακών επιτροπών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το συγκεκριμένο διάταγμα ουσιαστικά αποτελεί εφαρμογή του νόμου ΒΨΛΑ “Περί συμπληρώσεως της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδύσεως νόμου” που είχε ψηφιστεί στις 10/4/1900 επί υπουργίας Γεωργίου Θεοτόκη και παρά τις αρχικές θετικές προθέσεις, η τοποθέτηση στην θέση των νομαρχιακών επιθεωρητών εκπαιδευτικών διαφορετικών βαθμίδων είχε ως αποτέλεσμα την μη εφαρμογή του νόμου¹¹⁷.

Το ουσιαστικό έναυσμα της θητείας του Στάη θα αποτελέσουν τα νομοσχέδια που θα υποβάλλει καλύπτοντας το φάσμα της δημόσιας εκπαίδευσης. Ο Στάης θα υποβάλλει τον Νοέμβριο του 1900 πέντε νομοσχέδια με συντάκτη τον πρώην τμηματάρχη και νυν γενικό γραμματέα του υπουργείου Μίνωα Λάππα¹¹⁸. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Λάππας ήταν επίσης ο κύριος συντάκτης των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων επί υπουργίας Θεοτόκη το 1889. Πρόκειται για τα νομοσχέδια : α) “Περί τροποποίησης και συμπληρώσεως του ΒΤΜΘ νόμου της 3ης Σεπτεμβρίου 1895 περί δημοτικής εκπαιδύσεως”, β) “Περί Εκπαιδευτικού Συμβουλίου”, γ) “Περί Διδασκαλείου της μέσης εκπαιδύσεως” δ) “Περί εξετάσεων εν τω Εθνικό Πανεπιστημίο”, ε) “Περί διαχειρίσεως των περιουσιών των εν των Κράτει Μονών και εκπροσωπήσεως αυτών, και περί ταμείου της Ορθοδόξου Εκκλησίας του Ελληνικού Βασιλείου”.

Στο επίπεδο της δημοτικής εκπαίδευσης κύριος στόχος του Στάη ήταν να διορθώσει παραλείψεις του νόμου ΒΤΜΘ και να θεσπίσει πλήρες εξατάξιο δημοτικό σχολείο προσβάσιμο για όλους τους μαθητές, ενώ η διατήρηση των γραμματοδιδασκαλείων στους μικρότερους οικισμούς προέβλεπε την αναβάθμιση της θέσης των διδασκόντων με την παροχή συνταξιοδοτικού δικαιώματος για πρώτη φορά, σε μια προσπάθεια να αναχαιτιστεί το μεγάλο κύμα διαρροών εξαιτίας των χαμηλών μισθών που λάμβαναν. Μια ακόμη παράλειψη του νόμου ΒΤΜΘ αφορά τα Εποπτικά Συμβούλια δημοτικής εκπαίδευσης, των οποίων στελέχη αποτελούσαν συνήθως εκπαιδευτικοί από άλλες βαθμίδες παρεκκλίνοντας από τον ουσιαστικό τους ρόλο. Ο Στάης επιθυμώντας να διορθώσει την στρεβλή λειτουργία των Εποπτικών Συμβουλίων θα προχωρήσει στην σύσταση νέου σώματος με την υποβολή του νομοσχεδίου “Περί εκπαιδευτικού συμβουλίου” και μέλη του

¹¹⁷ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.357

¹¹⁸ Α.Δημαράς, *ό.π.*, σ.108

αποτελούσαν στελέχη του υπουργείου, πρώην καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής, ενώ προβλεπόταν και η συμμετοχή προβεβλημένης προσωπικότητας από τον χώρο του Πολιτισμού. Ανάμεσα στα καθήκοντα του νέου συμβουλίου περιλαμβάνονταν ο καθορισμός των αναλυτικών προγραμμάτων των σχολείων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ ήταν και υπεύθυνο για την επίβλεψη της έκδοσης των κατάλληλων βιβλίων¹¹⁹.

Οι εγγενείς αδυναμίες της Μέσης Εκπαίδευσης ξεκινούσαν κατά την κρίση του υπουργού από την έλλειψη κατάλληλης παιδαγωγικής κατάρτισης του διδακτικού προσωπικού ,με συνέπεια την στείρα μετάδοση γνώσεων και τον ουσιαστικό αποπροσανατολισμό του σχολείου από τον πραγματικό του ρόλο. Ο Στάης εστιάζοντας στην πληρέστερη κατάρτιση των νέων διδασκόντων θα προχωρήσει στην προώθηση του νομοσχεδίου “Περί Διδασκαλείου μέσης εκπαιδεύσεως”, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης προσπάθειας αναβάθμισης της λειτουργίας της μέσης εκπαίδευσης η οποία μέχρι τότε είχε περιορισμένο ποσοστό μαθητών¹²⁰.

Ανακεφαλαιώνοντας, διαπιστώνεται ότι η προσπάθεια του υπουργού Παιδείας Σπυρίδωνος Στάη για συμβάδιση του εκπαιδευτικού συστήματος με την βιομηχανική ανάπτυξη και την ανάδυση της αστικής τάξης με την υποβολή σειράς νομοσχεδίων δεν στέφθηκε με επιτυχία, αφού κανένα από τα προαναφερθέντα νομοσχέδια δεν τέθηκε προς ψήφιση.

¹¹⁹ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.360-361

¹²⁰ Λ.Θ.Σκούρα, *ό.π.*, σ.361-369

Επίλογος

Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος που δημιουργήθηκε από την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου στις 3 Φεβρουαρίου 1830 μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής σηματοδοτούσε μια νέα εποχή για το επί αιώνες δέσμιο από τον Οθωμανικό ζυγό ελληνικό γένος. Ωστόσο, η τραγική κατάσταση που επικρατούσε σε όλα τα επίπεδα εντός του κράτους απαιτούσαν την λήψη ριζικών μέτρων.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας, ο οποίος και ψηφίστηκε από τα μέλη της Γ' Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας ως κυβερνήτης κλήθηκε σε έναν τιτάνιο αγώνα αναδιοργάνωσης του κράτους. Στις άμεσες προτεραιότητες του Καποδίστρια βρέθηκε η εκπαίδευση, η οποία στηριζόταν μέχρι εκείνη την περίοδο σε μεμονωμένες προσπάθειες ιδιωτών, με συνέπεια τα περισσότερα Ελληνόπουλα να μένουν στο σκοτάδι της αμάθειας για αιώνες. Στις πρώτες ενέργειες του νέου κυβερνήτη συμπεριλαμβάνονται η ίδρυση εκπαιδευτικού ιδρύματος στην Αίγινα του λεγόμενου Ορφανοτροφείου, η ίδρυση του Κεντρικού Σχολείου στην πρώτη πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους στόχευε στην κατάρτιση του διδακτικού προσωπικού. Σημαντικό βήμα για την κατάρτιση του αγροτικού πληθυσμού αποτέλεσε η ίδρυση Πρότυπου Αγροκηπίου στην Τίρυνθα Αργολίδας, ενώ η ίδρυση της Στρατιωτικής σχολής Ευελπίδων στόχευε στην δημιουργία αξιόμαχου τακτικού στρατού. Ωστόσο, οι θετικές προθέσεις του Καποδίστρια για την ευρύτερη αναδιοργάνωση του κράτους σε όλους τους τομείς και ιδιαίτερα στην εκπαίδευση θα έχουν άδοξο τέλος, αφού ο Καποδίστριας θα δολοφονηθεί από τους αδελφούς Μαυρομιχάλη στο Ναύπλιο τον Σεπτέμβριο του 1831.

Η επόμενη μέρα βρήκε την ελληνική κοινωνία σε κατάσταση αναταραχής. Οι Μεγάλες Δυνάμεις προκειμένου να δημιουργήσουν συνθήκες ομαλότητας προχώρησαν στην σύναψη συμφωνίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία για τον καθορισμό των συνόρων του κράτους, ενώ νέος μονάρχης οριζόταν ο ανήλικος γιος του βασιλιά Λουδοβίκου Α' της Βαυαρίας, και την διακυβέρνηση θα ασκούσε τριμελής επιτροπή μέχρι το έτος ενηλικίωσης του. Η τριμελής επιτροπή αποτελούμενη από νομομαθείς Βαυαρούς, προχώρησε σε μέτρα ριζικής αναδιάρθρωσης της δημόσιας εκπαίδευσης. Το 1834 ο αρμόδιος επί των εκπαιδευτικών θεμάτων Μάουρερ προχώρησε στην προώθηση διατάγματος για την ίδρυση δημοτικών σχολείων, θέτοντας τις βάσεις ενός οργανωμένου εκπαιδευτικού

συστήματος. Αξίζει να σημειωθεί ότι την ίδια περίοδο τέθηκαν οι βάσεις και για την δημιουργία μέσης εκπαίδευσης με την θέσπιση του Ελληνικού Σχολείου και του Γυμνασίου, ενώ ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός για τα εκπαιδευτικά χρονικά αποτελεί η ίδρυση ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος στην Αθήνα, του Οθώνειου Πανεπιστημίου. Παρά την σύντομη θητεία της Αντιβασιλείας είναι αδιαμφισβήτητη η συμβολή της στην δημόσια εκπαίδευση, αφού η συγκεκριμένη δομή συγκροτούσε για δεκαετίες το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα με ελάχιστες τροποποιήσεις.

Τις επόμενες δεκαετίες το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα χαρακτηριζόταν από γενικότερη στασιμότητα, με ελάχιστες παρεμβάσεις από τους αρμόδιους υπουργούς μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1870. Ο Γεώργιος Μίλησης ήταν ο πρώτος πολιτικός, ο οποίος επέδειξε έμπρακτο ενδιαφέρον για την δημόσια εκπαίδευση με την προώθηση νομοσχεδίων για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το παράδειγμα του Μίληση για συγκρότηση εκπαιδευτικού συστήματος όσο το δυνατόν πλησιέστερου με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκών χωρών ακολούθησαν πολιτικοί που θήτευσαν ως υπουργοί Παιδείας, με χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις τις προσπάθειες για εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις των Ανδρέα Αυγερινού και Γεωργίου Θεοτόκη. Η πορεία της ελληνικής οικονομίας αποτελούσε πάντοτε παράγοντα που επηρέαζε ποικιλοτρόπως το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Οι δυσχέρειες της ελληνικής οικονομίας την δεκαετία του 1890 και η συνακόλουθη πτώχευση τον Δεκέμβριο του 1893 οδήγησαν στην περιστολή των κρατικών δαπανών για την δημόσια εκπαίδευση, με συνέπεια την περαιτέρω υποβάθμιση της. Κοινή συνισταμένη όλων των προσπαθειών εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων αποτελούν οι διαχρονικές παθογένειες του πολιτικού συστήματος, αφού οι συνεχείς εναλλαγές κυβερνήσεων αποτελούσαν ανασταλτικό παράγοντα για την ψήφιση των παραπάνω εκπαιδευτικών νομοσχεδίων.

Πηγές και Βιβλιογραφία

1.Εφημερίδες

Νομοθετικό Διάταγμα, “περί του διοργανισμού και της τάξεως των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων”, στην: Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τχ.Α, αρ.φ. 90,31.12.1836

Νομοθετικό Διάταγμα, ”περί συστάσεως του Πανεπιστημίου”, στην: Εφημερίς της Κυβερνήσεως,τχ.Α,αρ.φ.16,24.4.1837

Νομοθετικό Διάταγμα, ”περί μεθόδου διδασκαλίας εν τοις δημοτικοίς σχολείοις”, στην: Εφημερίς της Κυβερνήσεως,τχ.Α,αρ.φ.97,15.9.1880

Νομοθετικό Διάταγμα ”περί διδακτικών βιβλίων της μέσης και κατωτέρας εκπαιδεύσεως”, στην: Εφημερίς της Κυβερνήσεως,τχ.Α,αρ.φ.94,5.9.1882

Νομοθετικό Διάταγμα ”περί καταργήσεως των διδάκτρων εν τοις δημοτικοίς σχολείοις” στην: Εφημερίς της Κυβερνήσεως,τχ.Α,αρ.φ.87,31.7.1885

Νομοθετικό Διάταγμα ”περί ιδρύσεως Λυκείου Βαρβακείου κληροδοτήματος” στην: Εφημερίς της Κυβερνήσεως,τχ.Α,αρ.φ.277,7.10.1886

Νομοθετικό Διάταγμα ”περί του διοργανισμού των σχολείων της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως και καταργήσεως του ταμείου δημοτικής εκπαιδεύσεως” στην: Εφημερίς της Κυβερνήσεως ,τχ.Α,αρ.φ.286,18.8.1892

Νομοθετικό Διάταγμα” Νόμος ΒΤΜΘ” στην: Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τχ. Α, αρ.φ.37,5.10.1895

2.Περιοδικά

Χρήστου Θ., "Ο Κ.Δ. Σχινάς και η πρώτη πρυτανεία στο Οθώναιο Πανεπιστήμιο"(1837- 1838)στο:Ιστορικά,τ.9,τχ.17(1992)

Χρήστου Θ.,"Το εκπαιδευτικό σύστημα (1881-1910).Αιτήματα, μεταρρυθμίσεις και ελλείματα", στην: Ιστορία των Ελλήνων τ.11(2006)

Χρήστου Θ. "Πανεπιστήμιο Αθηνών: "Το Πανεπιστήμιο της Ανατολής" στην: Πεμπτουσία,τχ.6 (2001)

Χρήστου Θ." Το φοιτητικό κίνημα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών στην δεκαετία του 1840"στο:Septieme Congres International d'Etudes du Sud-Est Europeen (1994)

Παπαδόπουλος Γ., "Περί των εν Σύρα Σχολείων"στο:Πανδώρα,τ.15(1865)

3.Εγκυκλοπαίδειες

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τ.13 (1977)

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τ.14 (1977)

B. Βιβλιογραφία

- Ανδρέου Α., Πηγές της ιστορίας της Νεοελληνικής εκπαίδευσης, Αθήνα 1992
- Αντωνίου Δ., Περίγραμμα της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Αθήνα 2014
- Αντωνίου Δ., Διαδρομές και στάσεις στην νεοελληνική εκπαίδευση 19ος - 20ος αιώνας, Αθήνα 2008
- Αντωνίου Δ., Η εκπαίδευση των Ελλήνων δασκάλων(1828-2000),Αθήνα 2012
- Αντωνίου Δ.,Οι απαρχές του εκπαιδευτικού σχεδιασμού στο νεοελληνικό κράτος. Το σχέδιο της επιτροπής του 1833.Αθήνα 1992
- Αντωνίου Χ., Παιδαγωγοί και παιδαγωγική στην Ελλάδα, Αθήνα 2011
- Ασπρέας Γ., Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος 1821-1928,τ.1,Αθήνα 1980
- Βακαλόπουλος Α., Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985,Θεσσαλονίκη 2005
- Γέρου Θ.,Η ελληνική παιδεία,Θεσσαλονίκη 1996
- Δημαράς Α., Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (1821-1894),Αθήνα 2007
- Δημαράς Α.,Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης,Αθήνα 2013
- Διαμαντής Δ. , Τα σχολικά προγράμματα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και η πολιτική ιδεολογία 1830-1920,Αθήνα 2006
- Ευαγγελόπουλος Σ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης, Αθήνα 1987
- Καζαμιάς Α.-Κασσωτάκης Μ., Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές, Ρέθυμνο 1986
- Καλαφάτη Ε.,Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929,Αθήνα 1998

Καλλίας Κ., Το εκπαιδευτικό ζήτημα, Αθήνα 1964

Καρακώστας Ι.Χ., Ο Βασιλεύς Όθων, το Οθώνιο Πανεπιστήμιο και η Νομική του Σχολή, Αθήνα 2004

Καραφύλλης Α.Τ., Εκπαιδευτικές, Μεταρρυθμίσεις στο Ελληνικό Κράτος, Αθήνα 2023

Καραφύλλης Α.Τ., Νεοελληνική εκπαίδευση. Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών, Αθήνα 2002

Κάτσικας Χ.- Θεριανός Κ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Αθήνα 2004

Καψάλης Α.-Χαραλάμπους Δ., Τα σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική, Αθήνα 2008

Κούρνιας Κ., Αι εκπαιδευτικάί μεταρρυθμίσεις, Αθήνα 1973

Κυπριανός Π., Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Αθήνα 2004

Λέφας Χ., Ιστορία της Εκπαιδύσεως, Αθήνα 1942

Μπαδήμα-Φουντουλάκη Ο., Σταμάτης Κλέανθης 1802-1862, Αθήνα 2001

Μπουζάκης Σ., Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Αθήνα 1994

Μπουζάκης Σ., Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα(1836-2005),τ.1, Αθήνα 2006

Παπαδάκη Λ., Συνοπτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη 2007

Πετρογιάννη Α., Η μέση εκπαίδευση κατά την Οθωνική περίοδο, Αθήνα 2010

Πετρογιάννη Α., Το θεσμικό πλαίσιο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης κατά την Οθωνική περίοδο(1833-1862), Αθήνα 2010

Ράπτης Π., Όψεις και ζητήματα της νεοελληνικής εκπαίδευσης 19ος και 20ος

αιώνας, Αθήνα 2011

Σάκκης Α.Δ.-Αντωνίου Α.Α., Όψεις Νεοελληνικής Ιστορίας 1833-1945, Κοινωνία-Οικονομία-Εκπαίδευση, Αθήνα 2008

Σβορώνος Ν., Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας, Αθήνα 1988

Σκούρα Λ.Θ., Η γενική πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα (1862-1910), Αθήνα 2014

Σωτηρέλλης Γ., Σύνταγμα και εκλογές στην Ελλάδα 1864-1909. Ιδεολογία και πράξη της καθολικής ψηφοφορίας, Αθήνα 1991

Τερζής Ν., Μελέτη της εκπαίδευσης του νεοελληνισμού, Θεσσαλονίκη 2014

Τζουμελέας Σ.Γ.-Παναγόπουλος Π.Δ., Η εκπαίδευση μας στα τελευταία 100 χρόνια, Αθήνα 1933

Τριχά Λ., Χαρίλαος Τρικούπης ο πολιτικός του “Τις Πταίει” και του “Δυστυχώς επτωχεύσαμεν”, Αθήνα 2016

Τριχά Λ., Ο Χαρίλαος Τρικούπης και τα δημόσια έργα, Αθήνα 2001

Τσουρής Ν., Διοίκηση και λειτουργία της τυπικής θεσμοθετημένης εκπαίδευσης στην Ελλάδα (1830-2000), Αθήνα 2016

Φούκας Β., Η παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών μέσης εκπαίδευσης στην Ελλάδα 1837-1910, Θεσσαλονίκη 2005

Φούκας Β., Η παιδαγωγική θεωρία και επιστήμη στην Ελλάδα. 18ος και 19ος αιώνας: Βασικοί εκπρόσωποι, αντιπροσωπευτικά κείμενα, Θεσσαλονίκη 2014

Χαρίτος Χ., Σελίδες εκπαιδευτικής ιστορίας της νεότερης Ελλάδας, Βόλος 2009

Χατζηστεφανίδης Θ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης 1821-1986, Αθήνα 2005

Χρήστου Θ., Τα σύνορα του ελληνικού κράτους και οι διεθνείς

συνθήκες(1830-1947),τ.1,Αθήνα 1999

Χρήστου Θ.,Κωνσταντίνος Δημητρίου Σχινάς (1801-1857),Η ζωή-το έργο-η εποχή του ,Αθήνα 1998

Χρήστου Θ.,Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947),Αθήνα 1999

Χρήστου Θ.,Πέτρος Σωκρ. Κόκκαλης (1896-1962),Ο αστός επαναστάτης ιατρός από τον αντιβενιζελισμό στον λενινισμό, Αθήνα 2019

Παράρτημα

Χαρίλαος Τρικούπης(1832-1896)

https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.sansimera.gr%2Fbiographies%2F273&psig=AOvVaw1ioe6K58OmJ8OwJDbVPaya&ust=1690127554179000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=2ahUKEwj8nZr11aKAxUypycCHZXeCuIOr4kDeg_UIARC7AO, Ημερομηνία 22/7/2023

Θεόδωρος Δηλιγιάννης (1824-1905)

https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fel.wikipedia.org%2Fwiki%2F%25CE%2598%25CE%25B5%25CF%258C%25CE%25B4%25CF%2589%25CF%2581%25CE%25BF%25CF%2582_%25CE%2594%25CE%25B7%25CE%25BB%25CE%25B9%25CE%25B3%25CE%25B9%25CE%25AC%25CE%25BD%25CE%25BD%25CE%25B7%25CF%2582&psig=AOvVaw1E-

kqAl8fn1s6RA5Qqueq7&ust=1694703520131000&source=images&cd=vfe&opi=89
978449&ved=2ahUKEwi0k-fb7KeBAxUTiv0HHbj9Ca0Qr4kDegQIARA2
,Ημερομηνία 22/7/2023

Αθανάσιος Ευταξίας (1849-
1931),

https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fel.wikipedia.org%2Fwiki%2F%25CE%2591%25CE%25B8%25CE%25B1%25CE%25BD%25CE%25AC%25CF%2583%25CE%25B9%25CE%25BF%25CF%2582%25CE%2595%25CF%2585%25CF%2584%25CE%25B1%25CE%25BE%25CE%25AF%25CE%25B1%25CF%2582&psig=AOvVaw0O5Hg_hFvg_SsXdCLdxYYwH&ust=1690128529925000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=2ahUKEwiDib3G2aKAAXUlmicCHfqaAAkOr4kDegOIArBj
,Ημερομηνία 22/7/2023

Σπυρίδων Στάης (1859-1932)

<https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fkythera.news%2Fspyridon-emmanoyil-stais-politikos%2F&psig=AOvVaw3DDsxvo9xUaSI9zusfH6sl&ust=1690128704137000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=2ahUKEwiXisaZ2qKAAXW4sCcC HV84CbKOr4kDegOIARbn>, Ημερομηνία 22/7/2023

Γεώργιος Θεοτόκης (1844-1916)

https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fen.wikipedia.org%2Fwiki%2FGeorgios_Theotokis&psig=AOvVaw2aYRX7PxaFwyF7SjHZRjLr&ust=1691247485102000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=2ahUKEwiLjPH9ocOAAxXJs6QKHd9dBysOr4kDegUIARDXAO,

Ημερομηνία 4/8/2023

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εξετάζει έναν από τους βασικότερους πυλώνες της ελληνικής κοινωνίας, την δημόσια εκπαίδευση κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Είναι γεγονός ότι το ελληνικό κράτος εξ αρχής είχε ως προτεραιότητα κυρίως την εκπλήρωση οραμάτων, όπως η απελευθέρωση αλύτρωτων περιοχών, με αποτέλεσμα για δεκαετίες η δημόσια εκπαίδευση να βρίσκεται σε στασιμότητα. Ωστόσο, από τα μέσα της δεκαετίας του 1870 άρχισε να διαφαίνεται έμπρακτο ενδιαφέρον με την υποβολή νομοσχεδίων από όσους διετέλεσαν υπουργοί Παιδείας. Ωστόσο, οι διαχρονικές παθογένειες του πολιτικού συστήματος του 19ου αιώνα, αποτέλεσαν ανασταλτικό παράγοντα για την εφαρμογή των προτεινόμενων μεταρρυθμίσεων στον χώρο της εκπαίδευσης.